

Kazalo

Sodobnost 12

december 2023

Uvodnik

Mojca Pišek: Poskus redefinicije
kulturnega šoka 1575

Mnenja, izkušnje, vizije

Helena Koder: O cestarju, tehnologiji
in poeziji 1587

Pogovori s sodobniki

Kristina Jurkovič z Rado Lečič 1599

Sodobna slovenska poezija

Milan Jesih: Burjin prš 1612
Vesna Mikolič: Koprške reminiscence 1622
Aleš Jelenko: Puhati oblake besed 1627

Sodobna slovenska proza

Zdenko Kodrič: Strup 1635
Neva Lučka Zver: Po ramadanu bo poroka 1650

Tuja obzorja

Daniel Wisser: Kraljica gora 1655

Razmišljanja o(b) knjigi

Richard Jackson: Metamorfna vizija 1666
Uroša Zupana

Sprehodi po knjižnem trgu

- 1676 Tatjana Plevnik: Vaba (*Alenka Urh*)
Ana Pepelnik: To se ne pove
1680 (*Lucija Stepančič*)
Saša Pavček: Živi ogenj gledališča
1684 (*Nada Breznik*)
Sebastijan Pregelj: Beli konjiček
1688 (*Gasper Stražišar*)

Mlada Sodobnost

- Sabina Fras Popović: Prava hokejska banda
1691 (*Gaja Kos*)

Gledališki dnevnik

- 1694 *Matej Bogataj*: Zamenjave, ponavljanja

Jubilej

- 1702 *Dušan Šarotar*: Vrtiljak
Milan Dekleva: Ob sedemstoletnici Borisa
1706 A. Novaka
1710 *Helena Koder*: Glasnik

- 1717 **Letno kazalo**

Uvodnik

Mojca Pišek

Poskus redefinicije kulturnega šoka

Foto: Carlos David

Za doživetje kulturnega šoka je treba najprej odrasti, se otresti otroškega pogleda, ki vse sprejema in za katerega nič ni dovolj tuje in drugačno, nato pa še odpotovati. Kulturni šok nikoli ne pride na dom. Vse, kar je doma, se sproti udomači, tudi če je sprva "tuje" in tudi če po fazi privajanja še naprej ne neha štrleti iz množice ali povprečnega. V četrtem razredu osnovne šole se nam je v majhnem podružničnem razredu štirinajstih šolarjev pridružil Nedžad iz Bosne. Lomil je zelo slabo, če sploh kakšno slovenščino, a kljub temu, ali morda prav zaradi tega, zelo hitro postal najbolj priljubljen sošolec v razredu. On je pripovedoval, ostali smo poslušali. Ne spomnim se, da ga kdaj ne bi razumela ali da bi prišlo do nesporazuma. Niti enemu četrťarju se tedaj ni posvetilo, da bi to, kar zveni kot slovenščina, lahko bil neki drug jezik. Pri likovnem pouku je narisal hišo, ki so jo z družino pustili za sabo, in rekel: "Ovo je naša kuća." Okoli hiše je skrbno upodobil vse živali, ki so jih nekoč imeli, psa, mačke, zajce, kokoši. Na streho je napisal svoje ime in vztrajal, da je na rdeči strehi njihove hiše, tiste, ki je ostala za njimi tam, kjer je dom, tudi v resnici njegovo ime, izpisano z belimi strešniki. Vprašala sem se, ali je na drugi strani strehe, ki je na risbi zaradi Nedžadove perspektive nismo videli, morda Emirjevo ime. Nedžadov leto dni mlajši brat Emir je bil sošolec tretarjev. S starši, pravili smo jim "begunci", sta živela nedaleč od šole, v eni redkih hiš v vasi, ki so bile prazne in pripravljene na najemnike. Pred leti sem se zavedela, da se

je v moj spomin prikradla podrobnost v zvezi z Nedžadovo risbo, za katero mislim, da je lažna. Sliko hiše, ki jo je narisal, sem si sčasoma začela predstavljati kot hišo v plamenih.

V hišo stare mame, kjer sem preživljala predšolske dni, so vsake toliko našle pot romske ženske, ki so se pripeljale vso pot iz Prekmurja in so včasih v spremstvu otrok, včasih brez njih, a vedno brez mož, iz svojih prtljažnikov prodajale oblačila. So eden mojih najbolj ranih spominov, iz katerih lahko spletem zgodbo z začetkom, koncem in naukom. Čisto počasi so se peljale skozi vas ter skušale s hupanjem z dvorišč in iz kuhinj zvabiti gospodinje, ženske, za katere so lahko sklepale, da so doma, če niso ravno na polju. Stara mama se je vsakič pustila zmotiti pri kuhi, da je kupila kakšno ruto, predpasnik ali obleko. Mislim, da je počela nekaj podobnega, kot danes počnem jaz, ko od ulične prodajalke kupim majico, ker z nakupom podprem ročno delo, okolju prijazno tehnologijo, tkalke iz lokalne skupnosti ter neprofitno organizacijo za pomoč ženskam v stiski. Moja stara mama je bila aktivistka za socialno vključenost in ekonomsko prerazporejanje virov pred svojim časom. Podpirala je lokalno ekonomijo, s to razliko, da so Rominje tista oblačila leta 1989 ali 1990 verjetno za drobiž kupile tik čez mejo na Madžarskem. Nekega dne je ena teh žensk staro mamo prosila za vodo in hrano. Stara mama ni izgubljala časa; ob robu štedilnika je takoj razbila tri velika domača jajca in jih ocvrla na svinjski masti. Skoraj do črnega jih je začinila z mletim poprom. Spekla jih je tako, kot bi jih spekla meni, do hrustljave rjave skorjice ob robovih in na dnu. Romski prodajalki jih je postregla z domačim kruhom in rezinami sira, ki ga je prav tako delala sama, ker je samooskrbo in trajnostno ekonomijo poznala, preden je o njej v obetu gospodarske in okoljske kataklizme začel govoriti ves svet. Z druge strani mize, kjer je bilo moje mesto, sem brez sramu strmela v tisto, ob čemer bi Feri Lainšček verjetno začel sanjariti o "ciganski duši". Vzgibi po eksotizaciji drugih, malo ali bolj drugačnih, so pri ranih petih letih še spali, socialno okolje, ki vsakogar sčasoma nauči potegniti mejo med "nami" in "onimi", jih še ni prebudilo. Nisem še hodila v šolo, starši me niso vpisali v vrtec, moj svet je bil na kmetiji stare mame, ki je bila obdana z drugimi kmetijami, na katerih ni bilo otrok. Sami odrasli ljudje daleč naokoli, eden bolj čuden od drugega. Nič ne bi moglo biti bolj domačega od prizora gostoljubja, ki je dišalo po moji najljubši malici. Komaj sem čakala, da gostja odide in lahko staro mamo prosim, da ponovi svoj ritual za štedilnikom.

* * *

Prvi pravi kulturni šok sem doživela na ulicah Maroka, kjer sem bila v kratkih hlačah in udobnih brezrokavnih majicah nenehno tarča nedvoumnih patriarhalnih sodb. Vajena tihe dvoumnosti zahodnega formata patriarhata se glasnemu sovraštvu zlepa nisem mogla privaditi. Malo preden me je ozmerjal, sem z enim teh moških z ramo ob rami kupovala datlje pri uličnem prodajalcu. Medtem ko sem pazila na svojo glavo in se izogibala odvečnim srečanjem, me je vznemirjala misel, da so strah, s katerim ženske navigiramo po Marakešu, in občutek neprestanega ponižanja v resnici mokre sanje evropskih belih krščanskih moških. Tega ne morejo priznati ne sebi ne drugemu, ker bi se s tem odpovedali lastni podobi kulturne superiornosti, ki temelji na prepričanju, da je zahodni model svoboščin in liberalizma zanesljivo boljši od muslimanskega tradicionalizma. Pod plastmi samovšečnosti se skrivajo beli krščanski evropski imami, šejki, fundamentalisti in radikalc, ki podobno kot muslimanski bratje verjamejo, le da na tihem, da je ženska bitje drugega reda. Če bi to kdaj povedali na glas, bi porušili temelje ideje kulturne in civilizacijske večvrednosti zahodne kulture v primerjavi z drugimi.

* * *

Kulturni šok najpogosteje pride po drobcih. V večini dežel socialno okolje s svojim kulturnim ustrojem ne vzbuja nelagodja, vzbujajo ga malenkosti, ki v lokalnem kulturnem kodu nosijo drugačne pomene od teh, ki jih prišlek prinese s sabo iz svojega kulturnega kodiranja. V nasprotju s pričakovanjem sem kot "domačega" doživela Izrael, ki je puščavski legi in svoji kompleksni geopolitični situaciji navkljub nezgrehljivo mediteranska dežela v bližnjevzhodni preobleki. Življenje v Izraelu se tako kot povsod, do koder seže vpliv Mediterana, iz notranjih prostorov zliva na ulico, še bolj v muslimanskih kot v judovskih in krščanskih četrtih. Občutka tujosti mi v Izraelu ni vlival odnos muslimanskih moških do žensk, ki je veliko bolj blag od tistega v Maroku, četudi v muslimanski četrti starega Jeruzalema v nezakrito žensko prav tako lahko prileti pest kovancev ali kamen. Vznemirjala me je živčna verska gorečnost, kakršno v Jeruzalemu demonstrirajo, kot da bi šlo za nekakšno bizarno tekmo v pobožnosti, pripadniki ortodoksne judaizma. Sinagoge, na drugih kontinentih in v večini dežel pribežališča miru, so v Izraelu obdane s hitrimi koraki hasidskih Judov, ki se jim vedno mudi, kot da so na begu, enkrat k obredu, drugič z njega. Kot da bi ti globoko verni, vedno nervozni moški vedeli za natančen čas

na uri, ki tiktaka za obzidjem Starega mesta, razkosanega na štiri vere, in odšteva čas do naslednjega prapoka.

Prijatelji, ki so potovali po Aziji pred mano, so mi pripovedovali o pregovorni prijaznosti, "širokem azijskem nasmehu", nekaj o tem, kako se prijaznost na površini čuti domače in toplo, a iz nje zaveje hlad, če skušaš pogledati pod njo, z lokalnimi prebivalci navezati več kot le bežen stik. Azijci so prijazni uslužnostno, po službeni dolžnosti, se sam od sebe ponuja rasno–kulturni stereotip, medtem ko je resnica kot vedno veliko bolj pisana in kompleksna. Nasmeh pomeni različne stvari v različnih azijskih kulturah. V kitajski kulturi, denimo, je izjemno raznoliko orodje, lahko je znamenje nelagodja ali sramu, lahko je izraz brezupa. Ko gre vse ostalo po zlu, uči severnoatlantska poslovna kultura, se Kitajcem po neuspeh pogajanjih še vedno velja smehljati. Na Tajskem me je vedno obhajal občutek, da za nasmehom v resnici preži prezir do tujcev, ki pripotujejo v popolni kulturni brezbriznosti, z zanimanjem le za eksotično podoben ter dobrine in izkušnje, ki jih lahko kupijo. Masovni turizem v Aziji, ki ga poganjajo Severnoameričani in Evropejci, je brezoseben, Zahodnjaki na Tajsko ne letijo, da bi se učili tamkajšnjih jezikov ali da bi njihovo kulturo skušali spoznati in bolje razumeti. Širok nasmeh tajskega sobarja, receptorke in natakara ne obsoja, morda le pomiluje.

Kambodža daje lekcijo z druge strani azijske prijaznosti, lekcijo o osornosti, ki jo morda pojasnjuje nedavna zgodovina, kamboški genocid, ki so ga Rdeči Kmeri sistematično izvajali med letoma 1975 in 1979, tako rekoč včeraj. Ena najbolj brutalnih diktatur moderne dobe je odnesla življenja dveh milijonov ljudi, skoraj četrte prebivalstva Kambodže iz leta 1975. Z revolucijo so Rdeči Kmeri (vzdevek Komunistične partije Kampučije pod vodstvom Pola Pota) iz Kambodže, v strahu, da bi si jo skušal vnovič podrediti Vietnam, skušali napraviti samozadostno agrarno socialistično družbo po vzoru Maove velike proletarske kulturne revolucije na Kitajskem nekaj let prej. Genocid je v celotni, tedaj skoraj osem milijonski Kambodži preživel deset zdravnikov od 500, ki so bili aktivni, preden je oblast prevzel Pol Pot. Po neki drugi legendi režima naj ne bi preživel nihče, ki je leta 1975 nosil očala. Očala kot znamenje intelektualnega dela, srednjega in višjega sloja, aspiracij, privilegija učenja, branja, službe, ki pušča prosti čas, valute, ki se pretvarja v mišljenje in kritičnost. Režim je v štirih letih na Polja smrti odpeljal vse za delo nekoristne ljudi in vsakogar, ki je do težaškega dela na polju kazal le malo odpora, poleg njih pa še vse osumljene povezav z nekdanjo vlado ali tujimi vlada, vse strokovnjake in intelektualce ter skoraj vse etnične Vietnamce, Tajce, Kitajce, Čame, kamboške kristjane in

budistične menihe. Za prave Kambodžane so obveljali tako rekoč le kmetje. Večina aretiranih ni doživela usmrtnice z nabojem. Da bi jih prihranili, so večino žrtev ubili z lopatami, bambusovimi palicami, bajoneti, noži, lesenimi palicami, motikami in krampi. Dojenčke in otroke so usmrtili tako, da so jih prijeli za noge in jim lobanjo razbili ob drevesu *chankiri*. Če jih ne bi, bi tvegali, da se maščujejo za nasilno smrt svojih staršev, ko odrastejo.

Brezbrižnost, za sočloveka nezainteresirano osornost Kambodžanov v vsakodnevem življenju leta 2017 sem doživela kot podedovano, medgeneracijsko travmo, kot posttravmatski stresni sindrom iz druge roke. Pri vozniku taksija, ki je urno speljal, preden bi lahko povprašala po vračilu drobiža. Videti je bil kakšno desetletje starejši od mene, rojen torej ravno v času diktature, ki so jo morali preživeti vsaj njegovi starši, da jim je potem spomin na grozo lahko sledil vse življenje in je travma lahko na koncu naselila telo njihovega sina. Posttravmatski stresni sindrom iz prve roke, morda pri tistem starejšem vozniku tuk-tuka, ki me je peljal velik krog okoli Phnom Penha, da mi je lahko izstavil človeškega dela vreden račun. Bežna srečanja z ljudmi, ki se ne odzovejo, ko jih kaj vprašam, ki se niti namrdnejo ne v odzdrav. Na ulici se v nekoga zaletim, a v odgovor ne dobim telesa, ki se obrača, pogleda – spreleti me, da sem s komolcem oplazila duha. Kuharica na odprti tržnici, ki mi postreže juho, a niti enkrat ne najde mojih oči – drobna gesta, ki ljudem, ko si iz rok v roke podajajo hrano, sledi prek vseh kontinentov, ki se elegantno prevaja v vse jezike in vse kulture. Občutek, da nihče nikomur, ampak res nikomur ne zaupa, da je vsaka medčloveška interakcija boljša, če je sploh ni, če pa že mora biti, naj ostane transakcijska, jaz tebi, ti meni.

* * *

Prijaznost je nazadnje komplicirana celo doma, če koncept doma razširim na enega večjih skupnih imenovalcev – na Vzhodno Evropo. Vzhodnoevropske države od nekdaj doživljam kot bolj neposredne, direktne, mestoma groteskne različice slovenske kulture. Natakar v Pragi pivo odvrže na mojo mizo, starejša gospa v strežbi med izmenjavo *zapićkanke* za zlote mrko motri nevidno točko na mojem obrazu, v Bolgariji me prodajalka na delikatesnem oddelku Bille okara, ker se ji zdi potrata energije, časa in plastične embalaže, ker naročam le dve *dolmi*. Zabavne malenkosti, ki so mi domače, četudi so pretirane. Pomislim na Zahodnoevropejce in Severnoameričane, ki se jim ljudje v Vzhodni Evropi zdijo arogantni, brez manir in preprosto zlobni. “Natakar naju je v Pragi oštel, ker nisva najprej pozdravila, pač pa sva kar takoj naročila svoja kapučina ...” berem

na nekem blogu Kanadčanov, ki jima je Vzhodna Evropa sčasoma prirasla k srcu in sta se kodo lokalne različice prijaznosti sčasoma naučila odkodirati. Tudi v slovenskih barih strežejo študentje, ki lahko, če se okoli šanka ravno ne mota šef, brez zadrege pokažejo, da danes ni njihov dan. Študent je lahko gotov, da ne bo izgubil službe zaradi pritožbe enega sitnega gosta. Za vzhodnoevropsko aroganco obstaja več razlag, najbolj prodajljiva je ta, da se neobvezen sproščen klepet pri prejšnji generaciji preprosto ni zakoreninil med navade, saj je bil v komunizmu vsak tak klepet sumljiv, ljudje pa so bili pri socialnih stikih naučeni previdnosti. Potem je tu teorija visoke tolerance do kazanja iskrenih čustev, ki jo je nazadnje tudi mogoče razložiti prav z zgodovinsko izkušnjo socializma. Ker je bila v socializmu ekonomska preskrba zagotovljena vsem slojem prebivalstva, merkantiliističnih interakcij ni bilo treba nenehno lubrificirati z lažno prijaznostjo po vzoru kapitalističnih držav. Narejena prijaznost je v Vzhodni Evropi podobno neprebavljiva, kot je Severnoameričanom neprebavljiv natak, ki stranko podučuje o lepih manirah. Način, kako doživljamo prijaznost, je naša osebna izkaznica, ne vedno enoznačni dokument kulture, v kateri gostujemo.

Zaradi svoje vzhodnoevropske senzibilitete sem se vedno počutila domače med Britanci, kjer se nestrpnost, prezir ali nezanimanje kaže vsakič, ko nekdo med zobmi iz sebe iztisne tisto nekaj, kar zveni kot opravičilo. "Excuse me." Čisto drugačen je vseprisoten kanadski "sorry", ki je bolj pozdrav kot opravičilo. V komaj 38-milijonski državi, ki je hkrati ena večjih, bolj prostranih, je "sorry" samo brezbarven oznanjevalec prisotnosti osebe, ki čuti, da vstopa v osebni prostor druge osebe. Ta se v deželi velikih razdalj začne veliko prej in obsega več prostora kot v urbanih metropolah ali tesno prepletenih vaških skupnostih. Če je opravičilo, je lažno. Za svojo blagost, prijaznost in skromnost, ki jo obsega sramežljivi "sorry", celo Kanadčani sami priznavajo, da je zlagana, da ničesar ne pomeni. Med kulturnimi posebnostmi v Kanadi sem se najdlje privajala na dosledno politično korektnost, ki je skorajda organizator socialnega življenja, sploh med mladimi, kjer se vse vrti okoli uporabe pravih besed in njihovega iskanja tam, kjer še ne obstajajo. V Kanado sem prišla okorna, iz kulture, ki je veliko bolj tolerantna do najrazličnejših grobosti, kjer verbalno znašanje nad pripadniki manjšin in deprivilegiranih večino časa ostaja nekaznovano, kjer so šale o blondinkah in Bosancih še vedno smešne in kjer bi se večina strinjala, da ni nič narobe, če prijatelju ljubkovalno rečeš, da je imbecil, dokler proti temu ne protestira.

* * *

Le ena kultura je, iz katere nisem mogla ničesar vrednega odnesti. Šumom navkljub me nobena druga kultura ni izvrгла nemudoma. Vse so zame imele lekcijo, za vse posebnosti in hladne prhe sem našla razlago in na koncu razumevanje. Nobena kultura z izjemo ene ni bila neprepustna. Kulturni šok ne pride po drobcih. Kulturni šok je ali totalen ali pa ga ni. Edini pravi kulturni šok, popoln občutek tujosti v novem socialnem okolju, ki ni popustil po mesecih, po pol leta, sem doživela v državi, ki ji skuša biti podobna vsaka druga država.

Svoje prve tri noči v Združenih državah Amerike sem preživela vakuumsko zapakirana v Miami Beachu, v nekem dovolj poceni žurerskem hostlu, kjer mi je, niti ne vem, kako, uspelo napisati dolgo novinarsko poročilo s košarkarske tekme med Miami Heat in Dallas Mavericks, na kateri sta se v skladu s slovensko športno nacionalistično naracijo pomerila "zlati kapetan" Goran Dragić in "čudežni deček" Luka Dončić in na katero je, v slogu in zelenih navijaških opravih, iz Evrope priletelo tudi 2000 slovenskih navijačev, ob katere se je bilo potem že kar preveč zlahka zaletavati na ulicah Miami Beacha. Po opravljenem delu sem se odločila, da scenografijo zamenjam. Rezervirala sem sobo v eni od primestnih sosesk, v Liberty Cityju, v getu, ki se je proslavil z visokimi stopnjami revščine, uporabe drog in nasilja ter nazadnje, posledično, kot dogajalna kulisa filma *Moonlight*, dobitnika oskarja za najboljši film leta 2016. Mestni vlak je v nekem trenutku drsel pod nebotičniki ekonomskega središča mesta, že v naslednjem pa v historični, tradicionalno temnopolti mestni četrti Overtown prečkal nevidno črto revščine. V urbanistično hiperkorektnost mestnega središča so se prikradli prizori brezdomcev: eden na avtobusnem postajališču, drugi pod drevesom, tretji je zaspal na škarpi. Čistoča, formalnost in kapital so stisnjeni na ozek pas mestnega središča Miamija, vse okoli tega otoka se širi revščina najprej nižjega srednjega in nato še nižjega razreda, v koncentričnih, zanesljivih krogih, ki pogoltnejo vse, kar jim pride na pot, vse dokler ne pridejo do široke večpasovnice, onkraj katere se je med alejami in negovanimi tratami udomačil višji srednji sloj, ki ga z zadolževanjem in pregorevanjem skuša posnemati aspiracijsko gonilo ameriških sanj – srednji srednji sloj. Revščina, totalna, bosa in brezzoba, biva tik ob steklenih panjih, v katerih brnijo elektronske naprave, ki nič spreminjajo v denar, in rastejo pod nebo, polno velikih belih subtropskih oblakov. V ZDA sta bogastvo in revščina, rasno pisana in rasno enovita soseska vedno čisto blizu druga druge, večino časa potopljeni v brezbržnost in vzajemno nezanimanje, ki ju tu in tam prekine plamen socialnega nemira.

Drugi val kulturnega šoka je prišel ob opazovanju ulice in njenih vsebin. V ZDA ima vsebino le sprednja stran ulice, zadnja je prazna. Na sprednji strani so trgovine, hoteli, trgovinice, kino, bencinska črpalka, restavracije, sladoledar, specializirane prodajalne, pisarne, butiki, izposojevalnica avtomobilov, prodajalna orožja. Na drugi strani istih stavb ni ničesar razen zabojnikov za smeti in železnih požarnih stopnic, tistih, po katerih v hollywoodskih filmih vedno nekdo še pravočasno zbeži iz stanovanja v višjem nadstropju ali vanj. To je latentna stran ulice, njena prava narava. V filmih na njej vedno koga pretepejo ali pa kdo od koga kupuje sumljiv zvitek, po njej policist zasleduje bežečega tatu, na njej si kuhar med odmorom hlastno prižiga čik, na zadnji strani ulice se sestaja mlad par, skupina prijateljev pa se dobiva, da bi izpraznila nekaj steklenic in pokadila par džojntov. Na njej, razen tega, kar je na njeno platno naslikala literarna in filmska domišljija, v resnici ničesar ni, četudi je fotogenična. Včasih je na pol v soncu, na pol v senci, večino časa je odeta v difuzno senčno luč. Evropska mesta v resnici živijo na zadnji strani ulice, na vseh tistih ulicah, ki niso več glavna ulica, vse tja do predmestij, kjer se začnejo pretežno stanovanjske soseske, a še tam, vsaj v mediteranskih kulturah, naprej vznikajo kavarne, pekarnice in marketi. Medtem ko glavna ulica ostaja kulisa za turiste, *showcase* zahodnega konzumerizma, tisti del mesta, ki je lokalcem najbolj tuj in zoprn, se življenje razprostira onkraj strogega središča, po drobnih mestnih žilah in žilicah, ki so ravno prav nezanimive za zunanje opazovalce in ravno prav žive za lokalce. Pravzaprav zadnja stran glavne trgovske žile v evropskem mestu sploh ni zadnja stran ulice, pač pa njen pravi obraz, obraz mesta. Z nje se pride v stanovanja, na njej se srečujejo sosede, ki lahko pred vhodi varno zaklepajo svoja kolesa, levi sosed je lekarna, desni pa majhen *espresso* bar. Okna so zvečer osvetljena, za njimi plešejo silhete, čez dan se s teras stanovanj plazijo različni glasbeni okusi. Kakšna gospa, ki je vse življenje preživela v isti sosesčini, budno spremlja socialne interakcije na ulici. Če je mesto staro in je njegovo širše središče zaprto za motorni promet, pod njenim oknom skupina otrok vrešče igra nogomet.

To se je stopnjevalo v tretji val kulturnega šoka, ki se je zvedel na iskanje javnega prostora. Florida je veliko parkirišče, sama sem bila med enome-sečnim postankom v Južni Floridi daleč naokoli edina kolesarka. Ceste so narejene za avtomobile – to je morda najbolj ameriški vseh stereotipov, a ustrezno opisuje stanje stvari na ulici. Medtem ko se nekdanje avtoceste v Evropi spreminjajo v zelenice in parke, v ZDA služijo prvotnemu namenu. Dolge tedne sem iskala znake, da se motim, da javni prostor nekje

obstaja, le da kot novodospela ne vem, kako ga najti. Ni ga v mestnih središčih, to možnost sem najprej odpisala. Malo prostora na pločnikih si prilaščajo restavracije in lokali. Trgov in trgcev ni. Na ulicah ni klopi, ki bi jih postavila mestna komunalna služba, klopi so tam, kjer si jih je omislila lastnica restavracije ali knjigarne. Na Floridi so živahni javni parki, ki so pogosto prostorni in lahko na dober dan dajejo vtis javnega prostora: ob vikendih skozi mrežo različnih kulinaričnih vonjav razpnejo Američani latinskoameriških korenin, ki odprejo žar, medtem ko otroci igrajo nogomet. A to ni javni prostor, tu se ne bosta po naključju srečala kolega, tu se nihče ne bo zapletel v kratek pomenek, ki bo postal dolga debata; to so kraji družinskih druženj. Evropski parki so na poletno nedeljsko popoldne multikulturna izkaznica vsakega vlemesta, ki slavi svojo odprtost in vključujočnost. Kavarne tudi v majhnih evropskih mestecih in po vaseh zagotavljajo, da mora govorica krožiti, če naj živi debata. Evropa – tehnološkemu razvoju in domestifikaciji javnega življenja navkljub – s svojim tradicionalnim urbanizmom in nezavedno arhitektoniko mesta in podeželja še naprej vabi k javni razpravi. V ZDA je vse povabilo k zasebnemu življenju. Pločniki vodijo do hiš, ničesar na njih ni, kar bi vabilo k postanku, srečanju, ne klopi, ne kavarne, ne kioska, ne trga. Malo spontanih kontaktov, malo možnosti za plodovito srečanje z neznancem pomeni malo zaupanja, malo zaupanja pomeni veliko potrebo po orožju. Trump se ZDA ni zgodil, ZDA so narejene za predsednika, kakršen je Trump, edini čudež je, da desnega populizma svetu niso dale veliko prej. ZDA so dizajnirane za sajenje in vzgojo strahu pred neznancem, kar navsezadnje pojasni tudi, zakaj je treba vsakega prišleka, ki bi rad ostal, vreči v skupni lonec, skuhati do omlednega in asimilirati.

Zemljišča na Floridi so prostrana, srednji sloj živi za visoko palmovo živo mejo, ki je ovita v ograjo in včasih kronana z rezilno žico. Posesti so ravno dovolj velike, da neformalni sosedski nadzor ne more zaživeti. Hiše so velike in nizke, na poti do njih se ni mogoče v nikogar, zaželenega ali ne, zaleteti, vsako gibanje nepooblaščenih oseb detektirajo kamere, ki tiho brnijo. Tisti hip stopnišče staromeščanske vile na drugi strani oceana dva soseda, ki se srečata, eden na poti ven, drugi na poti domov, spomni, da smo vsi skupaj vedno v isti zgodbi, v isti zgodovinski dobi, v isti kaši, tudi če ima eden za vrati stanovanja več bele tehnike in elektronskih naprav, ki spokojno meljejo ničle in enice, oni drugi pa manj. Bežen *živijo*, soseda izniči vsako vrzel, ki zeva med njima.

Prihajanje na delo in odhajanje z njega, *commuting*, je samotno. Pisarniško življenje v evropskem mestu pomeni postanek in pitje kave na

frekventnem mestu. Pred faksom, pred službo, deset ukradenih minut zase, za drsenje s pogledom skozi okno, za katerim rosi, ali za nesmiseln klepet z raztresenim natakarnjem. Po faksu, po službi, več ur dolgo prihajanje domov, ki ga križa kosilo, kava po njem, še ena, dokler ni čas za pivo in reševanje sveta. V ZDA se kava ne uživa, pač pa se prevzame, v *drive-inu* Dunkin' Donuts ali Starbucksa. Kave nihče ne uživa niti po tem, pač pa se jo v vakuumsko socialno zaprtem prostoru avtomobila popije. Vožnja in hkratna konzumacija prihranita čas, ubijeta dve muhi na en mah. Niti najmanjše možnosti ni, da bi pitje kave lahko povzročilo socialne nemire; za socialne nemire mora policist nekoga brutalno ubiti in, bistveno, nekdo mora to posneti in objaviti na spletu.

Vožnji od enega parkirišča do drugega državljani ZDA pravijo svoboda. Ameriške sanje pa so, da po delu ostane dovolj časa za nakupovanje. Velike hiše je treba napolniti s predmeti. Domovanja so hkrati trdnjave pred javnim življenjem in celostni sistem za domačo zabavo. ZDA so dizajnirane tako, da državljana potisnejo nazaj med štiri zidove in mu prodajo vse, kar bo bivanje tam naredilo udobno in ravno še znosno. To nenazadnje pojasni tudi fenomen in narativ "ameriške zgodbe o uspehu". Naključne socialne interakcije so hkrati naključne socialne distrakcije. ZDA niso dežela priložnosti, pač pa dežela pičlih možnosti, da se kar koli družabnega, tako zelo nekoristnega, zgodi po naključju. Če se ni mogoče na ulici, tam zunaj, v svetu, zapletati v nesmiselne pomenke, ki pletejo vsakdan in iz njega napravljajo tkanino skupnosti, je motiviranemu posamezniku lažje obdržati fokus na individualnem cilju, naj bo ta karierni uspeh, denar ali oblast. "Ameriška zgodba o uspehu" nikoli ne slavi kolektivnega dosežka, vedno splet ugodnih okoliščin v posameznikovem življenju.

Mesta se zlivajo v predmestna naselja, ta pa v predmestna naselja sosednjega mesta. Včasih so predmestna naselja, ni pa mesta. Tako nastane država nacionalizma brez lokalpatriotizma. So mesta, ki se v koncentričnih krogih gentrificirajo, leto za letom pogoltnejo novo nekdanje delavsko sosesko, da bi jo naselil aspiracijski srednji sloj, a v njih še vedno ni mogoče najti središča, jedra, identitete mesta. Florida ni brala Jane Jacobs in njene *Umiranja in življenja velikih ameriških mest*, sem jo pa na neki točki našla v področni enoti knjižnice Lantana Road, ki sodi v javnoknjižnični sistem okrožja Palm Beach, ne prav pretirano daleč stran od zimske rezidence Donalda Trumpa, Mar-a-Lago.

Še najbolj domačna stvar v Južni Floridi, v 100-kilometrskem pasu severno od Miamija, ki sem si ga dva meseca udomačevala, so knjižnice. Južna Florida je prepletena z zavirljivo gosto mrežo javnih knjižnic, ki so

vse umeščene v prostorne in zračne stavbe (nobenih vegastih stopnic, ki vodijo v pregreto zgornje nadstropje, kjer se knjige počasi cmarijo, da že od vhoda diši po "patinastem"), ki niso le fizično odprte od zore do mraka, pač pa signalizirajo odprtost. K obisku vabijo že s klimo, ki brezhbno brni v vsakem uradu, na metroju, na vlakih in v avtobusih ter omogoča oddih od vlažne subtropske klime. Ne da bi se včlanila, brskam med policami in kar nekaj popoldnevov preživim tako, da si katero od velikih delovnih miz, ki so opremljene s pregrado in vtičnico za delo na prenosniku, delim s šolarji, seniorji, najstniki, študenti, vnetimi bralci in izposojevalci priročnikov vseh starosti, ras, zanimanj, profesij in jezikov. Večkrat ujamem španščino kot povsod na Floridi, kjer je v mnogih četrth Miamijs še vedno mogoče preživeti življenje, ne da bi se prišlek naučil angleško. Primer javnega življenja, in to v po definiciji najbolj javnem od vseh javnih krajev: v knjižnici. V ZDA! Tudi to je kulturni šok.

Eden izmed šokov, ki je prav posebej trdovraten, ne popusti še po mesecih: divjina, neobljudenost in relativna neokrnjenost kontinenta, kljub dvema stoletjema nenehnega industrijskega razvoja. V Evropi pot v divjino vodi skozi nekaj občin, verjetno čez regijo ali dve, do kraja, ki je morda na videz divji, a je ob vikendih vseeno precej obljuden. V ZDA se neobljuden kraj včasih začne onkraj dvoriščne ograje, kot da bi mesta in predmestna naselja brez identitete nekdo nastreljal naravnost v divjino. Divjina je vedno tik za vogalom, na drugi strani ograje, tam, kjer se konča cesta; začne se točno tam, kjer se konča pogled. Za vsakim znakom civilizacije, naj bo obcestna restavracija ali proizvodna hala, se utegnejo skrivajo stotine milj močvirja, po katerem se plazijo aligatorji. Le nekaj korakov globoko v gozd se korak upočasni in nato ustavi pred kristalno čisto reko modrikaste barve, pod katere površjem tiho drsijo morske krave. Na veliki trati za hišo zjutraj pristane jata pelikanov. S kolesom vratolomno zaviram pred orjaškim zelenim legvanom, ki v bizarnem galopu prečka stezo. Florida je sicer res čudaška, še bolj zasebna in še manj javna kot marsikatera zvezna država, še posebej tiste na pacifiški in vzhodni obali, a vtise groteskne spačenosti vsega, kar sama doživljam kot naravno, mi v naslednjih mesecih vzbujata tudi Kalifornija in kasneje *upstate* New York. Javno življenje, ki ga ni, ki je le kulisa za potrošnjo, za kroženje denarja, priložnost za izmenjavo dobrin, ki nimajo dodane vrednosti, za denarno protivrednost, kateri je skrbno prištet domnevna dodana vrednost. Kupec je vedno kralj. Mesta, ki niso narejena za ljudi. Življenjski slog, ki ne pušča ne časa ne energije za kakršen koli višji cilj, za kakršno koli utopijo, za visoke humanistične ambicije.

* * *

Ostaja enigmatično vprašanje, zakaj mi je bila od vseh “tujih” držav in dežel, v katere sem odpravljala kot turistka, popotnica in nazadnje kot digitalna nomadka, najbolj tuja ravno dežela, po modelu katere se ravna ves “zahodni svet”, vključno s Slovenijo, ki je z odcepitvijo od Jugoslavije in razglasitvijo samostojnosti leta 1991 tabor neuvrščenih zamenjala za tabor k Zahodu stremečih, prozahodnih vzhodnoevropskih držav. Če je Slovenija obdobje svojega odrasčanja in dozorevanja, med katerim sem sinhrono odrasčala in dozorevala tudi jaz, porabila za to, da se je skušala skozi svoje identitetne prakse čim bolj približati “Zahodu”, zakaj se v deželi, ki je patentirala moderni koncept “Zahoda” in njegove hegemonije, počutim tako neznosno tuje. Morda je eden najboljših dokazov za to, da je Sloveniji, in verjetno celotnemu nekdanjemu socialističnemu bloku, “pozahodnjenje” v temelju spodletelo, prav to, da ZDA večina med nami še danes doživlja kot radikalno drug svet, poln kulturnih kodov, ki jih je v teoriji sicer mogoče razvozlati, v praksi pa je z njimi težko živeti. Moj občutek ni nikakršna posebnost, o njem pripoveduje skoraj vsak Slovenec, Balkanec in Vzhodnoevropejec, ki tja odpotuje, tudi tisti, ki “ameriški način življenja” po sili razmer morda sprejme za svojega. Če smo isti, če smo le pravoverni podaljšek Zahoda, tako rekoč njegova overjena kopija, zakaj smo še vedno tako ultimativno drugačni?

Morda ne gre toliko za afirmacijo “zahodnjaštva” v nas, za pozitivno identiteto. Morda ima vsa reč več opraviti z negativnim samoidentificiranjem, z zanikanjem in potlačitvijo tega, kar mislimo, da nismo, ali bolje, kar nočemo biti. Morda gre za izganjanje mitološkega Balkanca, vsega balkanskega in vsake sledi balkanstva v nas, kar koli to balkanstvo že je. S perspektive slovenskega nacionalizma je “balkansko” sinonim za vse, kar je v individualnem karakterju Slovenca ali skupine Slovencev slabega. Zoprno pri tem je le, da o naši resnični, ponotranjeni kulturi več od naših inspiracij in prevzetih kulturnih navad (božič s kupom daril pod veliko smreko, nakupovanje kot legitimen način preživljanja prostega časa, kava *to-go* ...) povejo naši telesni odzivi na druge kulture. To, da smo se kot družba po opustitvi socializma in restavraciji kapitalizma identitetno in kulturno približali severnoatlantskim kulturam, kot laž najbolj suvereno razkrinka telo, v katerem se vse zakrči, ko vlak zdrse iz bogate v revno soosko, med katerima ni ničesar razen večpasovnice.

Mnenja, izkušnje, vizije

Helena Koder

O cestarju, tehnologiji in poeziji

Francuh je bil cestar. Spoznala sem ga, ko sem iskala ljudi, ki bi mi vedeli povedati kaj več o skrivnostni ženski, črna baba so ji rekli, ki naj bi se konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja pojavljala v Hudi luknji. Huda luknja je soteska, po kateri je ob strmih pobočjih Tisnika in Pečovnika speljana cesta, nekdanja železnica, med Velenjem in Slovenj Gradcem. Tam je nekaj arheološko zanimivih jam, lukenj. Pravijo, da se je v tisti, ki je dala ime celi soteski, nekoč naselil puščavnik in v njej živel, dokler se ni zapil in spet izginil, od koder je prišel. Tod skozi so tik po drugi svetovni vojni bežali vojaki vseh sort poraženih vojsk, od ustašev in četnikov do vlasovcev in wehrmachtovcev, in ljudje so se spominjali mračnih zgodb o tem, da je voda v tistih dneh tekla krvava. In sploh so se v samotnih zaselkih nad sotesko dogajale nenavadne stvari, ki jih ustno izročilo še ohranja. Neki stari kmet mi je pripovedoval o zalih ženah, ki so pohajale med domačijami. Menda so imele zelo dolge lase in ponoči so kar prihajale v hiše in legale h gospodarjem ali pa so jih zvale ven v mesečino. Nikomur niso naredile nič hudega, zato jih ni nihče preganjal. Ob vseh teh zgodbah, ki so mi jih pripovedovali, se nisem preveč čudila, ko sem srečevala ljudi, ki so slišali za črno babo in ki jih je bilo ponoči malo strah iti skozi Hudo luknjo, nikogar pa nisem našla, ki bi črno babo res videl. Neki mladenič mi je pravil, da ga je bilo tako strah, da se mu je sanjalo, kako vozi tovrnjak in ga črna baba ustavi in kar prisede k njemu. Ne vem, kaj bi na

te sanje rekel Jung, prav tako lahko samo slutim, kako bi prikazovanje razlagal kakšen analitik kolektivne psihe jugoslovanske in slovenske družbe tistega časa. Če je ta psiha sploh obstajala. Bilo je okoli smrti Josipa Broza Tita. Predsednik, za katerega se je zdelo, da bo vladal večno, je kljub vsem anomalijam tiste družbene ureditve ljudem vendar dajal občutek nekakšne varnosti in stabilnosti. A takrat se je tudi že začelo kazati, da je geslo o bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov brez vsebine. Jugoslavija je začenjala pokati po šivih, in – gledano s časovne razdalje – kmalu so se po državi začele dogajati hude stvari in so vode spet tekle krvave.

Končno sem med poizvedovanjem o črni ženski prišla tudi do cestarja Francuha. Bil je odličen vir, saj je kot cestar Hudo luknjo pravzaprav nadzoroval. Poznam kar nekaj Franceljnov, Frenkov, Franov, Franckov in Francev, pa enega samega Francuha. Ne znam si predstavljati, kako se je imenu tako milega človeka, kakršen je bil, prilepila slabšalna pripona. Po zgledu potepuha? To bi bilo še kar prijazno. A kaj, če se za njo skrivajo zgledi kot požeruh, ogleduh ali, bognedaj, ovađuh? S svojim življenjem si Francuh te pripone zagotovo ni zaslužil. Mogoče je bila vmes kakšna črna šala ali pa tista grda človeška lastnost, da človeku, ki je zaradi svojega poklica ali kako drugače malo zaznamovan, pritaknemo kakšen neprijazen vzdevek, da ga še malo bolj pahnemo proti robu. Cestarji so danes krepki možakarji v zaščitnih oblačilih z imenitnimi vozili, opremljenimi s sodobnimi pripomočki za košnjo, čiščenje bankin, ruvanje plevela in česa vsega ne. Z vso to imenitno opremo zbujajo spoštovanje. Takrat je bilo pa vse še drugače. In Francuh, droben, v ponošenih in zguljenih oblačilih, s cizo z metlo, krampom in lopato pa kakšno vrečo šodra, ki jo je leto in dan, v soncu ali dežju rinil ob cesti, je bil zmeraj na robu: "Ko sem prišel na cesto, nisem nič pil. Sem imel pa tako družbo. Sem se alkohola navadil pa začel zmeraj več pit; drugo jutro pa, kar žejen ste, nekaj vam manjka. Te matra, da prideš do gostilne, deci, dva deci, liter. Jaz sem ga spil liter, dva, tri litre, tudi pet, zraven pa tako žejen, da bi kačo spil!"

Ko sem ga spoznala, Francuh ni pil. Star je bil blizu šestdeset let in imel je težko življenje. Živel je sam s hudo bolno in nebogljeno materjo in zanjo je skrbel zgledno in z ljubeznijo. Tudi svoj poklic je opravljal zavzeto: "Bi rekli, da je na cesti lahko vsak. Pa ni tako. Tudi mora kaj vedet. Mora vedet, kak se naredi jašek, škarpa, treba vedet, če se čisti koritnica, kak je treba čistiti koritnico, da bo zgoraj meter, spodaj petdeset, da bo nekaj narejeno. Da bo rekel, če bo gledal, lej, nekaj si v redu naredil!"

Francuh je bil razmišljujoč človek. Tako zelo sam, ko so mimo njega švigale limuzine, je imel čas razmišljati o smislu ali nesmislu življenja.

Ko smo ga snemali, da nam pove, kaj je slišal o črni ženski in kaj si misli o njenem prikazovanju, in ko je pripovedoval, da vse, kar se je govorilo, da je čista resnica, le ni bila čista resnica, se je malo zamislil in pogledal v nebo. In tam se je prav v tistem trenutku izza hriba prikazalo letalo in za sabo puščalo belo sled. Francuh je pomolčal, odmahnil z roko in rekel: "Če bi kakšen od naših tastarih zdajle prišel nazaj in videl tole, bi padel dol, bi rekel, ne morem več. Bi šel kar nazaj!" Saj še sam ne more verjeti, je potem dodal, kako leti tista reč tam zgoraj na nebu. "Pa sem že marsikaj videl v življenju."

Na Francuha in njegovo pripombo o razvoju tehnologije sem se spomnila, ko sem brala uvodni esej v knjigo *Razgaljanje tišine* ameriškega pesnika srbskega rodu Charlesa Simica. Simic je letos umrl, komaj sem vedela zanj in nenadoma me je obšlo obžalovanje, da spet zamujam. Seveda se zavedam, da zamujene ure ni mogoče nadomestiti, vem pa tudi, da dobra literatura z minevanjem časa ničesar ne izgubi. Izguba je samo moja, ker bogastva, ki ga je na svoji fascinantni literarni poti ustvaril srbski deček, ki ga je nevidna roka usodnih zgodovinskih naključij petnajstletnega odložila na ameriška tla in ga pustila, da tam shodi, kakor ve in zna, nisem bila deležna že prej. Prej bi o tem lahko pripovedovala nekomu, ki ga ni več. Da pa tega bogastva danes ne bi užila sama, si najbrž zdaj to tule zapisujem. Ker to je čudno: pišeš zase, veš, o čem pišeš, in tudi, kaj bi rad povedal; veš tudi, da si zapisuješ, ker si predvsem želiš, da ne bi pozabil. Ampak če pišeš samo zase, zakaj se tako zelo trudiš z iskanjem pravih besed, če se ti v prvo ne posreči z besedami izraziti natanko tistega, kar čaka v tebi na ubeseditiv? Ali ni za vsem skupaj vendarle želja ali vsaj upanje, da bo nekoč nekdo te tvoje zapiske bral? Saj tudi Simic ni pisal zase, temveč je pisal zato, da tistega srbskega dečka, ki se je znašel v povsem tujem jezikovnem in kulturnem okolju, ohrani živega na ta način, da ga pokaže ameriškem bralcu, ga z njim seznani.

Leta tisoč devetsto devetindevetdeset, malo pred novim letom dva tisoč, se je Simic potepal po od življenja vrvečem središču New Yorka in iz njemu neznanega razloga se je spomnil na Sapfo. Pomislil je, kaj bi se zgodilo, če bi pesnica, ki velja za prvopristopnico lirskega pesništva, po kakšnem čudežu nenadoma vstala od mrtvih in bi se znašla v srcu mesta, v katerem živi več ljudi, kot je bilo pred dva tisoč petsto leti ljudi na Zemlji. Zagotovo bi bila zmedena, pravi Simic, sploh se ne bi znašla, in jaz sem se precej spomnila na Francuhovo asociacijo ob pogledu na reaktivno letalo. Ja, Sapfo bi "padla dol". A preden sem nadaljevala s Simicem, se mi je vsilila obrnjena optika. Tudi če pogledamo v obratno smer, ne bi bila

zmedenost nič manjša. Pa niti ni treba zelo daleč v zgodovino. Poglejmo na primer, kako zmeden bi bil otrok, rojen okoli leta 2015, ki bi se znašel v naši družini malo po drugi svetovni vojni. Ta otrok bi se zagotovo strašno čudil, zakaj moja mama komplicira s posteljino in je ne vrže v pralni stroj, kadar jo je treba oprati. Ker ročno pranje je res težaško delo: namakanje velikih rjuh in prevlek v kadi, miljenje celotne površine posameznih kosov in nato medsebojno drgnjenje dveh delov tkanine drugega ob drugega, ob čemer se med sabo do bolečine drgnejo tudi vrhnji deli prstnih členkov od kazalca do mezinca, da se koža od vode, mila in mencanja, kot se temu postopku reče, stanjša. Potem sledi kuhanje belega perila v milnici, lugu, kar je seveda povezano s prenašanjem težkih loncev in s skrbjo, da se ne bi kaj prevrnilo, da se ne bi kdo po nesreči poparil z vrelinim lugom – takih poškodb je bilo v tistih časih veliko –, in ko je vse to opravljeno, je treba perilo sprati v več vodah, da ne bi ostala kakšna sled milnice. Nato je na vrsti še ožemanje, za kar dvoje rok komaj zadošča. In nazadnje obešanje in naslednji dan likanje. Ampak naš osemletnik se temu ne bi več čudil, saj njegova mama ali babica včasih še obešata in likata perilo. Mogoče celo oče.

Nekdaj sem mislila, da večje civilizacijske spremembe, kot se je zgodila v življenju moje mame, ko je bil izumljen pralni stroj, ne bom doživela. Zelo sem se motila. Še vedno pa mislim, da je to ena najpomembnejših pridobitev 20. stoletja in da je pralni stroj za tako imenovano osvoboditev žensk naredil več, kot so lahko naredile ženske same. Trdno sem prepričana, da tudi največji zagovorniki feminizma – tukaj mislim na moške, ki se otepajo patriarhalnih vzorcev, in ni jih malo – ne bi bili pripravljeni nase prenesti bremena skrbi za posteljino, brisače, kuhinjske krpe, skrbi za tedensko žehto. Mogoče bi ženi pomagali prenesti kakšen težek lonec, nikakor pa ne bi prevzeli miljenja, drgnjenja, mencanja in ožemanja. Saj vemo, kako je bilo z gospodinjskimi opravili pri Marxovih doma. Ker Karl pa res ni utegnil pomagati v gospodinjstvu, če je hotel spisati vse tiste debele špehe. Ne, šele pralni stroj je pomagal marsikateri znanstvenici, obrtnici, kmetici ali umetnici, da je lahko peljala svojo poklicno pot v kolikor toliko poštenu konkurenci s svojimi moškimi kolegi in pri tem, če ni bila rojena v najbolj zadržtem okolju, dosegla za to celo enako plačilo.

Čemu še bi se čudil otrok, ki bi se nenadoma zbudil nekje sredi 20. stoletja? Ne bi se čudil, da v tisti družini nimajo telefona. Stacionarnega mislim, saj tega tudi sam ne uporablja. Čudil bi se, kako lahko živijo brez mobija, kako sploh funkcionirajo, kako se kaj zmenijo. Da bi se znašel brez telefona, bi bilo ob časovnem preskoku za današnjega otroka najbrž

največje razočaranje, povzročilo bi hudo stisko in še dobro je, da so zdaj v izobraževalni proces vključeni tudi psihologi ali – če je prehudo – tudi psihiatri. To nemara zveni kot zafrkancija, vendar ni: z razvojem tehnologije so se življenjske okoliščine, tiste drobne stvari, ki določajo ritem življenja, a se jih komaj zavedamo, tako zelo spremenile, da umanjkanje drobne naprave, ki ji rečemo mobi, nujno povzroči frustracijo. Tudi pri meni, ki sem več kot pol življenja preživela brez nje.

Vedno sem občudovala izumitelje novih orodij. Kadar si v muzeju ogledujem kakšne antične predmete, na primer rimsko steklovino ali etruščanske nizke reliefe ali star nakit, tkanine, orožje, se zmeraj sprašujem, kdo so bili izumitelji, ki so naredili orodja, s katerimi so mojstri obrtniki izdelovali predmete, ki se jih tudi z najsodobnejšimi orodji ne bi dalo izdelati bolj natančno. Kadar vidim eno izmed številnih slik francoskega kralja Ludvika XIV., Sončnega kralja, se čudim, kakšni mojstri so stkali, spletli, ukrojili in z nevidnimi šivi sešili njegova impozantna, za naš pogled sicer tudi malo smešna oblačila. Na primer tista slika – njen avtor, katalonsko-francoski slikar Hyacinthe Rigaud, jo je naslikal leta 1702 –, na kateri je sinje modro svileno ogrinjalo, v katero so z zlatom izvezene francoske lilije in je podloženo s tankim krznom hermelina, tako privzdignjeno, da mogočni vladar gospodovalno, a hkrati tudi koketno, skoraj v celoti pokaže obe športno izoblikovani nogi. Ludvik XIV. je bil odličen plesalec, s svojimi dvorjani je nastopal v baletih, in glede na število portretov, ki jih je naslikal taisti slikar Rigaud, pa tudi mnogi drugi, lahko sklepamo, da bi – če bi imel na voljo današnjo tehnologijo – po številu selfijev prekosil dozdajšnjega kralja Instagrama. A mene na tej sliki vedno vznemirjata kraljevi nogi. Kateri čevljar in s kakšnim orodjem je izdelal te fine čevlje iz oranžno rdečega in drap usnja ali svile? Srednje visoka peta je oranžno rdeča, čevelj sam je drap, drap je tudi tenek pasek okoli gležnja, dodatno okrašen z oranžno rdečimi resicami. Dekleta iz filmov *Seks v mestu* bi se za te čevljece stepla! Manolo Blahnik se lahko skrrije! A še bolj kot čevlji me čudijo nogavice. Slonokoščene barve so, samo malo svetlejše od čevljev, tanke, nogam se prilegajo tako tesno kot najfinejše hlačne nogavice, kaj jih drži pokonci, se ne vidi, kajti s pentljo zavezan svetleč trak tik pod kolenom je samo za okras. Žal je tisti del, kjer se nogi stakneta z vladarjevim trupom, zagrnjen s kratkim krilcem, ki kuka izpod hermelinskega ogrinjala in daje samo slutiti, kaj vse se še skriva očem. Vkoliko urah in s kakšnimi orodji so tedanji tekstilci, se pravi tkalci, prejci in pletilci, izdelali tako fino in elastično pletivo, da se tesno oprijemlje nog, ne leze dol in se ne guba?

Nisem se sposobna vživeti v osebnost francoskega vladarja v trenutku, ko se je prvič zazrl v to sliko. Kaj si je mislil? Se je nasmehnil? Humor je najbrž lastnost, ki pri vladarjih v trenutku samoopazovanja umanjka? Samoironija? Ne verjamem, da je je premogel toliko kot angleška kraljica Elizabeta II., ko se je ob otvoritvi olimpijskih iger v Londonu spustila v helikoptersko avanturo z Jamesom Bondom oziroma Danielom Craigom. Prej bi rekla, da je Ludvik ob pogledu na svoj portret občutil moč lastnega ega, samoobčudovanje. Podobne občutke pripisujem tudi zdajšnjemu ruskemu vladarju, čigar ime nerada zapisujem, ki je v svet poslal fotografijo, na kateri razkazuje svoje mišičasto poprsje, medtem ko si s sofisticirano puško v rokah utira pot skozi sibirsko goščavje. Na eni strani imamo podobo vladarja, odetega v načičkana oblačila, ukrojena in okrašena po pariški modi 17. stoletja, prilagojeni eni sami, po statusu najvišje rangirani osebnosti, se pravi absolutnemu vladarju. Vse na tej upodobitvi izkazuje moč. Tudi druga podoba, čeprav okleščena okraskov skoraj do golote, izkazuje moč. Moško moč. Bojevniško moč. In seveda, ker smo prepoznali obraz: moč vladarja. Moški na oljni sliki in moški na fotografiji nam govorita isto: "Tukaj sem, močan in nepremagljiv. Gospodar!"

Preveč zamudno bi bilo v tem kontekstu primerjati vladanje teh dveh vladarjev in opisovati življenje njunih podložnikov: o enem je zgodovina povedala že vse, drugi, žal, še daleč ni izstopil iz nje. Eno pa zagotovo lahko zapišem. Kakor se je Elizabeta II., ki sem jo prejle omenila, znala modro odreči kolonialnemu vladanju in je ohranila samo nekaj simbolnih znakov in gest, ki menda tudi v 21. stoletju še pritičejo kraljem in kraljicam – navsezadnje to britanskemu čutu za tradicijo kar ustreza –, sta pa podobi vladarjev, ki ju opisujem, podobi gospodarjev vojne. Obe obliti s krvjo. S krvjo nedolžnih mater, otrok, starcev in z v vojno nagnanih mož. Ludvik XIV. je vladal dvainsedemdeset let (ker je bil ob očetovi smrti star šele štiri leta, ga je do prevzema absolutne oblasti pri dobrih dvajsetih letih zelo spretno nadomeščala mati), a dolgih dvainštirideset let tega obdobja, torej več kot polovico njegovega vladanja, je bila Francija v vojni: sedem zavojevalnih vojn. Ruski vladar je na oblasti kot predsednik ali premier od leta 1999 in Rusija je pravzaprav ves ta čas v vojni: od druge čečenske do Gruzije, Krima in zdaj celotne Ukrajine. Kaj se je v teh treh stoletjih spremenilo? Če pogledamo od daleč in se omejimo na vojne – spremenilo se je predvsem orožje. Tehnologija, torej orodje. Za izdelavo oprave Ludvika XIV., od oblačil do krone in žezla, so bila potrebna domiselna orodja (in mnogo dela večjih rok), pri izdelavi ostrostrelske puške, ki jo vidimo na fotografiji iz Sibirije, so zagotovo sodelovali tudi roboti.

Od pralnega stroja naprej so se v času mojega življenja orodja tako zelo izpopolnila in se še naprej tako zelo izpopolnjujejo, postajajo tako zelo avtonomna, pametna, pravimo, da to presega zmožnosti domišljije uporabnika oziroma tistega, kateremu so namenjena. To, kar digitalna orodja ponujajo uporabniku, najbrž celo presega domišljijo tistih, ki so si ta orodja zamislili. Ali bolje rečeno, posledice uporabe teh orodij so za posameznika in družbo mnogo globlje, kot so snovalci teh orodij predvideli.

Zdaj ves svet stavi na umetno inteligenco. Vse vlade tega sveta visoko med svoje prioritete vpisujejo razvoj in uporabo umetne inteligence, ki da bo rešila probleme človeštva. Ali res? Kaj je antipod umetne inteligence? Včasih se je veliko uporabljalo izraz *naravna inteligenca*. Za pametnega človeka, ki ni bil nujno zelo izobražen, se je reklo, da je naravno inteligenten. Intelligentnost in izobraženost sta, kot se ve, dva pojma, a ju včasih zmotno zamenjujemo. Spominjam se našega zelo uspešnega, svetovno znanega arheologa Ivana Šprajca, ki v Mehiki odkriva in interpretira ostanke izginate majevske civilizacije, kako je pred mnogimi leti legendarnemu televizijskemu novinarju Sandiju Čolniku opisoval svoj obisk pri staroselcih, ki se jih naša civilizacija še ni dotaknila. V tistih časih je bil tak obisk še silna redkost. "Zelo zmotno je misliti, da so manj inteligentni, kot smo mi," je ostro poudaril Šprajc, "ljudstva, odrezana od naše civilizacije, imajo samo manj podatkov, kot jih imamo mi." In potem nadaljeval še o čustveni inteligenci in etiki ljudstev, ki smo jih dolgo imeli za primitivna. Podobno razmišlja Tomo Križnar v svojih potopisih iz Nubskih gora.

Umetna inteligenca, če prav razumem te stvari, temelji na podatkih in pri njihovi uporabi posnema delovanje človeških možganov. Ker je ne omejuje fiziologija, lahko seveda presega človeške zmožnosti. Koliko lahko algoritmi, ki narekujejo delovanje umetne inteligence, upoštevajo etiko, ki smo jo ponotranjili, ker omogoča človeško sožitje, ne vem. Da bi robotom – saj ti so udejanjena umetna inteligenca – vdahnili čustveno inteligenco, o tem raje sploh ne razmišljam. Ker bi se orodij, ki bi (so)čustvovala z mano, bala. Čeprav včasih prosim pralni stroj, naj se ne pokvari.

Res je čudovito, da s pomočjo umetne inteligence astronomi odkrivajo nova in nova ozvezdja: zadnjič sem brala, da je samo v naši galaksiji od dvesto do štiristo milijard zvezd! Res je čudovito, da s pomočjo umetne inteligence nevrologi odkrivajo tančine v delovanju naših možganov: z drobcenimi nitkami, po katerih potujejo informacije pod možgansko skorjo, bi bilo mogoče obkrožiti Zemljo! A oboji, astronomi in nevrologi, pravijo, da več kot novega odkrivajo, več neznank se poraja. Mogoče bodo znanstveniki nekoč, tudi s pomočjo umetne inteligence, res odkrili skrivnost

življenja: čudežno formulo vsega, o kateri je sanjal mladi Hawking. Ampak dotlej moramo preživeti. In bilo bi dobro, če bi pri tem poleg umetne uporabljali tudi *naravno inteligenco*. Razum. Ali pa morda tisto, kar smo nekoč poimenovali *modrost*?

Včasih se vprašam o smislu dosežkov, o katerih berem in se nad njimi navdušujem. Ko je 18. maja 1997 – tega datuma seveda nisem izbrskala iz spomina, ampak se mi je hip za tem, ko sem vprašala Google, zapisal na telefonu – superračunalnik Deep Blue premagal svetovnega prvaka v šahu Garija Kasparova, me je sicer malo stisnilo, a v resnici sem vedela, da se bo to slej ko prej moralo zgoditi. Taki dogodki se mi zdijo kot del nekega znanstvenega eksperimenta zelo smiselni. Seveda je treba dosežke znanosti uporabljati, saj je v tem smisel obstoja znanosti. In seveda je treba umetno inteligenco uporabljati in razvijati naprej. A kakšen smisel ima računalniški program, ki na primer “zna napisati esej”? Saj je smisel pisanja esejev prav v pisanju, se pravi v ubesedovanju nekega miselnega procesa, ki je edinstven, unikaten in neponovljiv. Če je zanič, toliko slabše za pisca. Ga pač ne bo nihče bral. Videla sem zanimiv oglas za krvodajalstvo. Zgoraj piše tole: *Umetna inteligenca lahko nariše plakat*. Spodaj pa: *Ne more pa darovati krvi*. Med tema napisoma se na sredini plakata v obliko srca nalagajo krvavo rdeči listi rožnih cvetov. In prav za to gre pri vsem: za kri, za sok življenja.

Vse glasnejša so svarila, vse bolj prepričljivi so dokazi, da trenutna eksplozivna uporaba umetne inteligence sproža fašizacijo globalne družbe. Fašizacijo naše civilizacije, ki se je – to pač občutimo vsi – znašla v zagatni zadregi, kako naprej. O tem pri nas mogoče najbolj zavzeto piše Marcel Štefančič, jr. In o tem sama ne bi rada več razglabljala, saj me oddaljuje od namena tega pisanja. In zato se zdaj vračam k pesniku Charlesu Simicu, ki se je rodil kot Dušan Simić v Beogradu, 9. maja leta 1939, in je umrl v Dovru, New Hampshire, 9. januarja letos.

Charles Simic je, kot rečeno, pred novim letom 2000 pohajkoval po nagnetenem središču New Yorka in po knjigarnah malo prelistaval knjige novejše poezije; nenadoma se je spomnil na pesniško kolegico Sapfo in prišlo mu je na misel, kako zmedena bi bila, če bi se znašla v svetu, tako zelo drugačnem od njenega Lezbosa izpred skoraj tri tisoč let. Ampak, nadaljuje Simic, če bi Sapfo, tako kot on, stopila v knjigarno in prelistala kakšno knjigo pesmi, bi bila pa takoj v svojem svetu. Ali ni zanimivo: vse se je spremenilo, potujemo po zraku, pogovarjamo se na daljavo, naša pisma so takoj in brez poštarja pri naslovniku, za dogodke izvemo v trenutku, ko

se zgodijo, a vendar: poezija še vedno je in kar je in še vedno se zapisuje na enak način in iz enakih vzgibov, kot se je to dogajalo pri Sapfo. Tam, pri Sapfo, je moj izvir, piše Simic, star sem tri tisoč let, nosil sem različna oblačila, kratke ali dolge lase, lasuljo, meniško haljo ali romantično pentjo pod ovratnico; ime mi je bilo Petrarca ali Villon ali Byron. In potem se vpraša:

Kaj bodo v naslednjem stoletju počeli pesniki? Ni treba biti Nostradamus, da bi predvidel, da bodo pesniki počeli isto kot zadnjih tri tisoč let: tulili in se pritoževali, da jih nihče ne ceni.

Charles Simic: *Hvalnica norosti*

In zdaj se vprašam, kako je to mogoče. Kako je mogoče, da se je vse spremenilo, poezija pa v svojem bistvu ostaja nespremenjena. Ali to pomeni, da vzgibi, iz katerih se poraja umetnost, ostajajo nespremenjeni, da ljudje občutimo in doživljamo življenje, čustvujemo enako, kolikor nazaj nam sega kolektivni spomin? In so se v vsem tem času, ki se zdi neskončno dolg, spreminjale samo okoliščine, ker smo pač s svojimi orodji napredovali? Tako zelo napredovali, da nam je to zameglilo sposobnost presoje, da bi znali v vsakem trenutku ločiti zrno od plev? Se pravi: zameglilo prav sposobnost tiste presoje, na kateri temelji ves naš napredek?

Pesništvo temelji na besedi. Vsakdanja beseda lahko zelo natančno posreduje podatke, opisuje dejstva, opredeljuje pojme, predstavlja predmete in v medsebojnih povezavah omogoča naše sporazumevanje. Pesniška beseda je več in hkrati manj. Več, ker je avtonomna, ker govori sama zase, ker je rešena vseh razlag. Manj, ker nobena slovarska definicija ne more v vseh odtenkih razložiti pomenov, ki jih ima pesnikova beseda. Vse je metafora. Ker pesniška beseda ničesar ne razlaga, temveč izraža in izpoveduje dogajanje v človekovi notranjosti, njegove zaznave, občutke in čustva, njegova duševna stanja. In kot taka obstaja v pesnikovem zapisu ali spominu. In plava v nekakšnem limbu, dokler je nekdo ne prebere in ne razbere, kaj je v njej. Ni nujno, da je to tisto, kar je napisal pesnik. Simic na primer govori o tem, da pesnik, ki je pesem napisal, iz nje izgine in takrat se prikaže pesnik bralec. In pravi, da je trajalo leta, preden je dojel, da je pesem "pametnejša kot on": "Kot da bi se človek namenil v cerkev, pesem ga pa odpelje na pasje dirke."

A tudi pesniška beseda ni vse-mogočna. Ne zna, ne zmore izraziti celote naše človeške izkušnje. Vsi hranimo spomine in podobe, ki jih z besedami ni mogoče izraziti.

Spominjam se, kako sem ležal v jarku in strmel v nekaj kamenčkov, medtem ko so nad našimi glavami hrumeli nemški bombniki. To je bilo davno. Ne spominjam se ne obraza svoje mame niti obrazov ljudi, ki so bili z nama, toda še vedno se natančno spominjam tistih čisto navadnih kamenčkov. (...) Čas se je ustavil. Opazoval sem sama sebe, kako opazujem kamenčke in se tresem od strahu. Potem se je čas nadaljeval in izkušnje je bilo konec. Kamenčki so ostali v svoji drugačnosti, za zmeraj ostali v mojem spominu. Ali jezik lahko v popolnosti izrazi trenutke tolikšne napetosti zavedanja? Zmeraj je govora manj.

Charles Simic: *Nočno branje poezije*

A kljub tej pomanjkljivosti govora ima pesniška beseda moč, da osebno dvigne na raven univerzalnega. Zato sta pesem in bralec vezna posoda, bralčeva sposobnost sprejemanja dotika, njegova odprtost, podložena z osebno emocionalno izkušnjo omogoči, da se gladini v posodi izravna. Podobno kot to omogoči tlak v fizikalnem eksperimentu. In ljudje se v bistvu v tri tisoč letih nismo tako zelo spremenili, če ta pretok še vedno poteka na enak način. Zakaj se je Simic med svojim pohajkovanjem po prazničnem New Yorku spomnil prav na Sapfo in ne na katerega od drugih antičnih? Ker se je Sapfo odvrnila od slavljenja vojskovodij in bojevnikov in junakov ter se posvetila slavljenju ljubezni, narave, lepote, opevanju intimnega doživljanja sveta. Pri njej je izvir tega, čemur pravimo lirska poezija. In lirska poezija se ne postara in dokazuje, da ni pod soncem nič novega. Ohranjeni fragmenti Sapfinih pesmi, ki jih je prevedel Marko Marinčič, bi lahko bili napisani pred tisoč, tri tisoč leti ali danes:

... ker jaz te bom ...

ljubi(la), dokler bo v meni (dih)

Ali:

Prišla si – prav, da si. Ker blazna sem si te želela.

Shladila si srce, goreče v hrepenenju.

Ljudje se v svojem bistvu nismo tako zelo spremenili. Mislim, da se je v večini ljudi vsaj kdaj v življenju porodila želja, da bi svoje veselje ali žalost, stisko ali zanos ubesedili v pesmi. A za to je potreben poseben dar, ki je posejan zelo na redko. Pesnikov je malo. Mnogo manj, kot je pesniških knjig. A nič zato. Tudi majhno, nepomembno pesem je sprožila enaka stiska ali radost kot veliko. Na vogalu zidu, ki obdaja dvorišče ene od stavb

SAZU, se je pojavil droben grafit. Ni ravno haiku. Niti ni spisan v visokem jeziku. V resnici je njegov jezik pouličen, lahko bi rekli prostaški, saj uporabi izraz, ki ne sodi v spodoben tisk. Ampak je zelo poveden. In v resnici me je v trenutku zadel in prenesla bi ga celo natisnjenega v knjigi. Črke so velike kakih pet centimetrov in izpisane s črno in modro voščenko:

... IZ FUL
 DOBR V
 ČIST K
 U
 R
 A
 C ...

Seveda bi se dalo razpravljati, ali je to pesem. Zagotovo pa so te besede univerzalne, vsakdo jih razume, vsak človek se je že znašel iz nebes v peklu. Ali ni Pesnik zapisal:

Kako
 bit' hočeš poet in ti pretežko
 je v prsih nosit' al' pekel al' nebo!

In še ena pesem mi je v tistem hipu prišla na misel, ker si predstavljam, da je tisti grafit napisal nekdo, ki ni več čisto mlad ali si vsaj misli, da je v življenju že kaj izkusil. Tudi ta pesem ni več mlada, napisal jo je Paul Verlaine in prevedel Boris A. Novak. Mislim, da je večna:

O, kaj si naredil, da zdaj
 Ihtiš do slabosti.
 Povej, kaj si storil do zdaj
 Iz svoje mladosti.

Človek želi biti gospodar svoje usode. Trudi se. Več od tega ne more storiti. Triletnega Dušana Simića je usoda na začetku druge svetovne vojne rešila pred bombami nemških bombnikov. Ob koncu vojne ga je usoda rešila pred bombami ameriških bombnikov. In usoda ga je iz rodne Beograda poslala na begunsko pot in spremenila njegovo identiteto v Charlesa Simica. Ni bila izbira, bila je rešitev. Simic je postal velik in cenjen ameriški pesnik.

O zgodovini je napisal pesem. Prva kitica se v prevodu Tomaža Šalamuna glasi takole:

Moški in ženske z lopni-me znamenji na hrbtu.
Domnevamo, da je bil on žalosten in ona razburjena.
Zbogala sta se. Pomladni dan je prinašal
podobnost temu, v kar sta upala.
Potem je prišla Zgodovina. Bil je zaprt in ustreljen.

Charles Simic: *Nenehni blues*

Ko je petnajstletni Simic končno pristal v Ameriki, je bilo tudi za Francuhom že nekaj zgodovine. Tudi on je pri petnajstih letih bežal. Bežal je iz nemškega lagerja. Ampak tudi prej življenje zanj ni bilo lahko. Oče jih je zapustil, ženo in tri otroke, trojčke. Ne vem, ali je Francuh kdaj prebral kakšno pesem ali celo pomislil, da bi sam kaj zapisal, ampak ko zdaj berem, kako mi je govoril o križu, ki ga je nosil, medtem ko je šlo življenje mimo in je ostal sam z bolno mamo, se čudim njegovemu govornemu daru: kako je znal z nekaj besedami in s pogledom oddaljenega opisovalca naslikati podobo nekega življenja, katerega del je bil on sam. "Oče nas sploh ni pogledal, če smo prišli vkup, je bil v ono drugo bolj zaljubljen kot v mamo, je pač tak' bilo. Saj je bil tud' nesrečen, se je v papirnici zaposlil, voziček ga je stisnil pa je začel hirat in je umrl. Ni mu šlo dobro. Skoz' mu ni šlo dobro," je zaključil pripoved, potem pa po kratkem premisleku, kot da besede ne povejo vsega, dodal: "Človek je, kakor je."

Pogovori s sodobniki

Kristina Jurkovič z

Rado Lečič

Foto: Žan Rebič Zupančič

Jurkovič: Na Filozofski fakulteti v Ljubljani ste študirali slovenščino in italijanščino. Kako to, da ste se odločili za študij italijanščine glede na to, da ste do svojega trinajstega leta živeli v Kočevju, potem pa v Ljubljani? Magistrirali ste iz sodobne slovenske književnosti, a ste se vendarle posvetili jezikoslovju oziroma poučevanju jezika. Kaj je botrovalo odločitvi, da se odmaknete od književnosti in se posvetite poučevanju? Morda tudi praktična plat, ki je omogočila hitrejše samostojno življenje? Po študiju ste namreč vodili tečaje slovenščine na Delavski univerzi Boris Kidrič.

Lečič: V osnovni šoli v Kočevju sem se učila nemščino. Ko smo se preselili v Ljubljano, sem imela v sedmem in osmem razredu angleščino, zato sem morala med poletnimi počitnicami nadoknaditi vso snov iz angleščine. Ker sem želela študirati vsaj en tuj jezik, po gimnaziji pa nisem bila prepričana, ali imam dovolj dobro osnovo za študij angleščine ali nemščine, sem si na Filozofski fakulteti poleg študija slovenščine raje izbrala italijanščino in kot popolna začetnica, saj prej nisem znala niti besede italijansko, sem morala v študij vložiti zelo veliko dela; zavedala sem se, da brez branja knjig in učenja besed ne bom dosegla ustreznega znanja, zato sem si izpisovala vse nove besede, med počitnicami pa sem šla na tečaj v Perugia. V primerjavi s študijem slovenščine je bila italijanščina kar trd oreh.

Leta 1988 sem vpisala magistrski študij iz sodobne slovenske književnosti, saj me je književnost še vedno bolj zanimala kot jezik. Na Delavski

Rada Lečič

Foto: Vasja Bratina

univerzi Boris Kidrič sem na tečajih učila slovenščino in italijanščino in ugotovila, da mi to delo zelo ustreza. Na začetku devetdesetih let sva s kolegico ustanovili zasebno jezikovno šolo in po dveh letih intenzivnega dela sem se prijavila na delovno mesto lektorice za slovenski jezik na rimski univerzi La sapienza, saj sem v tem videla izziv in možnosti za nove izkušnje; delo s študenti je seveda drugačno kot s tečajniki, zato sem morala precej spremeniti metode poučevanja in sam način dela.

Jurkovič: Slovenščino na Oddelku za humanistične študije na univerzi v Trstu poučujete že od leta 2009, pred tem ste jo devet let učili na Fakulteti za prevajalce in tolmače prav tako v Trstu, vmes ste tri mesece

poučevali v Padovi, pol leta v Vidmu, v devetdesetih letih pa ste pet let preživel v Rimu. Krajši čas ste učili tudi v Braziliji, Urugvaju in Pittsburghu. Zakaj ste se odločili za poučevanje v tujini? Kako so vas, če sploh, zaznamovale te selitve? Kakšni spomini vas vežejo na posamezna mesta, kako ste jih doživljali?

Lečič: V Rimu sem poučevala slovenščino od leta 1993 do 1998 in leta 1997 so me z Ministrstva za kulturo in Slovenske izseljenske matice povabili, naj grem v poletnih mesecih poučevat slovenščino v Brazilijo in Urugvaj, kar sem z veseljem sprejela. Učila sem potomce Slovencev, ki so se tja izselili po prvi in drugi svetovni vojni predvsem kot ekonomski migranti; marsikje, zlasti v Urugvaju, kamor so prišli iz Prekmurja, še vedno govorijo arhaično slovenščino, ki bi jo najbrž tudi Prekmurci težko razumeli. V Braziliji je bilo zanimivo, da so se slovenščino poleg Slovencev učili tudi Brazilci, in to z velikim navdušenjem, še zlasti radi so peli slovenske pesmi. Naslednje leto, torej 1998., sem v isti organizaciji poučevala slovenščino v Pittsburghu v ZDA, kjer sem najprej učila skupino otrok, potem pa odrasle. Po petletnem obdobju v Rimu sem dve leti poučevala v Ljubljani na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik ter šla vmes dvakrat v Luksemburg, kjer so potrebovali učitelja slovenščine za prevajalce, kar je bil zame spet nov in drugačen izziv, saj si prevajalci niso toliko želeli aktivnega znanja slovenščine, kot so si hitrega razpoznavanja povedi in sklopov besed. Leta 2001 sem na povabilo prof. Marije Pirjevec prišla poučevat na Visoko šolo za prevajalce in tolmače v Trstu, od leta 2009 pa učim na Oddelku za humanistične študije Univerze v Trstu.

Kako doživljam selitve in različna mesta? V Kočevje se vedno rada zapeljem, saj sem v njem preživela dobršen del svojega otroštva in me nanj vežejo lepi spomini. Ljubljana se mi zdi ravno prav velika, ne prevelika ne premajhna, v njej rada bivam, tukaj se dobro počutim. V druga mesta (Rim, Trst) sem šla zaradi dela. Ko sem bila v Rimu, sem imela stalno pripravljeno potovalko, saj sem bila z eno nogo ves čas v Ljubljani, torej se mestu nikoli nisem zares prepustila. Znamenitosti sem si ogledala že takoj na začetku in še takrat, ko so prišli na obisk sorodniki ali prijatelji, večinoma pa sem se zadrževala v okolju, kjer sem stanovala, in na fakulteti. Tudi v Trstu ni dosti drugače; največ časa sem na fakulteti, kjer srečujem kolege in kolegice, v mesto pa grem bolj redko, saj je fakulteta kar daleč od centra.

Jurkovič: Kakšno mesto ima v vašem življenju književnost (slovenska, italijanska, književnost na splošno)?

Lečič: Že kot otrok sem prebrala ogromno pravljic; ko so se prijateljice igrale s punčkami, sem jaz najraje brala knjige in strast do knjig me spremlja vse življenje. Tudi na fakulteti, kjer imam predavanja in vaje iz jezika, je književnost sestavni del učne snovi. Zanimajo me dela slovenskih avtorjev in študentom svetujem, katero knjigo naj preberejo in napišejo obnovo; potem njihova besedila analiziramo in skupaj popravljamo napake. V zadnjih letih so tako prebrali nekaj odličnih knjig, npr. *Zgodbe s poti* Evalda Flisarja, *V Elvisovi sobi* Sebastijana Preglja, *Tržaške prikazni* Dušana Jelinčiča, *Najlepša neznanka svetloba* Vladimirja P. Štefaneca, *Ivana pred morjem* Veronike Simoniti, *B52* Dušana Čatra, *Katarina, pav in jezuit* Draga Jančarja, *Papir, kamen, škarje* Toma Podstenška, *Samo pridi domov* Andreja Skubica, *Brez imena* Janija Virka, *Resnica ima tvoje oči* Sama Ruglja in še veliko drugih. Sama sem nazadnje prebrala knjigo Vlada Kralja *Ne bom se več drsal na bajerju*, ki je res odlična in si je brez dvoma zaslužila kresnika.

V prostem času lektoriram knjižne prevode svojega moža Vasje Bratina, torej hočeš nočeš berem tudi dela tujih avtorjev; v zadnjih dvajsetih letih so bile to knjige italijanskih, angleških, hrvaških in srbskih avtorjev, npr. romani Umberta Eca, Claudia Magrisa, Maura Covacicha, Roberta Saviana, Natalie Ginzburg, Benedette Craveri, Gabrieleja D'Annunzia, Oriane Fallaci, Danteja Maffie, Nikolaja Lilina, Giulia Angionija, Brucea Chatwina, Juliana Barnes, Michaela Crichtona, Predraga Matvejevića, Tamare Bakram, Zorana Pilića, Darka Tuševljakovića in številne druge. Lektorirala sem jih že več kot šestdeset, nekatere imajo več kot šeststo strani.

Jurkovič: Nastop neke poklicne poti je vedno povezan z ideali. Mislim, da je prav učiteljski poklic še posebej zaznamovan s tem, saj gre za predajanje znanja, za željo, da nekoga za svoj predmet navdušimo, nanj vplivamo, ga mogoče v nekem delu spremenimo. Lahko rečete tudi zase, da ste na svojo poklicno pot stopili z nekimi ideali ali določenimi predstavami, željami, ki so se obdržali, se celo pomnožili ali so jih izkušnje prakse zamenjale, obrusile? Kakšen mora biti po vašem mnenju učitelj po človeški plati, da zna navdušiti za svoj predmet, da se ga učenci radi učijo in naučijo? Bi lahko rekli, da ste sami imeli do učiteljev že od nekdaj poseben odnos? V radijski oddaji *Nočni obisk* ste na primer omenili svojo gimnazijsko profesorico Vando Dolžan, na svojem Facebookovem profilu ste pred kratkim objavili fotografijo s profesorico Tjašo Miklič ... Ste se že zgodaj zavedali pomena, vpliva, ki ga ima lahko učitelj? So učitelji pomembno vplivali tudi na vas?

Lečič: Gotovo so učitelji in profesorji zelo pomembni v življenju vsakega učenca, dijaka in študenta. Sama se zelo dobro spomnim vzgojiteljice iz

kočevskega vrtca, ki me iz meni neznanega razloga ni marala in zato nisem več hotela hoditi v vrtec; raje sem bila sama doma. V lepem spominu imam učiteljico Vido Drobnič iz 3. razreda osnovne šole, ki so se je nekateri učenci bali, meni pa je bila zelo ljuba. V gimnaziji je Vanda Dolžan, ki nas je učila slovenščino, snov tako dobro in doživeto razlagala, da se nam je doma ni bilo treba učiti in sem se gotovo tudi zaradi njene razlage odločila za študij slovenščine; najljubši pa sta mi bili Marta Brezovnik, profesorica angleščine, in Majda Rojko, ki nas je učila zemljepis, ker sem tudi z njune strani čutila naklonjenost. Če te zna nekdo pritegniti z dobro razlago, je najbrž večja tudi disciplina v razredu, saj vsi pozorno prisluhnejo. Spomnim se tudi profesorjev in profesorice, ki so zelo suhoparno podajali snov, takšne smo imeli na primer za zgodovino; učili smo se jo na pamet in večkrat sem pomislila, kako drugače bi bilo, če bi pri pouku uporabljali diapozitive (danes je na voljo še vse kaj drugega), da bi si snov nazorno predstavljali.

Z nekaterimi od svojih nekdanjih profesorjev in profesorice sem navezala prijateljske stike. Zelo mi je žal, da Borisa Paternuja ni več med nami, bil je moj profesor na fakulteti in pozneje dober prijatelj. Profesorica Tjaša Miklič nam je na italijanistiki predavala o italijanskem glagolskem vidu. Ko sem pisala drugi del učbenika *Slovenščina od A do Ž*, mi je bila takoj pripravljena pomagati pri razlagi te zapletene in zahtevne snovi in sem ji zelo hvaležna, da si je vzela čas.

Učitelj/-ica ali profesor/-ica te lahko tako ali drugače zaznamuje in nekaterim pusti dolgoročne posledice v dobrem ali slabem smislu.

Jurkovič: Preden bi vam postavila še nekaj vprašanj o vašem poučevanju slovenščine, bi poudarila, da ste učili tudi italijanščino in nemščino, zato imate dober "vpogled" v procese učenja (tujih) jezikov. Veliko učiteljev tujih jezikov ve povedati, da imajo otroci/mladostniki raje angleščino, in sicer ne le zaradi privlačnosti angloameriške kulture, temveč ker se zdi lažja, bolj preprosta. Lahko jezike delimo na lažje in težje? Kaj pomeni, če je neki jezik lažji ali težji, da se ga lažje ali težje naučimo? Zavedam se, da je takšna delitev do jezikov krivična, površna, saj gre za kompleksne sisteme, hkrati pa je tak način delitve zelo prisoten.

Lečič: Mislim, da ni jezikov, ki bi bili težji ali lažji od drugih. Znano je, da se v zgodnjih letih najhitreje naučimo tuje jezike, ker smo veliko bolj dovzetni in z učenjem nismo obremenjeni, kot smo v poznejših letih. Morda se kateri od jezikov zdi na prvi pogled lažji, a to je le navidezno, saj bolj ko jezik spoznavamo, težji postaja. Tako angleščina kot italijanščina

vsaj na začetku delujeta lažji, če pa ju hočemo res dobro obvladati, se odpirajo nova in nova poglavja, ki jim ni videti konca; že če pomislim samo na to, da ima italijanščina več kot petnajst glagolskih časov in naklonov (slovenščina ima tri oziroma štiri čase, če upoštevamo predpreteklik, ki se skoraj ne uporablja več, in tri glagolske naklone, povednega, velelnega in pogojnega), da ne govorim o raznih predlogih in frazemih, ki se jih samo z učenjem težko naučiš, priti ti morajo nekako v ušesa. Poleg tega je zmotno prepričanje, da se v tujini hitro naučiš jezika, ker si v tujem okolju; spet odvisno, kakšno delo opravljaš in s kom se družiš. V šali velikokrat povem, da sem se v Rimu odlično naučila srbsčino, ker sem se večino časa družila s kolegico, Srbkinjo iz Bosne, in sem se z njo pogovarjala v srbsčini.

Učenje tujega jezika je najbrž lažje za nekoga, čigar materni jezik pripada isti jezikovni skupini; za Slovenca je na primer gotovo lažja hrvaščina ali češčina, saj že na začetku razume nekaj besed in slovnico, Italijan pa bolj razume in se hitreje nauči španščino, francoščino ali portugalščino.

Jurkovič: V svojih intervjujih ste dejali, da so vaše skupine glede na predhodno znanje slovenščine zelo heterogene, prav tako glede na osebno motivacijo, interese in podobno. Kako krmarite med vsemi temi različnostmi? Kakšno strukturo študentov imate denimo v letošnjem študijskem letu, je podobna ali se razlikuje od prejšnjih študijskih let? Ali je struktura študentov, ki jih poučujete v Trstu, drugačna od tiste, kot je bila v Vidmu, Padovi ali Rimu? Kateri dejavniki (družbeni, politični, kulturni, družinski, gospodarski) vplivajo na strukturo študentov? Kako rešujete problem jezikovnega križanja, torej interferenc, ki so pri zamejskih Slovencih zagotovo drugačne kot pri Italijanih, verjetno se (po)kažejo tudi na različnih jezikovnih ravneh?

Lečič: Na naši fakulteti je mogoče vpisati slovenščino kot dodiplomski triletni študij in podiplomski dveletni študij, lahko pa tudi kot izbirni predmet v sklopu drugih študijev. Študijski program za Slovence in Italijane je ločen in za Italijane, ki so običajno popolni začetniki, poteka v italijanščini, za Slovence pa seveda v slovenščini. To je velika prednost, saj na nobeni drugi fakulteti nimajo predavanj v dveh razlagalnih jezikih. S Slovenci obdelamo na lektoratu vse ravni slovenskega jezika; od glasoslovja, oblikoslovja, skladnje in pravopisnih pravil do pisanja obnov in popravljanja napak s poudarkom na oblikoslovnih in skladenjskih interferencah; z Italijani začnemo z abecedo in v treh letih predelamo celotno slovensko slovnico; ogromno vaj imamo iz fonetike in glasoslovja in prav

tako na oblikoslovno-skladenjski ravni. Pri drugih predavateljih in predavateljicah se dobro seznanijo z zgodovino slovenskega jezika in slovensko književnostjo od začetkov do danes s prikazom najpomembnejših kulturnih vprašanj, književnih smeri in avtorjev ter najznačilnejših literarnih del. Gostujoči profesorji na podiplomski stopnji imajo predavanja iz sociolingvistike, sodobne mladinske književnosti, ljudskega slovstva, frazeologije ...

Italijani se za študij slovenščine odločijo najbrž zato, ker je Slovenija sosednja država in meji na Furlanijo - Julijsko krajino, kjer sobivata naroda, ki se prepletata na vseh področjih dela in življenja. Univerzitetni študij v Trstu in Vidmu omogoča povezovanje na najvišji izobraževalni in raziskovalni ravni, kar prinaša globlje medsebojno razumevanje, boljše prevode v oba jezika in boljše poznavanje raznolikosti obeh pripadajočih jezikovnih skupin, romanske in slovanske. Marsikateri študent, ki se tega zaveda, se odloči za študij slovenščine, saj vidi v tem večje možnosti za delo.

V Rimu, Neaplju in Padovi, kjer je prav tako mogoče študirati slovenščino, se študenti za študij slovenščine največkrat odločijo iz drugih razlogov; morda so Slovenci njihovi bližnji sorodniki ali vsaj eden od staršev, nekateri si želijo študirati vsaj en slovanski jezik, nekaterim pa se zdi slovenščina kratko malo eksotična in zato zanimiva.

Pri Italijanih se težave hitro pokažejo na vseh jezikovnih ravneh, zlasti pa tam, kjer so večje razlike med slovenščino in italijanščino; na začetni stopnji je to že izgovor nekaterih soglasnikov (na primer c, č, j, h, š, ž ...) in samoglasnikov (ozkih in širokih e in o); raba drugih sklonov kot v italijanščini (npr. vprašati *koga*, pomagati/zahvaliti se/čestitati/zaupati/čuditi se *komu*); predlogi, ki se vežejo z dvema sklonoma (npr. predlogi za/pred/pod/nad/med s tožilnikom in orodnikom); nekateri glagoli, ki so v slovenščini povratni, v italijanščini pa ne (npr. *smejati se*, *zgoditi se*, *strinjati se*); na skladenjski ravni pa besedni red. Časi v slovenščini (sedanjik, preteklik, prihodnjik) so v primerjavi z italijanskimi precej enostavni, težave pa se pojavijo pri glagolskem vidu, torej pri dovršnih in nedovršnih glagolih, kar se zdi meni ena težjih snovi v slovenščini. Za marsikaj obstajajo natančna slovnična pravila, tudi za legendarno dvojino in toliko različnih sklonov, kar se da z dobro voljo naučiti, za razločevanje in rabo glagolskega vida (na primer *jesti*/pojesti/najesti se, *čakati*/dočakati/pričakati, *gledati*/pogledati/zagledati/nagledati se) pa je treba ogromno brati in vaditi.

Slovenski študenti se soočajo z drugimi težavami. Vera Caharija je v prispevku, ki je bil objavljen v Jeziku in slovstvu (1992, letnik 37, številka 8), napisala, da se "slovenščina v italijanskem okolju ne more polno razvijati v vseh svojih funkcijskih in socialnih zvrsteh. Tako v marsikaterem govor-

nem položaju uporabljajo italijanske leksikalne in oblikovno-skladenjske prvine. Posledice se kažejo v številnih interferencah z italijanščino oziroma njeno podzvrstjo, tržaščino, na vseh ravlinah slovenskega jezika. Italijanskih prvin je še največ v neformalnem govoru, iz njega pa bolj ali manj nezavedno prehajajo v formalizirano ustno in pisno sporočanje. V neformalnih govornih položajih se pogosto izražajo v nekakšnem hibridnem jeziku, katerega ogrodje je še kolikor toliko slovensko, njegovi sestavni deli, besede, pa so večinoma italijanski.”

Pri študiju se mi zdi zato pomembno, da študenti pišejo obnove in proste spise, napake pa skupaj pregledamo, analiziramo in popravimo.

Jurkovič: Center za slovenščino kot drugi tuji jezik strokovno skrbi za slovenščino ter podpira lektorje po vsem svetu. Ali za posredovanje kulture dovolj naredi lektor (posamezne prireditve/gostovanja, odmevni projekt Svetovni dnevi slovenskega jezika, literature in kulture, ki se izvaja na dve leti)?

Lečič: Lektorata s študijem slovenščine, ki na Univerzi v Trstu potekata tako na Oddelku za humanistične študije kot na Oddelku za pravne vede, jezikoslovje, tolmačenje in prevajanje, finančno in organizacijsko podpira Republika Slovenija. Oba lektorata sta del mreže lektoratov in študija slovenščine na več kot šestdesetih univerzah po svetu, študenti slovenistike na tržaški univerzi pa so del množice skoraj 3000 študentov, ki se po svetu – v Evropi, Aziji, Severni in Južni Ameriki – učijo oziroma študirajo slovenščino kot tuji jezik. Celovito podporo jim daje program Slovenščina na tujih univerzah, ki deluje kot eden od programov Centra za slovenščino kot drugi in tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V okviru programa in Centra povezujejo učitelje in študente slovenščine z različnimi izobraževanji in jih vključujejo v projekt Svetovni dnevi slovenskega jezika, literature in kulture. Težko si zamislim institucijo, ki bi bolje od Centra bedela nad lektorati in skrbela za promocijo slovenščine v svetu.

Lektorji nismo samo učitelji, saj organiziramo raznovrstne dogodke, s študenti se udeležujemo predstavitev knjig, skupaj prevajamo odlomke literarnih del ali dokumentarne filme, ogledamo si kak slovenski film ali gledališko predstavo, hodimo na ekskurzije. Neposredna bližina Italije in Slovenije ter različni programi sodelovanja med državama študentom omogočajo, da poglobijo svoje znanje slovenščine in jezik spoznajo tudi v avtentičnem okolju, v Sloveniji. Študentom vsako leto dodelimo

štipendije, da se udeležijo Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture v Ljubljani. Vse to pripomore k večjemu poznavanju slovenske kulture, okolja in jezika.

Jurkovič: V intervjujih ste pogosto dejali, da je študentov slovenščine relativno veliko, da je bil v preteklih letih vpis večji in imate v učilnici sorazmerno veliko študentov. Kako pa slovenščina živi zunaj učilnice? Jo vaši študentje ponesejo v svet, v prakso, jo v svojih poklicih dejansko uporabljajo?

Lečič: Tako je bilo še pred desetimi leti, zdaj pa se krivulja že nekaj let nagiba navzdol. Če povprašam študente, kje je razlog manjšega zanimanja za študij jezikov, mi povedo, da je tak splošen trend in da jim vsi odsvetujejo, da bi se vpisali na študij humanistike; naj študirajo raje ekonomijo, računalništvo, naravoslovne vede, saj bodo bolj spoštovani in več bodo zaslužili. Za učiteljski poklic se v resnici odloča čedalje manj študentov, kar pa ni čudno glede na to, da so ga v tridesetih letih popolnoma razvrednotili. Veliko pomanjkanje učiteljev je tudi v Furlaniji - Julijski krajini, saj je bil marca letos razpis za devetinosemdeset učiteljev, od teh šestnajst za slovenščino. Študenti, ki so na naši fakulteti diplomirali ali magistrirali, so v svojem delu zelo uspešni, saj so potrebe po znanju slovenščine velike ne samo v šolstvu, temveč tudi v gospodarstvu, založništvu, kulturi, medijih, prevajanju, raziskovanju ... Odkar je Slovenija del Evropske unije, je za številna podjetja odskočna deska za poslovanje v južni in vzhodni Evropi, kdor pa hoče učinkovito sodelovati z njo, mora znati tudi slovenski jezik.

Jurkovič: Kako slovenščina živi na tržaških ulicah, v vsakodnevnem življenju, v ustanovah? Morda veste, kakšen odnos imajo do nje Tržičani?

Lečič: Slovenščine na tržaških ulicah skorajda ne slišiš. Občutek imam, kot da Slovenci in Italijani živijo drug ob drugem, nekako vzporedno v dveh različnih svetovih, namesto da bi med sabo sodelovali in bili bolj povezani. Mestna uprava ne spodbuja dvojezičnosti; razne ustanove – to so predvsem šole s slovenskim učnim jezikom, Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Slovensko stalno gledališče v Trstu, ki ima vlogo osrednjega slovenskega kulturnega hrama, Narodna in študijska knjižnica, Tržaško knjižno središče, Glasbena matica, Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ), Svet slovenskih organizacij (SSO), založbi ZTT in Mladika – s svojim delovanjem spodbujajo prisotnost slovenščine in jo ohranjajo.

V središču mesta je vsako drugo leto zelo odmeven SLOFEST (Festival Slovencev v Italiji) in tudi Slovensko stalno gledališče pritegne veliko pozornosti z jumbo plakati, s katerimi najavlja in oglašuje svoje predstave. V sklopu deželnih sporedov RAI za Furlanijo - Julijsko krajino lahko spremljate vsakodnevni radijski in televizijski program v slovenščini, Primorski dnevnik najdete v vsakem kiosku. Tudi nekateri posamezniki so zelo dejavni in prirejajo razne dogodke, ki so vedno dobro obiskani, a spet – nanje pridejo večinoma Slovenci.

Tržaški Slovenci imajo do slovenščine spoštljiv odnos, saj se zavedajo, da ima vsakdo, ki jo dobro obvlada, večje možnosti za delo in sporazumevanje. Žal jim je, da se veliko tam živečih Italijanov ne zaveda, da dvojezičnost prostor bogati, ne siromaši. Slovenski jezik takšni Tržačani zavračajo v prepričanju, da je treba iz mesta odstraniti vse, kar ni italijansko, torej vse, česar ne poznajo in jim vzbuja strah. Toda med italijanskimi someščani je tudi čedalje več takih, ki obžalujejo, da se niso naučili slovenščine, in vpisujejo svoje otroke v slovenske vrtce ali šole; mlajše generacije tudi niso več tako obremenjene z zgodovinskimi dogodki in so mnenja, da življenje v večkulturnem mestu prinaša veliko prednosti.

Jurkovič: Ste avtorica številnih učbenikov in priročnikov za učenje slovenščine, med njimi so *Osnove slovenskega jezika*, *Slovenščina od A do Ž*, *Slovenski predlogi in frazemi*, *Parlo, parli, parliamo sloveno*, *Slovenski glagol*, *Lepa beseda lepo mesto najde: slovenski pregovori in izreki*. Večina učbenikov je prevedenih v tuje jezike. Jih lahko na kratko opišete?

Lečič: Najprej sem napisala priročnik *Slovenski glagol/Slovene verb* s seznamom 2600 najpogostejših slovenskih glagolov. Ker je bila prva naklada s 1000 izvodi že po enem letu razprodana, je dal takratni urednik knjigo prevesti še v nemščino, italijanščino, španščino in poljščino.

Kmalu zatem sem napisala knjigo *Osnove slovenskega jezika*. V njej sem pregledno predstavila glasoslovno, besedoslovno, oblikoslovno in skladenjsko ravnino slovenskega jezika, na koncu pa sem dodala pravopisna pravila. Osrednji del je namenjen oblikoslovju, razložene so tako pregibne kot nepregibne besedne vrste, v skladnji pa so navedeni stavčni členi, različni tipi povedi, skladenjski naklon, besedni in stavčni red ter značilnosti poročanege govora. Knjiga je bila kmalu prevedena v italijanščino (*Fondamenti della lingua slovena*) in angleščino (*Basic grammar of the slovene language*).

Že ko sem poučevala v Rimu, sem ugotovila, da ni primernege gradiva za italijanske študente, in sem napisala učbenik v dveh delih *Slovenščina od*

A do Ž/Lo sloveno dalla A alla Ž. V vsakem delu je deset vsebinskih sklopov oziroma lekcij in vsaka izmed njih vsebuje nov nabor leksikalnih in slovničnih novosti. V obeh delih so tudi slovnične tabele z vsemi pregibalnimi obrazci, slovensko-italijanski slovar z več kot 2000 besedami v prvem in 4500 besedami v drugem delu, prevod vaj in rešitve, za slušno razumevanje in pravilno izgovarjavo pa so dodani zvočni posnetki besedil iz lekcij. Zelo sem vesela, da je učbenik poleg italijanščine preveden tudi v druge jezike; odlično so ga prevedli Slavo Šerc (v nemščino), Maja Đukanović (v srbsščino) in Ksenija Malia Leban (v angleščino).

Pred dvema letoma sem napisala priročnik *Slovenski predlogi in frazemi*; v njem je več kot 1000 povedi s predlogi in več kot 400 frazemov z razlago pomenov ter petdeset celostranskih duhovitih ilustracij z dobesednim pomenom frazemov. V dvojezični različici z italijanskim prevodom (*Preposizioni e frasi idiomatiche slovene*) je nazorno prikazano, kateri predlogi in frazemi so enaki ali podobni slovenskim in v katerih primerih se razlikujejo.

Lani sem izdala knjigo *Parlo, parli, parliamo sloveno* (oblikoslovni priročnik in slovar s seznamom 1400 najpogostejših slovenskih glagolov).

Moja najnovejša knjiga, ki je izšla pred kratkim, ima naslov *Lepa beseda lepo mesto najde: slovenski pregovori in izreki*. Zbrala sem petsto pregovorov in izrekov, saj gredo številni pregovori v pozabo in izginjajo iz rabe, zato je njihovo zbiranje pomembno, če želimo, da jih bodo poznale in razumele tudi prihodnje generacije. Za grafično opremo knjige sem izbrala vezene stenske prte, ki so včasih krasili domove in nam kot del kulturne dediščine dajejo vpogled v dinamiko in vrednote naše preteklosti.

Jurkovič: Kaj po vašem mnenju odlikuje bogastvo nekega jezika? Je to pomensko bogastvo, so to kompleksne slovnične strukture ali tisto, kar je v nekakšnem zaledju besed, na primer navade, pogledi na življenje?

Lečič: Jezik je orodje za posredovanje naših misli in občutij; z njim izražamo naša najgloblja in intimna občutja ter sprožamo različne odzive pri drugih; veselje, žalost, jezo, zadovoljstvo ... Vsi poznamo pregovor, ki pravi, da ima vsaka vas svoj glas. Kjer koli v Sloveniji lahko hitro slišimo različne govorice, pokrajinske pogovorne jezike in narečja, saj imamo pravo bogastvo jezikovnih različic. Vsako narečje ima svoje posebnosti in drugačno melodičnost ter intonacijo; najbolj sproščeni smo takrat, kadar govorimo v svojem pokrajinskem ali narečnem govoru, v javnem nastopanju pa bi morali vsi govoriti v standardnem oziroma knjižnem pogovornem jeziku. Z napredkom in novimi tehnologijami se pojavlja cel kup novih besed in

hitro radi prevzamemo tuje besede, kar je vsaj pri pisanju nepotrebno, saj je slovenščina izjemno bogata in ima zelo velik nabor besed; to opažam pri branju knjig in lektoriranju, ko se kar ne morem načuditi, kaj vse se da izraziti s slovenščino; čudovite so tudi slovenske ljudske pesmi, ki so nastale iz preprostih napevov, pa številni pregovori in reki, besedne figure, duhovite misli, palindromi in še veliko drugega.

Jurkovič: Kako gledate na rabo digitalnih vsebin in digitalnih okolij pri jezikovnem pouku? Jih uporabljate tudi sami? Prispeva vključevanje takšnih vsebin in pristopov k boljšemu poučevanju, k večji učinkovitosti ali zgolj k večji zanimivosti, dinamiki?

Lečič: Tehnologijo smo vsi sprejeli kot nekaj samoumevnega. Nekateri izumi nas strašijo, drugi navdušujejo. V šolstvu pa se zahteva kaj več od digitalizacije, saj ta ne zmore nadomestiti podajanja snovi, učnih metod in znanja. Mislim, da učenci za svoj napredek še vedno potrebujejo človeka, učitelja, in da so vse tehnološke naprave lahko le pripomočki. Doslej še nobena raziskava ni dokazala pozitivnih vplivov računalnikov in interneta na učni uspeh šolarjev; na Švedskem – Švedska je bila vodilna država pri uvajanju digitalizacije v šole – se vračajo k tiskanim učbenikom in delovnim zvezkom, saj učenci zaradi digitalizacije veliko slabše berejo in pišejo. Na fakulteti uporabljam klasične metode poučevanja, torej tablo in flomaster. Kadar študenti pišejo kaj po nareku, pa jih že skoraj polovica piše v tablične računalnike. Seveda pa sem večino svojih učbenikov in priročnikov opremila s slikovnim gradivom, s fotografijami in ilustracijami, dodala sem tabele in zvočne posnetke besedil, saj verjamem, da so učbeniki zaradi tega bolj zanimivi in privlačni.

Jurkovič: Ali družabna omrežja in digitalni svet spreminjajo jezik, jezikovno normo?

Lečič: Gotovo; slovenščina se v zadnjih letih bliskovito spreminja tudi zaradi družabnih omrežij in digitalizacije, a žal ne na boljše, temveč na slabše. Bralna pismenost je zlasti med mladimi močno upadla, opazen je vpliv angleščine, jezikovna norma že dolgo ne dosega več standardov knjižne slovenščine. Za nekatere je že kar sprejemljivo in samoumevno, da se namesto namenilnika uporablja nedoločnik (Grem delati.) in namesto nedoločnika namenilnik (Moram študirat.), zaimsek *vso* namesto *vse* pred samostalniki srednjega spola (*vso* poletje), *brez da bi* namesto *ne da bi* (brez

da bi me vprašal), tožilnik namesto rotilnika (Ne jem meso.), pogosta je napačna raba predlogov (Prišli smo z Ribnice.), predložnih zvez (pri/o njemu) in dvojine (Prebral sem obe knjige.), napake so tudi skladijske (dva meseca nazaj).

Jezik je res živ in se spreminja; če se ne bi, bi še zdaj govorili, kot so v času Trubarja. Pri tem pa je dobro upoštevati slovnična in pravopisna pravila, sicer lahko tudi pri pisanju hitro podležemo pogovornemu jeziku in narečju, kar pomeni, da se kmalu ne bomo več razumeli med sabo. "Stati inu obstati" so znane Trubarjeve besede, in to velja še danes: za slovenščino se je treba potruditi in jo negovati, kajti jezik je ena od temeljnih sestavin narodne identitete in tega bi se morali vsi boljše zavedati.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Milan Jesih

Burjin prš

* * *

Na svetu je najlepše,
kadar znenada burjin prš pripleše
svoj vselej unikatni solo
in zmoči gospodične – kakšen vrišč! –,

da se umaknejo s pomolov
malih otoških pristanišč
više na obrežje koprneče vsaka
neznanca svojega mornarja čakati.

* * *

Rad se kot kakšen hetman prav počasi
sprehajam gor in dol po vasi
in vsej širni deželi;
na mostku, kjer imam obračališče

– ni lahka, ko imam nos tako prevelik –,
sem kot nekdo, ki v sebi nekaj išče
in končno najde, in zaorjem
po nebu svojem z radostnim tenorjem.

* * *

Nekoč, kot da kje v kakšnem daljnem kraju
in ob zatonu dneva, vidim naju
ob neki vodi stati objeta
dolga, s tem hipom zdaj še daljša leta:

dva, ki pred Bogom živa tam stojita,
na breg kot za vse pare posajena,
v eno konturo zlita,
tetka in striček, mož in žena.

* * *

Lej, kdo se bliža sem od brajde
– malo je v rožicah, a ni pijan –:
smehljaje Walther von der Vogelweide,
pozdravlja nas in vedri marčni dan:

stopimo, bratje, mu naproti
in ga vsi hkrati objemimo,
mož najbrž išče pravo rimo –
on je, nisem se zmotil.

* * *

Sprehajam se sproščeno včasih
po Kranju, Celju, Bovcu, po Kinšasi
in drugikrat v gozdičku kje na samem
v srce svoboden si superge snamem

in v travo, nikdar še košeno, ležem:
kot kakšen duhec Ariel brez teže
tuhtam o vsem, se pravi o ničemer.
Lepo življenje brez vodilne teme.

* * *

“Ljubezen moja in gospodarica,”
v neki deželi vzhodnojužni
je šepnil stari sultan svoji sužnji,
ki bil jo pravkar k sebi je poklical,

“na dolgo brez vrnitve pot odhajam,
ki ni ob njej ne hana ne seraja –
skloni se nadme, iz bližine
naj v tvoj pogled neizljubljeni odminem.”

* * *

Večer kot kdaj v mladostnih letih,
malo še mlačen, malo že meglen,
ko ni ničesar čas začeti
in se reči otresajo imen:

pod mandljevcem oslica riga
neodložljivo nujno, kot da hoče
sodbo, zrečeno v najsvetejših knjigah,
omiliti – prepozno, ni mogoče.

* * *

Vsi veste, da harite
prihajajo se rade sankat
v Karnijske Alpe ali v Dolomite,
a kdajpakdaj tudi po Karavankah

se tvegavo drevijo čez prepade
– nesmrtni, zanašalej mlade –:
če v hribih kaj vam v čute šine,
bo to harita, božica miline.

* * *

Ljubljanski potniški promet zahteva
od uporabnikov voznihi uslug
– če ti in jaz recimo greva
na sever, vzhod, zahod ali na jug –,

da izkažejo se s kartico ,urbana‘,
ki validira se na aparatih
spredaj ali pri srednjih vratih,
če vrednost že vnaprej je poravnana.

* * *

Vsaj tri gospe, brezskrbne in sproščene,
vsaj treh mož poštenjakov častne žene
bi v senčnici na vrtu čebrnjale
in srkale likerček, polne hvale.

Povedano ponovno enako kratko:
vsaj tri. Se pravi sto, tri ali štiri,
žal bolj natančnih ni podatkov,
naj morebitno bralstvo ne zameri.

* * *

Martinček, ki je švignil prek terase,
je imel očitno neodložljivo pot:
“kam se vam pa mudi, gospod?”
on pa mi vzvihnne: “skrbi zase!”

Zverine so objestne zadnje čase,
plazilci prav posebej, vam povem,
to gorko kri zavidajo ljudem.
A če mu rep odgriznem, drug mu zrase.

* * *

V templju sedel je Buda, Razsvetljeni,
in se smehljajal ljubljeni svoji ženi:
"ne bom ti rekel, Francka, žal besede,
a obed je bil prepičel, še bi jedel."

Tudi gospa se zna milo smehljati
– kot kakšna ne soproga, rajši mati –:
"ljubček, summa summarum vzeto,
pospravil si pet krožnikov špagetov."

* * *

Bolnik bi toliko rad živel
in toliko si opomogel rad,
da bi še šel do svoje male njive
– saj jo le videt, ne orat –

in mater da bi stopil še pozdravit
– saj ne domov, dom je podrt –,
samo pogled spočit na grobu v travi,
potem bo lažje umljiva smrt.

* * *

Vozikajo se neki tipi;
človek voda polzi po mrzli šipi,
človek kondenz, vseskoz navzdol,
voda je ne glede na vero in spol

in čas; ves čas
se pelje zgolj
navzdol, navzdol,
na tistem, kar je obraz, nosi obraz.

* * *

Z zvonjenjem zgolj poglobljaj se tišina
– tista tišina, ki tišine čaka –,
sneži, sneži, sneži naj
kot v najbolj belih pesmih Pasternaka,

v turnu naj dong en sam spet, spet, spet tolče,
a se vam zdi, da mestece se maje?,
vtem tujka vleci na kolescih kovček
v neizprosno smer železniške postaje.

* * *

Vesolje je neskončno, ker naš Bog
je večni in ima ves čas – vse čase –,
za kar si oprtal je nalog:
da zvezde kuje in gnete planete;

saj tudi kakšno uro najde zase,
da odžebra si litanije svete,
kolikor pomni besedila,
pomen so itak z rabo izgubila.

* * *

Ko zbere se naš hišni svet na vajo
– datum koncerta je trdno določen
in ga je preložiti nemogoče –,
vsi note listajo in godrnjajo.

“Tale lahko bi to skup sklamfal bolje,”
fagot je nejevoljen;
sto let prepozno, kar je kompozitor
že v grobu, prvi to pove odkrito.

* * *

Še nosite, gospa, kakor pred leti
hlačke z obrobo iz frizijskih čipk?,
še znate jih tako mikavno sneti,
da ljubčku mi se utrožil bi utrip?,

se zdi vam kot takrat, dno vseh davnin
– tam zdaj ni nič in tu zgolj suh spomin –,
da vse sveta najboljšje je pred nami,
prav tu leži vam samim pred nogami?

* * *

Pomnim, polslepa teta Cila,
ki je s kredenco v kleti stanovala,
v predalu je melisnice gojila,
za vsako sem ji glasno rekel “hvala”,

takoj je “prosim” odžgolela
kot presenečena vsakikrat znova
in jasnega olajšanja vesela,
“otrok, naš Bog te varji, sam Jehova!”

* * *

Oj Triglav, moj dom, kako si težak!
Če bi s teboj zakonsko zvezo sklenil,
ne vem, če bi prinesel te čez prag
in ti, kot se spodobi, ženi

na usta sokovit poljub pricmôkal,
kakor ga nisem še nobeni,
potem pa vso noč delal ti otroka,
kot to počnejo ženini pošteni –.

* * *

Kako jaz ljubim dom, dom svoj!
Smeti odnesem v kanto dol pred hišo
in že gor stanovat hitim takoj –
v dom, ki ga ljubim, kot še Bog ni slišal:

ljubim svoj kavč, kamro, becirk in mesto,
Zemljino kuglo, Zemlji Luno zvesto,
vse zvezd globin neba srce mi greje,
saj domoljubje nič ne ve za meje.

* * *

Po Titovem Velenju nič-kaj-dami
– blago rečeno svinjsko preopiti:
Eva z umetno sončnico na rami
in Liza s knoflami na veleriti –

razsajali sta v več lokalih
in razne nespodobnosti tulili
o Zvezi komunistov in debilih,
tako da so ju pridržali.

* * *

V samopostrežni vselej kaj ukradem
– šamponček, kivi, tubo majoneze,
rad zbašem v žep tablico čokolade –;
objestven akt, za dušni mir obvezen:

potem si kje – ne skrit, a bolj na samem –
izmaknjeno k obrazu vzamem
in šepnem, ljubo moje, ko te imam,
me biti ni več sram.

* * *

Svita se pozno. Jutro se prisanka
za ponk nekakšen rad-bi-bil-Pavese
in šepne, kot si šepne kdaj ljubezen,
bolj iz navade "lavorare stanca".

Skoz motne šipe se vsiljivo sluti,
kako drhtijo v mrazu breze
v od zmeraj znani okenski veduti,
ki zlagoma se čez okvir razleze.

* * *

Pojdiva, teta, takle čas čez polja,
ko po nalivu je še mokra trava,
če vas je volja,
in sonce skoz oblake presijava,

v dalji pa zadnji grom še godrnja
od presitnobe ljubega Boga –.
Mogoče bi spodrecali si krilo,
da ne bi vam se do kolen zmočilo.

* * *

Neki perkmandeljč – bil, gospa,
je iz idrijskega rudnika doma –
ni in ni našel duši mira:
žganje je pil, se fiksál, masturbiral,

se prenajedal s kotli kaše,
se opajal z glasbo in filatelijo,
a niti v smrti ni utehe našel –
to so ti mani, ki se okrog podijo.

* * *

Lepo je, kadar konj debelo prdne,
tačas ko me skoz hosto nese in zoro
– da padajo za nama bukve trdne:
nate goljavo iz nerabnih štorov! –

pa jutro utemni se od božje volje
pa po obriteu svetu piš zdivja se
pa s hkratnim gromom blisk se skolje
pa se naliv utrga za vse čase.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Vesna Mikolič

Koprske
reminiscence

Iščem skrinjo, v katero bi shranila svoje spomine

Krožim hitreje kot list v viharju,
kot svinčnik po kosu papirja,
iščem skrinjo, v katero bi shranila svoje spomine,
več jih je, kot jih lahko pospravim v predal.

Zakaj jih ne razpošljem prijateljem, znancem, trgovcem z novci,
povedali bi mi, koliko so vredni moji spomini,
kaj veljam, če jih razdam,
in kaj sem, če jih obdržim zase.

Zgodovinski spomin

Drstijo se ribe, skrite za zeleno ograjo
mestnega kopališča. Dvom se zareže v spomin kot vonj
po preperelih kopalnih kostumih, pozabljenih pod platanami Belvederja.
Sem želela vedeti, kako se mesto vidi s cerkvenega stolpa ali rdečega
nebotičnika?

So me lovili žandarji ali partizani? Saj sem želela biti partizanka,
pa so vedno starejši določali vloge
in sem se na starem kopališču raje skrila v lesene garderobe,
kot da bi bila Nemec.

Preden

Ko si me postavil na beli kamen rumenega nebotičnika,
sem zdrsnila iz tvojih rok. Drsim še danes.

Tam nekje so ostale tudi stare soline.

Ko se včasih zjasni, slišim zamolklo šumenje

močvirja, ki globoko v zemlji poje v svojih kristalih.

Rada bi se okopala v njih kot nekoč v solinskem blatu,
preden sem zdrsnila iz tvojih rok.

Res ne mislim

Res ne mislim, da imam prav.
Res ne mislim, da imaš prav.
Zame svet ni črno-bel.
Je vijoličast kot nevihta v marcu,
kot zajec pod napuščem,
v katerega se steka voda pirhov,
vijoličnih, kot misel modrih,
tistih, ki vedó, kje se vse začne in kje konča,
a vseeno iščejo pod odprtim nebom.
Tudi midva sva nekoč končala pod zvezdami
in ugotavljala še tam, kdo je tisti, ki ima prav.

Za vrati ob cerkvici sv. Marte

Za vrati ob cerkvici sv. Marte je živila
temnolasa Marija s prosečimi očmi,
ki je potrkala na okno moje tete nekega večera,
ko sva pri postelji molili k še zadnjemu svetniku priprošnjiku.

Nisem smuknila na štramac visoke postelje kot vsako noč,
ki sem jo prespala pri svoji teti v stari Krpanovi.
Nisem je prosila, naj vključi moderno električno blazino,
toplo kot njena ušesna blazinica med mojimi prsti.

Stara teta, triletna deklica in lepa tridesetletnica smo
tisto noč prebedele ob zidanem štedilniku na drva,
ki je grel premražena stopala in ženska srca,
okamnela v skrivnostni pripovedi temnolase Marije.

Njene solze so sproti ugašale ogenj in iskrice upanja,
ki jih je skrbno netila moja dobra stara teta.
Na steni je plapolala senca nevidne moške roke,
segala je po vratu žene, ki se je sredi noči zatekla k nama.

Moške roke, ki je stegovala svoje prste v dekličino domišljijo
in sanje vse naslednje noči, preživete na visoki tetini postelji.
Izza vrat pri cerkvici sv. Marte, zavetnice gospodinj in gostoljubja,
še danes v mimoidoče zrejo proseče oči temnolase Marije.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Aleš Jelenko

Puhati oblake
besed

I

Šele v sanjah
se je zares
zbudila;
tako zelo budna
je bila.

Sanjski svet
je včasih
resničnejši
od plastičnega.

II

Ko se otroci igrajo,
se ne *igrajo*;

v resnici
gnetejo svet

okoli sebe.

Njihove oči
lahko prodrejo

skozi zrak,
da vidijo

našo slepoto.

III

Moja
pisava

nima
vzroka

za svoj
obstoj.

Kar rodi
se.

In
o(b)stane.

Nisem
božji

glasnik,
jaz

samo
pišem.

IV

Dnevi so dolgi.
Življenje je kratko.

Sedanost je zakoličena
in pripeta z verigo.
Prihodnost se izmika
in potiska v meglo.

Tomaž Šalamun ni pisal,
poezija je pisala njega;
iz glave so mu rastli rogovi,
polepljeni z verzi,
zato je sijal.

Kako drugače
preslepiti smrt?

Zviti se v klobčič
in puhati oblake besed
v upanju,

da bodo nekje obviseli.

V

Kadar Shirley Jackson ni pisala
o praznini,
je o njej
govorila najglasneje.

Utihniti in opazovati;
ne izrekati najpomembnejšega
in pustiti tekstu
svoja usta.

Kje smo bili
leta 1948,
da bi se naučili
moliti?

VI

Grozljiva resnica:

sonce
je
zvezda.

VII

Ko gledam skozi okno,
gledam mimo sveta.

Ko ne gledam skozi okno,
gledam drugam.

Ko mižim,
gledam naravnost v svet.

Oh, kako subtilni so svetovi,
ki se jih ne (z)morem dotakniti;

tako oddaljeni so,
a vendar – tako resnični.

Moja naloga ni
postati pesnik,

moja naloga je
napisati pesem,

ki prenese
to tišino.

VIII

Ali
nož,

ki
prebode

telo,
prebode

tudi
duha?

Sodobna slovenska proza

Zdenko Kodrič

Strup

Odlomek iz romana

Foto: Igor Napast

U

Misliš, da sem največja rit na svetu. Misliš, da sem totalni kreten. Misliš, da bom klečal pred tabo in prosil za pomoč. In misliš, da se bo vse samo uredilo, postavilo v red.

Prepričana si, da sem že leto dni na borzi. Prepričana si, da se ne bom izmazal iz dreka. Prepričana si, da zapravljam tvoj keš. Prepričana si, da ne znam z zagonskim kapitalom, da nisem dober diagnostik.

Še prosila me boš, naj te primem za roko in objamem. Še prosila me boš, naj odprem zadrgo na tvoji obleki. Še prosila me boš, naj peljem psa na sprehod. Ne slišiš me. Ne poslušáš me. Ne pogledáš me.

Prepričana si, da se bo že kako izteklo. Prepričana si, da bodo tvoji stari priskočili na pomoč, me vrgli iz hiše in podjetja. Prepričana si, da je najino premoženje samo tvoje.

Vem, da omahuješ. Vem, da nisi srečna. Vem, da jočeš. Vem, da se zatekaš k molitvi. Vem, da boš nekega dne prestopila prag tolerantnosti in me udarila. Vem, da si močnejša od mene. Vem, da si taka kot tvoj stari in tvoj brat. Vem, kdaj se bo začel tvoj konec. Vem, da si me na ig unfolovala, žalila po fejsu ...

Še sreča, da imam na telefonu posnet tvoj glas ...

M

Moj konec??? Nikoli!!! O meni ne veš nič! Nisi diagnostik!!! Na netu šašav začetnik!!! Šola je premalo. UČIŠ se od ljudi, ne od sebe. Motiš se v vsem. In pozabljaš. Samo nazaj gledaš. Cel cajt nekega vruga sprašuješ, se čudiš. Vse vem o tebi, tudi to, da si se po SLABEM SEKSU cmeril na veceju!!!

Pusti pri miru atija in bracota!!! Oba te iščeta. Ko te najdeta, boš letel dvesto na uro in pred sabo gledal svojo premično PROTEZO.

Postavi se na moje mesto. Ta trenutek se postavi. Če ti slučajno rata, da se postaviš na moje mesto, potem me boš razumel. Razumel mojo odločitev: nikoli več s tabo!!! Zapiči se v koprive, v trnje!!! Mogoče boš občutil svojo bedo.

Že zdavnaj sem te ZBRCALA iz srca, iz spomina, z rjuh, s tepihov. Pozabljen si. Totalno skenslan. Hodim z drugim.

Zgini, plis!!! Zgini, pomota si!!!

U

Upaš pa si, upaš! Čez trupla greš. Napaka v sistemu si. Napaka, ki se sama sebe ne zaveda ...

M

Napaka sem!!! Pa kaj??? Zgini!!! PRASEC!!!

1. Gospod Rudi Turk

Rudi Turk je faca. Njegova hiša je na Marofu, na rahli vzpetini v Notranji vasi; njegove starše, pa tudi starega očeta in staro mater so sosedje imenovali Marošek. Moram ga vprašati, od kod to ime.

Intervju z Rudijem Turkom ima dolgo brado. Prvič sem zanj slišala, ko sem prišla delat na lokalni časnik in lokalno televizijo. Urednik obeh medijev mi je že prvi dan naložil delo. Morala sem napisati reportažo o stari in novi železniški postaji. Izobražena si, je rekel, talentirana, spretna, dovolj jezikava in radovedna. Poznam tvojega očeta, imenitna družina, mama učiteljica, brat vodja bančne poslovalnice ... Saj drži?

Naš vaščan, gasilec, zbiratelj in amaterski zgodovinar Rudi Turk je zanimiv človek, obišči ga in povabi k besedi. To bo tvoj debi, da vidim, iz

kakšnega testa si, je nalagal. Turk je neposreden ... Ja, zelo interesanten človek, faca, vse nas ima v malem prstu, vse ve o nas, kot nalašč za poletno branje, je branil svoj predlog. Za čas kislih kumaric? sem se nasmehnila. In sem šla. K Rudiju Turku. Nisem se napovedala, potrkala sem na njegova vrata. Ni ga bilo doma. Naslednji dan sem spet potrkala. Nihče se ni oglasil. Minila so štiri leta in novi urednik, prejšnji se je upokojil, se je domislil, da bi lahko še pred jesenjo objavili intervju v nadaljevanjih, najprej v lokalcu, potem mogoče na lokalki. To je novost, punca, je rekel urednik, znan po tem, da je televizijo zanemarjal. V minulih štirih letih sem večkrat slišala za Rudija Turka, se celo vključila v pogovor kolegov, ki so vsaj trikrat, štirikrat na mesec nakladali o Turku. Intrigantne reči. Ni pa bilo nikogar, ki bi ga obiskal in z njim stkal dobro zvezo in napisal intervju ali ga uvrstil v kako drugo časnikarsko zvrst.

Rudija Turka sem obiskala v nedeljo. Ploha je namakala že tako namočeno zemljo. Veter. Dežnika nisem mogla odpreti. Tekla sem do Turkove hiše. Potrkam. Iz veže glas: "Ja, ja, slišim in vidim, že odpiram!"

Časnikarka lokalnega časopisa sem. Ponudila se je priložnost, da vas predstavim javnosti, našim ljudem. Pravijo, da ste faca, da veliko veste o ljudeh, gasilcih, o tem okolju, o hišah in njihovih zgodbah, vremenu, čudežih ...

"Vstopite! Poznam vas. Berem vaše članke. Vašega intervjuja ... Ne spomnim se ga. Jih sploh pišete? Nova ste ... In časnikarka ste? Niste novinarka?"

Nisem nova. Štiri leta sem novinarka ... Intervju? Tu in tam se kak napiše.

"O čem se bova pogovarjala?"

Malo prehitevate. Jaz bom spraševala. Se razumeva?

"Ja, ja, se opravičujem. Jaz sem Rudi Turk, varnostni tehnik ..."

Lep poklic.

"Ja. Ste opazili blatno avtoprikolico ob moji škodi?"

Nisem. Kaj je z njo?

“Včeraj sem nanjo naložil pakete vode, dvesto litrov, škornje, kombinezone, plenice, puloverje in srajce, samokolnici, lopate, folijo za strehe in plazove, na zadnje sedeže avta kruh, suhe klobase, kozarce vložene paprike, vloženi kumarici in kompotov. Nakupil sem za kolega, ki sta odrezana od sveta. Poplave v Dravogradu. Hotel se k njima. Eden je v Koroškem Selovcu, drugi v Črnečah. Nisem mogel do njiju, komaj sem prirnil do Dravograda. Ogromno gasilcev na cesti, policija, vojska.”

Kdo sta kolega?

“Eden je varnostnik, drugi kmet, prostovoljni gasilec, kmetijo ima v Črnečah. Na telefonske klice se nista oglašala, na pamet sem se odločil, očitno sta odrezana od sveta, Dravograd je pod vodo, četrtna noč in petkovo jutro sta bila huda, kataklizma, narava se maščuje, sploh ne vem, ali sta živa, kako je z njunima družinama, oba imata otroke, gasilec ima petmesečnega dojenčka, cest ni več, jaz pa s škodo in prikolico gor na Koroško, malo sem počen, kaj pravite.”

Solidaren pač.

“Ja. Gasilci, ki so me ustavili, so me napotili v gasilski dom, naj tam pustim robo. In sem jo pustil. Podpisal sem nek papir, mlajši gasilec je napisal zapisnik in rekel, da pozna mojega kolega iz Črneč. Ko bodo ceste odprte, ju bom obiskal.”

Kaj ste videli v Dravogradu?

“Vodo. Blato. Podrta drevesa. Kamenje. Koše za smeti. Slišal jok, klic na pomoč, hrumenje deroče reke. Začutil obup, grozo, strah.”

Tvegali ste življenje?

“Niti ne. Glavna cesta je bila prevozna. Potem, potem ... Pred Dravogradom ... Kot da bi velikan prerezal svet na pol, na eni strani vse lepo in zeleno, na drugi voda, blato, črna voda, črno blato. Nisem tvegala, ker nisem podlegel svoji veri, da propad ni mogoč ... Ko sem se vračal ... Ustaviti sem se moral. Kričal sem, bruhal od slabosti. Čez kako uro so prišli za mano groza, strah, obup ... Na robu sem bil ... Nihče me ni videl niti slišal, še samega sebe nisem slišal, bobneča reka pod cesto me je preglasila.”

Radio ste pravkar utišali.

“Ja. Zagledal sem vas skozi okno in ugasnil še televizijo in računalnik. Vse imam prižgano. Poslušam, gledam ... Pretresljive slike: gasilci nosijo dojenčke in otroke iz vrtca, do prsi so v vodi; drugje rešujejo ljudi iz trgovine, zabredejo v mrzlo, deročo vodo, si podajo roke in jih vodijo na suho. Živa veriga. Korošci so doživeli katastrofo. Poplave so obsežne, nepredstavljljive, ne pomnijo jih. Že jutri bodo govorili o plazovih, pojutrišnjem o mrtvih, naslednje dni pa le o solidarnosti. Malo sem razočaran nad sabo, tiste lopate ... Delo sem jim naložil; če bi me pustili, bi ostal na kaki domačiji in kidal mulj iz hiš, blato v hiši je največji hudič. Bager rabijo, kmet žito, seno, slamo, ne pa ... lopato! Še pred nekaj dnevi mi je kolega iz Črneč rekel, da poka od zdravja, da so travniki tako zeleni, da ga pečejo oči, da je vse okrog njega rožnato. Potem pa ... Kot moj oče, ki je ves betežen iz postelje govoril o svojem odličnem počutju. Čez dva dni je pa umrl.”

Povejte mi, vidite kak tehten razlog za moj obisk in za pogovor z vami?

“Ne. Nimam pojma, zakaj ste tu ... Čakajte ... Zaradi tiste palice?”

Ponudil mi je stol. Udoben, velik. Sedela sva pri kuhinjski mizi, položila sem snemalnik nanjo, saj dovolite, sem vprašala.

“Snemanje? Dovolim. Praktično je. Kdo pa danes sploh še piše z roko.”

Jaz včasih. Lepo diši pri vas.

“Ravno sem sedel h kosilu. Sam sem, nekaj let sem sam. Pa kuham. Danes ... Po čebuli bo dišalo. Krompir je kuhan, tam je solata, ribico bom dal v pečico ... Svinjsko ... Od včeraj zjutraj nisem jedel ...”

2. Gospa Vera Medved

Soseda je tehtala devetdeset kil.

Skrbela je zase, za hišo, psa, mačko in zajce, za činčile. Zalog hrane zase in za živali ni kopičila. Hiša, dvorišče in letna kuhinja se niso dušili v stari

šari, v rožah in okrasju. Živela je sama, mož je umrl v prometni nesreči, sin in hči sta se odselila v bližnje mesto. Pes in mačka nista smela v hišo, njuno skupno prebivališče je bilo zunaj, pod nadstreškom letne kuhinje. Zajci so se prerivali v treh velikih zabojih, ki jih je postavila pod okno letne kuhinje, v njej je tudi sama zabila veliko časa. Kuhala je, brala, včasih celo legla in zaspala. Poletne noči niso bile prevroče, spanec trden, prebujali so jo zvonovi Marijine cerkve. Na pol prebujena je odhitela v hišo – v pravo spalnico in pravo kuhinjo in pravo kopalnico in pravo stranišče. V tem vrstnem redu je obdelala hišo, preden je odšla delat.

Čez teden je delala v vrtnariji. V privatnem rastlinjaku Rovizel je prekopavala, presajala, sadila, obirala plodove in zalivala. V petek popoldne je do poznega večera prala avtomobile v mehanični delavnici svojega bratranca. Ta jo je med delom, tudi takrat, ko sta bili pralnica in delavnica polni ljudi – lastnikov avtomobilov, njihovih otrok in žena – pikal v živo telo, saj ji je ponavljal besede njene matere, ki ji je vpričo njega ponavljala eno in isto: kako žal ji je za sklenitev zakonske zveze, v brezno je pahnila sebe, svojega moža, otroka, svoje starše in prijateljice. Od poroke naprej se je začelo mučno življenje; s svojega seznama je morala črtati pogovore z drugimi moškimi, ni smela sama na veselice, trpela je v postelji, mož je moledoval, naj mu rodi dvojčka, Janka in Metko, naj se odpove veri, staršem in prijateljicam, da mora oddajati pozitivno energijo. To ji je nalagal bratranec, skoraj vsak petek taka pridiga. Ko je bilo njenega šihla konec, je nadaljeval in popolnjeval sliko: tvoj oče je od tvoje matere zahteval, naj opiše še nerojena dvojčka, naj mu zaupa barvo njunih oči, barvo las, barvo kože, dolžino rok in nog, širino ramen. Vera je odmahnila z roko, ga celo poškopila z vodo in se posvetila pranju.

Soseda – ime ji je Vera Medved – se je tehtala vsako jutro, težo je zapisala na koledar, ki je visel na steni nad digitalno tehtnico. Odčitala je 90,2 kilograma. Prejšnji dan je tehtala dvajset dekagramov manj. Ni bila vesela, kajti na vse pretege se je trudila, da bi dosegla magično težo 99 kilogramov. Že od otroštva naprej je sanjala, da bo močna, velika ženska, želela je tehtati točno toliko, nič več in nič manj. Ta želja ni kazala znakov kake obsedenosti, kake otroške travme. Idealno težo za idealno žensko je odkrila v družinski pratiki, darilo bratrančeve žene, v njej je pisalo, da mora ženska po rojstvu dveh ali več otrok doseči magično težo in se potem zlagoma postiti in doseči osemdeset kilogramov. Taka ženska poka od zdravja in žari od zadovoljstva, je privlačnejša, narašča ji želja po druženju.

Ko je dopoldne prekopavala zemljo v rastlinjaku, je motika zadela ob nekaj trdega. Iz zemlje je potegnila leseno palico, okrašeno z nenavadnimi, izrezljanimi ornamentami. Predmet jo je najprej osupnil in nato razveselil; osupnil zaradi tehnike izreza, lepih, drobnih figuric, vejic in neznanih znamenj, razveselil pa zato, ker palice ni poškodovala, pa tudi s svojo družino jo je povezala. Njen oče je bil nekoč lastnik zemlje, na kateri se je zdaj bohotila firma Rovizel.

V rastlinjaku je bilo hladno, prehladno za ta letni čas. Avgust je bil, zunaj pa petnajst stopinj, že od jutra je vreme kazalo zobe: dež, veter, dež, veter ... V osrednjem rastlinjaku so bili od jutra vse delavke. Ujela je njihov pogovor. Presenetile so jo, o volitvah so se menile. Skoraj vse so trdile, da ne bodo volile starih prdcev, zapičile so se v novega človeka. Poznale so ga. V njihovi vasi se je rodil, njegova starša, dokler sta živela, sta bila priljubljena pri ljudeh, ena je rekla, da je z njim že debatirala, celo pila sta skupaj, na obletnici mature, zadržan, pameten in prijazen fant, je glasno trdila. Računaš na koristi? jo je zbodla najstarejša vrtnarica – ime ji je Greta. Kakšne koristi? se je začudila mlajša sodelavka. Raznovrstne, se je pridružila Vera, mogoče bodo z njegovo pomočjo v vas prispeli evri, s katerimi bodo obnovili šolo, zgradili pločnike, omejili promet, mogoče celo postavili sončne elektrarne. Če bo naš izvoljeni poslanec omejil promet, boš pri bratu izgubila delo, jo je podražila najmlajša vrtnarica. Vera je vzkipela, ti se kar zezaj, meni je vsako delo častno, prometa pa se ne bomo znebili še naslednjih sto let, kar skozi vrata poglej, koliko avtov je tu! Ženske pogovora niso nadaljevale, Vera pa je pomislila, če še jutri kako zine, ji bo Greta prva očitala, da ji nekaj manjka.

Vera se je z dela vrnila malo pred peto popoldne. Preden se je najedla, je s srpom nakosila travo, jo pomešala z nekaj solatnimi listi in jo vrgla zajcem. Psu je v skledo naložila kosti včerajšnjega dne, mački pa nekaj kock mačje hrane iz trgovine. Med jedjo in med televizijskim dnevnikom so ji misli uhajale k volitvam. Mladi kandidat – ime mu je Urban – jo je privlačil, pravzaprav zanimal; zaupala mu je, celo računala na zmago na evropskih volitvah. Politiko pozna. Njen sin je pred štirimi leti kandidiral za župana. Ni mu uspelo. Vera pa je spoznala ozadje volitev, volilno taktiko in razpoloženje volivcev majhne občine – v njej je živelo nekaj več kot šest tisoč ljudi, večina zaposlenih v zasebnih firmah in državnih ustanovah, tretjina je bila odvisna od zemlje; njen sin – ime mu je Peter – je bil član stranke, v kateri se za novo politično funkcijo poteguje Urban Kutinc. Če bi Peter in Urban združila sile, bi prišla daleč, ne samo v sam strankin vrh, ampak

tudi v vladne vrste. Vera se je nasmehnila, ugasnila televizor in odšla na vrt. Prekopala je gredo, čas je za setev endivije, sejala bo zgodaj zjutraj, preden bo šla delat. Ko se je vračala z vrta, ko je bila na dvorišču, je zasmrdelo: sosed je na svojo njivo ob potoku izpustil gnojevko iz velikanske cisterne.

Urban Kutinc je na oglasno desko mehanične delavnice Verinega bratranca pritrjeval plakat s svojim obrazom, nad katerim se je v oblaku vil slogan *Ljudje, ni vse v redu!* Soseda ga je prebrala z okna svoje dnevne sobe in se spomnila, da je podobnega imel njen sin na županskih volitvah, tudi on je na plakat namalal svoj ksiht in napis *Volite me in vse bo v redu!*. Pa ni bilo v redu, si je rekla in Urbanu Kutincu pomahala ravno takrat, ko se je ozrl proti njeni hiši. Odmahal ji je in se nasmehnil, potem pa s kazalcem potrkal po plakatu. Pred delavnico se je prikazal njen bratranec in umaknila sta se v notranjost. Bratranec – ime mu je Kristijan – je priseben človek, ne motijo ga ne levi ne desni plakati, ravnodušen človek je in ravno prav ignorantski, da se mu nihče ne more prilizovati, še manj navduševati nad njim. Če je Kutinc privlačen in odprt človek, je Kristijan Bedrač temačen, osoren, vase zaprt tip. Urbana je povabil v svojo delavnico in Vera je to razumela kot gesto podpore. Takih ljudi se mora Kutinc oprijeti, prisesati se mora nanje in jih angažirati za najbolj divje avanture, je pomislila. Vera ni vedela, kdaj bodo volitve, enkrat prihodnje leto, si je rekla in se z okna zazrla v plakat. Volila te bom, se je nasmehnila.

Vera si je s kamnom za pedikuro drgnila kožo na peti.

Noge je namakala v vroči vodi, v katero je nasula sol, sodo bikarbono, dodala alkoholni kis in limonin sok. Voda in sopara sta naredili svoje: razpoke so se razširile, koža zmehčala; v telesu, še posebej v glavi, se je napetost razrahljala, občutila je blaženo spokojnost. Sol in alkohol ne širita samo por, odmašita tudi dihalne poti, napneta koža na licih in ustnicah. Noge je zavila v frotirko, legla na kavč in že petič prebrala vabilo za praznovanje obletnice mature. Tudi tokrat so ji solze zalile oči. Kolebala je, bo ali ne bo slavila z drugimi? Praznovali bodo 40-letnico mature, kje je že to, takrat je bila stara osemnajst let, junija je končala srednjo ekonomsko šolo, septembra istega leta se je že zaposlila, najprej v izpostavi kmetijske zadruge v Notranji vasi, potem na železnici, nazadnje v vrtnariji.

Malo pred televizijskim Tednikom se je tehtala. Digitalna številčnica se je zavrtela in se ustavila pri 90,4 kilograma. Prepočasi gre vse to. Prej bom umrla, kot tehtala devetindevetdeset, je odmahnila z roko, stopila

s tehtnice in jo porinila pod kuhinjsko klop, jutri grem v mesto, si je rekla, kupila bom navadno vago.

Zgodaj je prišla delat. Še pred delovodjo, ki je ta dan ostal doma, s sinom je moral na zdravniški pregled v bližnje mesto. Odprla je pipe, enakomerno curljanje vode jo je skoraj uspavalo, zalila je paradižnike, nadaljevala pri paprikah in jajčevcih. Danes bo prekopavala rožni vrt, tako so delavke imenovalle rastlinjak z rožami, rastline in prepereli gnoj je odpeljala na kompostnik in se lotila presajanja solate. Pulila je sadike iz plastičnih lončkov in neobgljene rastlinice pikala v svežo zemljo, ki so jo včeraj pripravili v rastlinjaku številka tri.

Prišla je najmlajša vrtnarica – ime ji je Tina –, kmalu za njo še najstarejša – ime ji je Greta –, nato so se zvrstile še druge. Vera z njimi ni veliko govorila; povedala pa jim je, da je videla Urbana Kutinca, kandidata za Evropski parlament iz njihove volilne enote, privlačen moški, je rekla in se nasmehnila. Zato si ga opazila? so ji vrnille vrtnarice.

Mračilo se je, ko je nekdo potrkal na okno letne kuhinje. Vera je pohitela k vratom in skoraj trčila v človeka, ki je stal na pragu. Urban Kutinc. Dober dan in dober večer, gospa Vera, jo je pozdravil. Naprej, ga je povabila in mu ponudila stol. Urban ni sedel, prisluhnil je cepetu in cviljenju, ki ju še ni slišal. Činčile, je pohitela Vera, zunaj pod oknom so, mogoče se gonijo, se je nasmehnila in počakala, da je prišlek sedel. Priznajte, presenetil sem vas, je rekel in odložil torbo. Ja, pa si me, kaj bo novega? ga je vprašala. Hodim od vrat do vrat, že zdaj, evropske volitve se bližajo in kot veste ... Seveda vem, kdor rano seje, bogato žanje, ga je ustavila, zgođen pa si. Noro zgođen, gospa Vera, in le kdo me bo poslušal sredi tega deževja, pogledajte, je pokazal na termometer, ki je visel na steni ob koledarju prostovoljnega gasilskega društva, petnajst stopinj Celzija, začetek avgusta pa tak mraz. Volila te bom, je bila odkrita, že ko si včeraj obesil plakat na delavnico, sem si to rekla, hitiš, volitve bodo šele prihodnje leto. Eksperimentiram, je mirno odvrnil, poskuse delam, ignoriram zakonodajo, mogoče zgodnja propaganda vžge. Ne vem ... Rad bi nekaj izvedel, kje najdem vašega sina, izgubil se je ... Na Teznem živi, z novo partnerko, sina mu je pripeljala, tako da ... Tudi svojega bo imel, gospa, jo je prekinil, brez skrbi, vašega sina dobro poznam, jo je želel razveseliti. Kje pa živi? V Vidavovi ulici, je odgovorila, s partnerko in njenim sinom. Veliko stanovanje imata, ona je lastnica, dela v Farmadentu. Očitno zelo izobražena, jo je prekinil. Ja, seveda, vsekakor, farmacevtka, je prikimala, veš, sina, Petra, še do zdaj nisem vprašala, je

vdova ali ločenka, ni bilo prave priložnosti, malo se vidiva, v Maribor ne grem, on pa k meni tudi ne pride. Za kak praznik, včasih na naš grob – to je pa tudi vse. Kako je pa partnerki ime, kako se piše, kje živi, če smem po-tešiti radovednost? je dolgovezil Urban Kutinc. Ona je Sonja, sin pa Jurij, je odgovorila, vidite, nekaj pa le vem, ona je Sonja Zagoranski. Veš, da mi je všeč ta priimek, se je nasmehnila, spominja me na prijazno učiteljico, ki je učila otroke moje sestre z Leskovca. V Halozah? jo je vprašal. Ja, moja družina je od tam, moji starši, sestri in brata, ata in mama, tudi bratranec Kristijan Bedrač, brat moje ... Sem kaj pomešala? se je vprašala Vera in nadaljevala, ata je bil – kako naj to povem – čarodej, cirkusant, hodil je po vaseh in mestih in čaral in služil. Po drugi svetovni vojni se je naučil trikov in jih prodajal po svetu, po Halozah, Ptuj, Rogatcu, Humu in Rogaški. Še zdaj so na domačiji njegovi čarovniški pripomočki, tudi meni jih je dal, ja, karte tarot, črno skrinjico, kocke, verigo in krogce, take, si predstavljate, trije krogci, ki jih spnete in potem z lahkoto ločite, s trikom, seveda. Do smrti se je ukvarjal s temi triki. Dobro je zaslužil. Mama ga je podpirala, meni je šel strašno na živce. Ko sem zagledala kak njegov plakat, me je ob-lila rdečica, proč sem se obrnila, veliko žaljivk sem slišala na njegov račun. Kadar ni bil zdoma, je delal v vinogradu, veliko vina smo imeli ... Zajela je sapo, pogledala svojega gosta in rekla, tvoj obisk me je malo presenetil ... Seveda vas je, k vam sem prišel zaradi volitev, je bil neposreden Urban Kutinc. Potrebujem pomoč, močno si želim, da bi v naslednji rundi volilne kampanje, tik pred volitvami, sodelovali z mano, slikala bi se skupaj, sliko dala na plakat in pod sliko, mislim, pod fotografijo, napisala:

SOSEDA. VEDNO SKUPAJ

Kaj? je vzkliknila Vera, tega si ne predstavljam, to ne bi šlo skupaj, jaz stara baba, ti pa ... rosno mlad, ne, ne, drugo si poišči! je bila odločna in sklonila glavo. Urban Kutinc ni hitel, naj razmisli, si je rekel; pomislil, saj bo privolila. Po nekajminutnem molku je Vera vstala, se sprehodila do okna, poravnala knjige na okenski polici, se vrnila, sedla, globoko vdihnila in rekla, mogoče bi me pa to zanimalo, mogoče pa je to kaka čarovnija. Čarovnija ni, jo je zavrnil, lahko pa bi rekel, da gre za čudaštvo, a ne za vaše ali moje; čudaštvo se kaže v propagandi, le malo politikov se slika v družbi neznancev in neznank, je bil pozoren do Verinega spola, čudaški je mogoče napis, no, ni ravno čudaški, neobičajen pa je. Vedno skupaj, je tiho izrekla slogan s plakata, na katerem naj bi se kazala. Ja, vedno skupaj, meni se zdi, da je napis prijazen, srčen, vsakega se dotakne, ne moreš kar

tako mimo, ni ravnodušen, ni političen, človeški je, naraven, zgodovinski, če hočete, jo je kot kak izkušen politični maček prepričeval. In kaj bi še pisalo pod najino sliko? je bila radovedna. Urban Kutinc je njeno vprašanje razumel kot mehčanje Verine prvotne zavrnitve, najini imeni, je pohitel, pod vašo fotografijo Vera Medved, pod mojo Urban Kutinc. Računam na prihodnost, gospa Vera, prihodnost pokoplje zamere, laži, krivice – kaj pravite? – in vse bo javno, najino bo javno, je močno poudaril, jaz delam javno, nič ne skrivam, nimam skritih adutov v svojem rokavu. Moj ata jih je imel, ga je prekinila, v redu, premislila bom, mogoče se bom odločila. Ne odlašajte na jutri, zdaj se odločite, je bil nepopustljiv Urban Kutinc. Lepo se sliši, še lepše bo videt, je še rekel in dvignil torbo. Položil jo je na kolena, potegnil zadrgo in iz nje izvlekel prenosni računalnik, počakajte trenutek, se je nasmehnil, tu notri imam osnutek plakata, o katerem vam govorim, tik pred volitvami bi šel v javnost.

Čez nekaj trenutkov je Kutinčev obraz zažarel v modrini, ki jo je oddajal zaslon, prisedite, radoveden sem, kaj boste rekli. Vera je potegnila stol z druge strani mize in prisedla. S kolenom se ga je dotaknila, oba hkrati sta odmaknila nogi in se prisiljeno nasmehnila. Kako se vam zdi? je vprašal in obrnil zaslon proti Veri. Zagledala je plakat in nasmejana obraza, tega pa ne zastopim, se je začudila Vera. Slika? Moja? Od kod? Tak je moj nasmeh? Ja, vaš, je prikimal Urban Kutinc. Malo smo se poigrali, moji računalniški kolegi, je dodal, preden greva v akcijo, morate soglašati; ko bo kampanja stekla, bo prepozno jamrat in zahtevati ne vem kaj. Sliko mi je pokazal vaš bratranec, z birme njegovega sina je, če se ne motim. Ja, z birme, je odgovorila, vi ste tu simpatični, jaz pa nekam preveč ... Mlada. Našminkana. Urejena. Počesana. Ja, je prikimal gost, lepi ste, tudi zdaj, ko vas pogledam, ste lepi, negovani, brez gub. Izvrsten par bova. Kaj pravite? Zelo se mi dopadeš, je prepričljivo odgovorila Vera in navdušeno dodala, hujšam, veš ... Na tej sliki, mislim, je zardela, na tej sliki sem kar okrogla ... Ti pa vitek. Urejen. Lep. Privlačen. Hvala, Vera, se je nasmehnil in prenosnik postavil na razmajano mizo v Verini poletni kuhinji.

Dolgo sta zrla v zaslon in napis:

VERA MEDVED in URBAN KUTINC

Vera je vstala zgodaj. Deset pred peto.

Od gosta se je poslovila pred deseto zvečer. Škoda, da ga nisem povabila v pravo kuhinjo, v pravo dnevno sobo. Mu lahko zaupam? se je vprašala.

Najbrž že stotič. Nič me ne stane – to je dobro, na sliki bom s poštenim človekom – to je veliko vredno, če zmaga, bom mogoče kaj imela od tega – to je koristno; če bodo šmirali po mojem obrazu, pač bodo – to je neizogibno tveganje. Tako je govorila že od sinoči. Ko se je poslovil.

V vrtnarijo je prispela prva. Najprej je odprla vrata rastlinjakov, ne vsa, prepih škoduje rastlinam, je vedela, potem je vključila napravo za dvig prekatov, skozi katere je vdiral svež zrak, in zalila grede radiča; konec tedna bo že na trgovskih policah. Kmalu za njo je prišla Tina. Razumeli sta se, druga drugo podpirali in si pomagali. Vera jo je spoštovala, cenila njeno znanje in vodenje. Pametnjakovička, ji je večkrat rekla. In Tina je to tudi bila: z odliko je končala študij agronomije, pol leta pozneje je že vodila razvojni oddelek, vrtnarica prvega razreda.

Tina! jo je poklicala Vera, pridi sem, nekaj te moram vprašat. Tina je oblačila delovni pajac, v njem je bila prikupna kot kak medvedek. Privlačna punca in zgovorna. Če se je razgovorila, je vrtnarice niso mogle ustaviti. Dobro jutro, Verica! je zavpila od daleč, si se naspala? Sem, je odgovorila Vera, čeprav sem pozno šla v posteljo. Pa ti? Spala kot top, včeraj me je zdelalo presajanje. Sinoči me je obiskal Urban Kutinc ... O, madona! je vzkliknila Tina, visok obisk. In kaj je hotel gospod? Volitve ... Ja – in? se je začudila Tina. Vera jo je pogledala, z njim naj bi sodelovala na volitvah? Z njim? Kako? je bila radovedna mlada vrtnarica. Z njim na plakatu, je odgovorila Vera. Ja, to je pa super! Jaz bi tudi z njim na plakatu ... Kdo je Urban Kutinc? jo je prekinila Vera. Kdo? je ponovila Tina, prvič, domačin, drugič, fin in pošten človek, tretjič, še brez družine, četrtič, srečuje se z neko mestno frajlo, petič, izobražen in privlačen, šestič, jaz bi ga imela, je zdrdrala. To je vse? je bila presenečena Vera. Ja, kaj bi še rada? jo je zavrnila Tina. Zakaj je prišel k meni? je vztrajala Vera, zakaj ravno k meni, zakaj ne k tebi ali drugim vrtnaricam. Kako pa veš, da je izbiral vrtnarice? se je nasmehnila Tina. Kaj pa sem jaz? Zdravnica? je povzdignila glas Vera. Oglasila se je naprava za spuščanje in dviganje prekatov, Vera je pohitela k vratom rastlinjakov in jih zaprla.

Tina je pohitela k drugim vrtnaricam in si v manjši, zidani garderobi popravila kombinezon in si nadela kapo s ščitnikom. Na tabli je uzrla razpored dela tega dne. Vsak večer sta ga napisala delovodja in lastnica vrtnarije Rovizel.

3. Gospod Rudi Turk

Vaše oprezanje. Kako bi ga opredelili, gospod Turk?

“Jaz ne bi bil jaz, če ne bi dan za dnem oprezal za ljudmi. Oprezanje je študiranje materije pod povečevalnim steklom. Oprezanje je navezovanje stikov z okoljem. Oprezanje in gledanje ljudem pod prste imam v krvi. Nekateri pravijo, spomini, spomini so življenje. Dajte, no! Oprezanje, zasledovanje – to je nekaj, to je ljudsko, humano! Uživam, ko jih zmrazi, ko jim pot in rdečica preplavita obraz zaradi mojega oprezanja. Že nekaj časa imam na piki svojo sosedo Vero Medved. Še pred mesecem ali dvema sem z zgornjega okna opazoval soseda čez cesto. Brez razloga sem se ga lotil. Zanimiv človek se mi je zdel zaradi svojih poklicev. Pilot in računalniški ekspert za delovanje in nadzorovanje sistema VAR. Poznate to?”

Ne! Razložite, gospod Rudi!

“*Video assistant referee*. Računalniški čudež na nogometnem igrišču. Na prava, ki sodnikom prikazuje momente, kot so prepovedan položaj, roka v kazenskem prostoru in prehod žoge čez linijo avta. V slabem mesecu sem ugotovil, da sosed prvega poklica ne opravlja več, da je pristal na trdnih tleh in se angažiral kot prevoznik računalniške opreme na nogometna igrišča. Črn kombi je parkiral na dvorišču, čeprav sem njegovo punco slišal, da nihče ne sme vedet, da je vpleten v to zadevo. Nihče ne ve, ji je ugovarjal. Ona pa, kako da ne, vsako soboto in nedeljo se nekam odpelješ, naslednji dan pa zračiš svoje mašine in jih kažeš ljudem, ki gredo mimo najine hiše!”

Vrniva se k vaši sosedi. Veri Medved. Kaj vas je pritegnilo na njej? Ste zaradi nje poklicali naš časnika?

“Ja. Kako naj se izrazim? Moja soseda je v hišo prinesla predmet ... Kako naj rečem ... Palico ... Paličico ... Preden nadaljujeva, vas moram pokritizirati. Štiri leta ste potrebovali za obisk, za ta važen pogovor. Kje, za vraga, ste hodili tako dolgo? V teh letih se je marsikaj zgodilo. Še svetloba je drugačna ...”

Oprostite. Nisem mogla. Urednik ni bil ne vem kako navdušen ...

“Dobro. Pustiva to ... Omenil sem palico. Če ne bi uporabil daljnogleda, bi ostala skrita. Pač neka palica. Mogoče uporabna za podkurit, mogoče za kako oporo, lahko bi bila tudi okras v Verini letni kuhinji. A pogled skozi daljnogled je pokazal resnico ... Palica je nekaj posebnega, polna

ornamentov, in v nekem trenutku se mi je zazdelo, da je lebdela v zraku. Sama. Razumete. Brez Verine pomoči. Zmrazilo me je. Mogoče ne veste, Verin ata je bil čarodej ...”

Je s tem poklicem kaj narobe?

“Ni. Ampak ... Palica je lebdela. Tista, ki jo je Vera od nekod prinesla, je nekaj posebnega. Ni mi vseeno, če v moji bližini stanuje neka oseba s čarovniškimi lastnostmi ...”

Dobro oko imate.

“To je tudi vse. Po poklicu sem varnostnik. Mogoče sem zato nezaupljiv. V moji naravi je, da opazujem, predvidevam, opozarjam in tako naprej. To imam v krvi in težko se je znebit teh manir, te perfekcije, mislim, tega reda ... Tu naokrog stanujejo različni ljudje. Kmeti, delavec, učitelj, starinar, vrtnarica, jaz, za mojo hišo je vila gospoda župnika in tako naprej. Poklical sem vas preventivno. V današnjem času je čarovnikov malo. Mogoče se motim. Čeprav je vaš časopis lokalni, bova s tem pogovorom širše opozorila, ja, samo opozorila, da imajo ljudje čudne predmete v svoji lasti in da nad njimi ni kontrole.”

In vaša sosedka ima čuden predmet v svoji lasti.

“Ja. Točno tak. Zakaj se smejete?”

Ker ste tako zagret za kontrolo.

“Zagret? Niti ne ... Veste, pred varnostnikom sem bil v tovarni Henkel, v bivšem Zlatorogu, redni vzdrževalec vodovodnih, toplotnih, kurilnih in dimnih naprav. Tudi ta poklic me je izuril. Kontrola na vsakem koraku. Si predstavljate, da zaradi moje malomarnosti voda iz glavnega voda zalije fabriko, da zaradi moje malomarnosti iskra iz glavne peči zaneti požar, da zaradi moje malomarnosti v pisarnah uprave radiatorji ne grejejo? V fabriki smo bili trije vzdrževalci. Poleg mene še vzdrževalec električne napeljave in naprav ter vodja logistike. Vsak od nas je imel nekaj pomočnikov, jaz štiri, v vsakem obratu dežurnega. Spet se režite. Zakaj?”

Tako natančno opisujete svoje delo v tovarni.

“Če bi rekel vodovodar, se ne bi smejali?”

Najbrž ne.

Rudi Turk je vstal, stol si je vidno oddahnil od gospodarjeve teže, milo je zaškripal. "Zdaj bova kavo popila," je veselo rekel in dodal, "saj bova nadaljevala, nisem še vsega povedal." Prikimala sem mu. Ko je postavil skodelici na mizo, me je pogledal v oči. "Tudi o naših gasilcih imam kaj za povedat, tudi o volitvah in našem kandidatu za evropski parlament." Odkimala sem mu, češ, nič ne vem o tem. "Draga moja novinarka, če niste seznanjeni z našimi problemi, sem jaz pravi naslov. Samo vprašat je treba," je vztrajal Rudi Turk. In sem ga vprašala.

Problem številka ena?

"Urban Kutinc. Tu je rojen. Notranja vas. Najprej je bila vasica z nekaj hiškami in kapelico. Stauden. Potem Notranje Selo. Zdaj pa Notranja vas na Štajerskem. Kutinc zdaj živi v mestu. Na Teznem. V Mariboru. Od malih nog gasilec. Vesten, izobražen, požrtvovalen, preprost in prostovoljstvu naklonjen človek. Pravi, da njegovo srce bije na levi."

Potemtakem človek leve politične opcije.

"Nisem čisto prepričan ..."

Zakaj je Kutinc problem številka ena?

Pogledal je proti štedilniku. "Joj, voda vre! Takoj bova nadaljevala," je glasno rekel in pohitel k veliki džezvi. Jaz pa sem se zagledala v debele knjige na mizi. Nikoli slišala za avtorje in naslove: *Ožina svoboščin*, *Vesili umetne inteligence* (*Kitajska, Silicijeva dolina in novi svetovni red*) ter *Čudovito veselje in Čas iz druge roke*.

Ozrl se je k meni, njegov pogled pa tak, da me je prestrašil; pomignil je z glavo in pogledal na mizo. Seveda, sem pomislila, magnetofon moram ugasniti, pogovor se je končal. Saj bova nadaljevala, sem rekla, in ko je k magnetofonu postavil skodelici kave, se je oglasila stenska ura, pod pazduhami in na hrbtu sem začutila potne kaplje, množile so se. "Najin pogovor bo dolg, kave imam dovolj, ne verjamem, da boste zdržali do konca. Včasih sem lahko naporen," je rekel in se zasmejal. "Nekaj bi ... Kako naj rečem ..." se je obotavljal, "Kutinc vas zelo zanima. Se motim?" Odkimala sem in dvignila skodelico kave.

Sodobna slovenska proza

Foto: Voranc Vogel

Neva Lučka Zver

Po ramadanu bo poroka

“Po dvajsetih letih še vedno pozabiš stresti copate, preden jih obuješ. Igraš se z usodo,” je dejal Sufjan zmajujoč z glavo, ko si je Viktorija brezskrbno nataknila koničaste *babouches* iz škrlatnega usnja. Vanje so se radi zavlekli škorpijoni. Sufjan je ravno pred nekaj dnevi v shrambi našel samico, ki je na hrbtu nosila kupček mlečno belih mladičkov. Viktorija je nonšalantno odmahnila z roko.

“Pretiravaš. Praviš, da se morava nujno pogovoriti?”

“Pojdiva ven, pripravil sem čaj.”

Na nebu so trepetale prve zvezde. Vročina je komaj postala znosna. Popoldne je termometer dosegel štirideset stopinj, čeprav je bil šele april. Vsi so se zadrževali notri. Tradicionalno grajene hiše iz okraسته zbite zemlje z redkimi okni, ravno streho in debelimi zidovi so v notranjosti spominjale na jame – vanje je prodrlo le malo svetlobe. Viktorija je ves popoldan preležala na svoji najljubši berberski preprogi, s tablico v roki in slušalkami v ušesih. Zadnje čase jo je masivna tišina puščave začenjale utesnjevati. Turisti so bili že redki, največ jih je prihajalo med oktobrom in marcem, ko sonce ni tako neusmiljeno. Tudi ona se je maja nameravala vrniti v Francijo, kjer je preživljala poletja. Sufjan je medtem skrbel za posestvo.

Na dvorišču so na mizici čakali metin čaj in gazelji rogovi, rahli piškoti polmesečne oblike, polnjeni z marcipanom, cimetom in esenco pomarančnih cvetov. Sufjan jih je pekel sam. Pred večerjo sta rada posedala, gledala

luno in ozvezdja, ki so se postopoma izrisovala nad vrhovi starih, ponosnih palm. Viktorija si je prižgala cigareto. Razvada ji je ostala iz študentskih let, ko se je v predavalnicah še na veliko kadilo. Priprla je oči. Nekaj minut sta molčala. Iz daljave je priplaval razvlečen klic mujezina, ki je pozival k večerni molitvi. Nista se zmenila zanj.

“Pokusi,” je naposled rekel in pomignil na piškote, “tokrat so mi še posebej uspeli.”

Viktorija je segla po pecivu.

“Kaj te muči?”

Mencal je svojo dolgo tuniko kremne barve.

“Moj klan hoče, da se poročim.”

Odsekano se je zasmejala. Okoli ust ji je ostalo malo sladkorja v prahu. Prižgala si je še eno cigareto.

“Nevesto so že našli. Po ramadanu bo poroka.” Negotovo je strmel predse.

Skozi nosnici je izdihnila dva dolga traka dima, ki sta leno izginjala v mraku.

“Menda ne misliš resno?”

“Zakaj ne? Pri štiridesetih je skrajni čas.”

“In ona? Koliko je stara?”

“Šestnajst.” Poslal ji je nejevoljen, a predrzen pogled.

Zaletel se ji je požirek čaja.

“Vedno preveč sladkaš,” je razdraženo pripomnila. “Poslušaj, ne vem, kaj te je prijelo, ampak tega ne bom dopustila.”

Skočil je na noge.

“Pa saj to ni tvoja stvar! Ne boš mi govorila, kaj smem in česa ne.”

“Ni moja stvar? Vzela sem te k sebi, zdaj pa to ni moja stvar? Rešila sem te puščave, kjer si cele dneve v najhujši vročini pasel koze, se spomniš teh časov? Zaradi mene si postal civiliziran, učila sem te v duhu svobode in spoštovanja človekovih pravic, nekajkrat sem te vzela s sabo v Francijo, ti plačala osnovno izobrazbo in te ves ta čas obravnavala kot sina, prekleto! In po vsem tem mi poveš, da si tik pred poroko z mladoletnico, ki je najbrž nikoli niti videl nisi, je res?!”

“Taki so naši običaji ...” je tišje rekel Sufjan. Hodil je sem ter tja. “Če poroko zavrnem, me bodo izobčili. Že tako so jezni, da živim pri tebi. Kljub vsemu je to moja družina, razumeš? To so moji bratje, sestre in očetje. Alah naj te blagoslovi z dolgim življenjem, ampak dejstvo je, da si trideset let starejša od mene. Nočem ostati sam. Poleg tega ...” temno je zardel, “potrebujem žensko.”

“Najdi si kakšno svojih let. Po možnosti spregovori z njo vsaj par besed še pred poročnim dnevom.”

“Družina izbere zaročenko, takšna so pravila. Ne morem ravnati, kot se mi zdi.”

“Torej jih pošlji k vragu.”

Sufjanu so se zabliskale oči.

“Vzemi nazaj. Pri priči preklič, kar si rekla ...”

“Dragi moj, v življenju ne moremo imeti vsega. Ali oni ali jaz. V mojo hišo že ne boš pripeljal te dekle, za božjo voljo, saj je še otrok! Če se hočeš poročiti, se vrni med nomade.” S koncem cigarete si je prižgala novo. “Kako sem naivna. Mislila sem, da dvajset let prevzgoje pusti svoj pečat.”

*

Noč je bila jasna in prijetno hladna. Sufjan je naglo stopal po prašni cesti. Nikjer ni bilo žive duše. V redkokateri hiši je gorela luč, mnoge so bile prazne. Mladi so bežali v mesta, pogosto s starši. Naselje je živelo predvsem od turizma.

Zavil je stran od mošeje skromnega videza proti robu oaze, kjer je živela majhna judovska skupnost. Ta predel mesteca je bil kanček bolj živahen. Pozdravil je znanca, ki je v naročju nosil pletenko s sezamom. Ulica se je zlivala v pesek, ki ga je dvigal topel veter. V zadnji hiši je pritajeno igrala glasba. Okno in vrata je zagrinjala temna zavesa. Sufjan je vstopil v majhen prostor. Obiskovalcem je bilo na voljo nekaj plastičnih belih miz in stolov.

“Sālām,” je glasno pozdravil in stopil za šank. Bar je bil po navadi polnejši, živahnejši. Ramadan je bil tik pred vrati, zato se je večina stalnih strank uprla skušnjavi.

“Kot vedno?” je vprašal stari Jud.

Pokimal je. Hebrejec mu je postregel s šilcem datljevega žganja. Pridružil se je prijateljema, ki sta v kotu sobe smehljaje prepevala ob pivu. Obema je manjkalo nekaj zob.

“Kaj bo dobrega?” je vprašal eden od njiju. Vsi so nagnili kozarce.

“Nič,” je odvrnil. Čutil je, kako tekočina potuje po požiralniku v želodec. “Poročil se bom.”

“Oho!” sta vzkliknila pivca.

“Kdo je torej srečnica?” je previdno vprašal eden.

Sufjan je razložil vso zadevo.

“Stara me bo vrgla čez prag,” je zaključil. “Priznam, da sam nisem brez pomislekov, ampak ... nočem ostati brez družine.”

“Res je nekam mlada,” se je namuznil prvi.

“Ne nori,” je resno dejal drugi. “Zmeni se s klanom, da ti najdejo malo starejšo.”

“Vse so že oddane.”

“Potem pa pusti vse skupaj ... Časi se spreminjajo.”

Po treh dozah mahije, ki nikakor niso bile skope, je Sufjan začel škiliti. Svet se je podvojil. Nikakor ni mogel več sestaviti enotne slike.

*

Viktorija je jedla sama v prostorni jedilnici. Zasnovana je bila za mnoge goste, ki jih nikoli ni bilo. Tla je krasila orjaška preproga s cikcakastim vzorcem. Sufjan se ji je pridružil za dolgo mizo iz orehovega lesa. Z roko je segel po kosu krompirja. Po dolgem žvečenju je z gnusom zavihal kotičke ust navzdol. Zmotno je mislil, da bo hrana omilila slabost.

“Zaudarjaš,” je odrezala Viktorija. Mehansko je pogoltnila grizljaj telečjega mesa in suho slivo. “Prišlo ti je v navado,” je dodala s skrivljenim nasmeškom. “Si vsaj malo razmisliš?”

“Jaz ...”

“Pravzaprav nimaš izbire,” ga je prekinila. Odrinila je krožnik in segla po škatlici cigaret. “Če boš vztrajal pri svojem, te bom prijavila zaradi popivanja. Tudi če te ne zaprejo, bom povzročila dovolj velik škandal, da bo tvoja poroka splavala po vodi. Noben oče ne bi svoje hčere dal nekomu, ki uživa alkohol.”

V levem očesu mu je počila kapilara, zato se je po beločnici razlival svetlo rdeč madež. Minuto ali dve je nepremično motril njene rumenkaste prste, ki so v počasnem ritmu k ustom nosili nikotin. Spil je kozarec vode. Potem je kar se da dostojanstveno odšel od mize.

Prečkal je dvorišče. Spal je v ločeni hiški poleg ute, kjer je bila shramba z ameriškim hladilnikom. Pred vrati je sezul čevlje in stresel copate.

Pred njegova bosa stopala je padel okoli osem centimetrov dolg črn škorpion z besno privzdignjenim debelim zadkom. Sufjan je prestrašeno odskočil. Ko si je opomogel od presenečenja, je občudujoče zažvižgal med zobmi. Že lep čas ni videl tako veličastnega primerka.

*

Viktorija se je zbudila šele okoli poldneva. Deset minut je poležala, se pretegovala, razmišljala o svojem neuradno posvojenem sinu, o ljubezni,

ki jo je vezala nanj in jo tolažila, da tudi tokrat deluje v njegovo dobro, saj sam včasih ni sposoben sprevideti vseh razsežnosti svojih dejanj. Potem je vstala. Svoje skrhano telo je zavila v smaragdno svilen haljo. Spalnica se je odpirala v dnevno sobo, kjer jo je zjutraj vedno čakal čaj. Zvečer je pred vrati puščala copate. Na poti v kopalnico je vanje odsotno potisnila svoje nožice.

V osrednji del levega stopala je udarila žgoča bolečina, kot bi nekdo vanj zabil razbeljen žebelj. Zaprl jo je sapo. Umaknila je stopalo, skrivila hrbet, izgubila ravnotežje, padla na glinena tla. Iz copata je prišel razjarjen *Androctonus aeneas*, ki je preživel usodno srečanje. V grozi je zajavkala. Poskusila se je povleči stran, vendar so jo zapuščale moči. Pred očmi so ji poplesavale črne in rumene pege, srce je podivjalo, stopalo je utripalo od bolečine, ki je sevala vse do kolena.

“Sufjan!” je medlo zaklicala. Ni ga bilo na spregled, ona pa je bila prešibka, da bi vstala. Izgubila je zavest.

Ko se je ovedela, škorpiona ni bilo več. Sufjan je slonel na oboku vhodnih vrat. Ves bled je strmel vanjo, stiskal ustnice in trepetal. S težavo se je obrnila proti steni. Ni mogla premakniti leve polovice telesa. Bruhala je žolč. Tresla jo je mrzlica. Hlastala je za zrakom. Vsak dih je bil majhna zmaga.

“Sufjan,” je zamomljala, “prosim ... pomagaj mi ...”

Spačil je obraz, odtrgal pogled.

“Žal mi je,” je dejal in se obrnil stran.

Proti večeru je bila že hladna.

*

Viktorija je žgane pijače hranila v posebni omarici. Ni marala, da bi bile vsem na ožeh – čistilke in drugi domačini, ki jih je tu in tam zaneslo na posestvo, bi jo obsojali. Alkohol je sprejemljiv pod pogojem, da je skrit.

Sufjan si je živce miril z njenim konjakom. Po sončnem zahodu se je v družbi steklenice namestil za mizico, kjer sta še prejšnji dan sedela skupaj. Ni opazoval neba, temveč masten rob, ki ga je jantarjev destilat puščal na kozarcu. Njegove misli so bile sive in tope. Nadejal se je svobode; namesto nje ga je preplaval strah, ki se je kot sladkorna kocka počasi topil v alkoholu. Zaprl je oči.

Ko jih je čez četrte ure spet odprl, je pred njim stal visok mož, beduin.

“Sālām,” je izdaval Sufjan, “vas poznam?” Njegov nabrekli jezik ni prav razločno oblikoval besed.

“Prišel sem spoznat zaročenca svoje hčere.”

Daniel Wisser

Kraljica gora

Odlomki iz romana

Prvi del

1. S perspektive invalidskega vozička

Obožujem sestro Aliko. Aliko. Aliko. Aliko. In nobene druge. Sestra Aliko naredi vse prav: vrata moje sobe pusti malce priprta, skodelico z dulcem, v kateri je sadni čaj, vedno postavi na mojo levo, ne poskuša mi vzeti steklenice viskija iz predalnika nočne omarice, ne teži mi, kadar v kafeteriji pijem vino, in ne prigovarja mi, naj se spravim na vrt. Kadar je v službi sestra Aliko, hočem, da me neguje samo ona. Kolikokrat sem jim to že rekel! Čeprav je Aliko v službi, so mi danes poslali neko novo sestro. Ne poznam je, nikoli je še nisem videl. Bi me morda ona peljala v Švico?

TANOVA: Bogdaj, gospod Turin!

Vsi vedo, da je moje ime poudarjeno na prvem zlogu. Tanova pa poudari moje ime na drugem zlogu, kot pri italijanskem mestu. Ta večni *bogdaj* tudi sovražim. Vse bi ji moral razložiti, ampak ne vem, kako ji je ime. Kaj piše na tablici z imenom, ne morem prebrati.

Daniel Wisser se je rodil leta 1971 v Celovcu, odraščal je na Gradiščanskem, od leta 1989 pa živi in ustvarja na Dunaju. Piše prozo, poezijo in radijske igre, dejaven je tudi kot urednik in založnik. Ukvarja se tudi z glasbo, je član skupine Erstes Wiener Heimorgelorchester. Njegov prvenec, roman v verzih *Dopplergasse acht*, je izšel leta 2003. Wisser je s svojimi slogovno dovršenimi in raznolikimi besedili, v katerih pogosto eksperimentira s formo in jezikom, že na začetku svoje pisateljske poti pritegnil kritiško in širšo bralsko javnost, zaslovel pa je z romanom *Königin der Berge* (*Kraljica gora*), za katerega je leta 2018 prejel avstrijsko književno nagrado in nagrado Johanna Beera. Pričujejoči roman, ki spominja na verigo dramoletov, je pretresljivo neposreden, duhovit in poln črnega humorja, čeprav odpira številne boleče teme in moralne dileme (Človeška minljivost, neozdravljiva bolezen, pravica do evtanazije). Ošvrkne tudi pomanjkljivosti zdravstvenega sistema in nege težkih bolnikov, nevzdržne razmere v negovalnih domovih in domovih za ostarele ter polemizira z odnosom "mladih, lepih in zdravih" do vseh, ki to niso več.

DR. STEINHÄUSER: V skladu s potekom bolezni vid slabi.

Moje oči vedno bolj pešajo. Kmalu bom moral brati s povečevalnim steklom, tako kot tastara Ditscheinerca iz sobe 407. Včasih vidim več dni vse zamegljeno, včasih pa samo na eno oko. Potem se končno spet vse uredi in medicinske sestre mi ne verjamejo. Kraljica gora mi jemlje vid, lepo in počasi, dokler ne bom popolnoma oslepel. Vsake toliko se mi vname očesni živec, potem gre vse od začetka: okulistični pregledi, meritve vidnega polja, spet druga zdravila.

TANOVA: Ali bi gospod Turin morda rad šel na vrt, si privoščil kaj sonca?

V negovalnem domu me vsi kličejo gospod Turin, da me pa ta sestra ogovarja v tretji osebi, me jezi. Ne, gospod Turin ne želi na vrt, gospod Turin se požvižga na naravo. Gospod Turin sovraži naravo. Ker je kruta in nepravilna. Gospod Turin samo pogleda svoje telo, pa se takoj zave, kako kruta je narava. Telo petinštiridesetletnika, ki je videti kot telo petinšestdesetletnika, ki pa ne more več vštric niti s petinosemdesetletnikom: to je narava! Gospod Turin ne potrebuje sonca, ker gospod Turin jemlje vitamin D v obliki kapljic. In gospod Turin si tudi ne bo privoščil sonca. Gospod Turin si bo v kafeteriji privoščil kozarček veltlinca. Tako je videti to življenje, vsaj s perspektive invalidskega vozička.

O sebi rad govorim v tretji osebi. Skoraj se zdi, da gre za nekoga drugega, kot da ima nekdo drug multiplo sklerozo, kot da nekdo drug sedi v tem invalidskem vozičku, kot da bi nekoga drugega povsod spremljal kateter, kot da bi v tem negovalnem domu stanoval nekdo drug. Nova medicinska sestra zapusti sobo gospoda Turina. Njene prsi so zelo majhne. Skoraj vse medicinske sestre na oddelku za MS imajo majhne prsi. Gospod Turin jih imenuje plohaste prsi. Od svoje žene Irene je Turin v dar dobil tablični računalnik. Aliko ga je dala polniti, zato visi v vtičnici. Zdaj ga mora končno zagnati, da bo lahko Irene za vikend o čem poročal in ji ne bo brez besed sedel nasproti. Irene pride vsako soboto in nedeljo.

GOSPOD TURIN: Na tablici sem že gledal YouTube.

GOSPOD TURIN: Na oddelku imamo novo medicinsko sestro. Moje ime poudari na drugem zlogu.

GOSPOD TURIN: Tastara Ditscheinerca ždi pol noči pred televizijo v skupini sobi, in ker tako slabo sliši, navije zvok do konca. To mora potem poslušati cel oddelek.

GOSPOD TURIN: Sestra Aliko je danes v službi. Saj veš, katera, tamala Grkinja z uhanom v nosu.

Vse to Irene ne bo zanimalo. Gospod Turin ima rad življenje v domu, takoj ko pa o tem pripoveduje Irene, se mu vse skupaj zazdi smešno. Irene bo za trenutek pogledala izza časopisa in prikimala gospodu Turinu, kot da ga je poslušala. Sestra Aliki prinese kosilo.

SESTRA ALIKI: Gospod Turin, ali se ne da malo bolj prijazno?

GOSPOD TURIN: Ali sem bil neprijazen?

SESTRA ALIKI: Zakaj pa je sestra Nata objokana privihrala k meni?

Gospod Turin mora ime kakšne nove sestre trikrat glasno ponoviti, da ga ne bi pozabil. Vsak večer vadi sestrsko abecedo. Aliki. Aliki. Aliki. Barbara. Barbara. Barbara. Jessy. Jessy. Jessy. In zdaj torej: Nata. Nata. Nata. Je bilo ime na tablici res tako kratko? Nova sestra se gospodu Turinu zasmili, ampak ime mu je pač Turin s poudarkom na prvem zlogu in pač noče na vrt, noče, noče. Hoče, da ga neguje Aliki in ne katera koli nova medicinska sestra, kar je povedal že stokrat. Vsaj kosilo mu je zdaj prinesla Aliki.

GOSPOD TURIN: Kaj je danes na jedilniku?

SESTRA ALIKI: Faširano meso.

GOSPOD TURIN: Faširano meso! Zakaj bi danes jedel, kar sem že včeraj zavrnil?

Aliki iz nočne omarice izvleče mizno ploščo, odide in se vrne s pladnjem. Gospodu Turinu je na Aliki všeč vse, razen pirsinga v nosu.

GOSPOD TURIN: Sestra Aliki, vi imate uhan na napačnem mestu.

SESTRA ALIKI: Tega ne razumete, gospod Turin.

Gospod Turin skoraj vedno izpusti večerjo, saj zvečer raje poseda v kafeteriji. Kosi samo, če mu kosilo prinese njegova najljubša medicinska sestra. Če mu ga prinese sestra Margit, vodja oddelka, se hrane ne dotakne. Gospod Turin dvigne pokrov z jušne sklede in kondenzirana voda pokaplja pladenj. Gospod Turin sovraži mokre pladnje. Sovraži mokre mize. Na splošno sovraži mokroto, v tem je podoben mačkam.

SESTRA ALIKI: Vam tekne?

GOSPOD TURIN: Užitno je.

Aliki ostane v sobi, medtem ko gospod Turin jé. Ona ve, da ne bo trajalo prav dolgo. Prehranjevanje kuri čas, dragoceni čas, ki bi ga lahko Turin preživel v kafeteriji.

SESTRA ALIKI: Ste že sprobali svoj tablični računalnik?

GOSPOD TURIN: Če mi posredujete svoj zasebni email, vam pišem.

SESTRA ALIKI: Gospod Turin, pri tolikih oboževalkah nimam kaj iskati.

GOSPOD TURIN: Kdo pa so moje oboževalke?

SESTRA ALIKI: Gospa dr. Payer, na primer, nova psihologinja. Že trikrat je vprašala po vas. Danes popoldne spet pride.

Aliki vzame pladenj z mize gospoda Turina. Gospodu Turinu je res vseč, škoda le, da ima tako majhne prsi. Ampak na njej mu je to celo vseč. Aliki ve, da se mu mudi v kafeterijo.

GOSPOD TURIN: Sestra Aliki, me boste vi peljali v Švico?

SESTRA ALIKI: Ne že spet, gospod Turin! Ni vam treba v Švico.

GOSPOD TURIN: Moram v Švico, tam je evtanazija dovoljena.

SESTRA ALIKI: Tudi brez tega boste umrli. Čisto zagotovo.

GOSPOD TURIN: Mogoče se lahko v Švico odpeljem z Uberjem. Ali veste, kako deluje ta Uber?

Gospod Turin se med 12. in 13. uro vsak dan odpelje v kafeterijo v pred-dverju doma. Tam obsedi in pivcka vino, dokler se kavarna ne zapre. Aliki je edina, ki ga ne graja in ga ne opominja, vse druge sestre mu ves čas solijo pamet, kako škodljiv je alkohol. Ampak le kaj boljšega bi ga lahko doletelo, kot da bi ga pogubil veltlinec?

7. Suprapubični blues

Junija 1989 sem se preselil na Dunaj, kjer sem želel študirati pravo. Julija in avgusta sem delal v poštni centrali Dunaj Jug, da bi nekaj zaslužil. Vedno sem opravljal po dve izmeni skupaj, od 6.00 do 18.00, eno nočno od 18.00 do 6.00, potem pa trije prosti dnevi. Tako kot tukajšnje medicinske sestre. Zjutraj 21. avgusta me je okrog poldneva poklicala mama. Zbudila me je, po nočni izmeni sem šel v posteljo šele malo pred 7. uro. Mama mi je rekla, da je oče zjutraj odšel v klet. Ker se do poldneva ni vrnil, je šla preverit in ga je našla mrtvega na tleh. Še isti dan sem se odpeljal na deželo. Vse je bilo treba organizirati, osmrtnico, krsto, pogreb, sestanek pri notarju, a je šlo vse kot po maslu. Oče je bil star štiriinšestdeset let. Mama mi je rekla, da ne more več skrbeti za mačko in jo mora dati stran, zato sem jaz vzel Dukakisa s sabo na Dunaj v svoje malo stanovanje. Celo pot je javkal. Potem se je dva tedna skrival pod komodo.

V sobo stopi sestra Margit. Ne pozdravi. Najprej odpre okna.

SESTRA MARGIT: Moram prezračiti, gospod Turin. Tu pošteno smrdi.

GOSPOD TURIN: Kje je Jessy?

SESTRA MARGIT: Sestra Jessy je odsotna zaradi bolezni.

Seveda, glavna sestra Margit, nenadomestljiva, jo nadomešča. Kadar sestra Margit sama zboli, si vzame en dan dopusta. Njena statistika je brezhibna. V več kot dvanajstih letih službovanja v tej instituciji ni koristila

niti enega samega dne bolniškega dopusta. Sestra Margit naredi vse prav, druge sestre pa vse narobe. Ugotovi, da je treba zamenjati kateter.

SESTRA MARGIT: Pravkar sem preverila vaše vrednosti CRP-ja na krvni sliki, gospod Turin. Verjetno se vam je spet ponovilo vnetje sečil. Če se bo tako nadaljevalo, bomo morali vstaviti suprapubični kateter.

S tem želi gospoda Turina samo mučiti. Ve, da je proti temu. Suprapubični kateter se vstavi v trebušno steno. To bi bil konec za poslednjo še vitalno funkcijo Turinovega penisa. Takšnih napadov sestre Margit je vaje. K sreči se ne dogaja pogosto, da ga neguje sestra Margit osebno. Turin ves čas upa, da bo naredila kariero, da bo napredovala s tega oddelka. Gospod Turin želi danes ostati v postelji, noče na invalidski voziček. Zdi se mu, da ne bo mogel več dolgo sedeti v vozičku. Na drugem koncu hodnika se sliši neprekinjeno klicanje stare Ditscheinerce.

SESTRA MARGIT: Kdaj so vam nazadnje merili pritisk? Punce so nore! Nič ne mislijo.

GOSPA DITSCHNEINER: Seeestraaaa! Seeestraaaa!

SESTRA MARGIT: In h gospe Ditscheiner tudi ne gre nobena.

GOSPOD TURIN: Dobro veste, da so punce tukaj pod velikim časovnim pritiskom. Ves čas morajo same negovati bolnike, čeprav je to v nasprotju z zakonom.

SESTRA MARGIT: In kaj potem? Tudi jaz to počnem sama. Pa še vedno pomislim na vaš pritisk. Punce pa ne naredijo nič.

GOSPOD TURIN: Verjetno vam vzgoja doma bolj uspeva.

SESTRA MARGIT: Zdaj vas imam pa dovolj!

Sestra Margit odide in za seboj zaloputne vrata. Gospod Turin neumit obleži v postelji. Potem zaspi.

Kmalu po 11. uri zasliši korake na hodniku. Prepozna jih, zvok pet. Irene. Zagotovo so obiskovalci, ki so se z njo peljali v dvigalu, buljili vanjo, zlasti v njeno oprsje. In poskušali ujeti njen vonj. Počasi se Irene premika po hodniku. Odpre vrata.

IRENE TURIN: Zakaj so vrata zaprta?

GOSPOD TURIN: Sestra Margit jih je v jezi zaloputnila.

Irene stopi k Turinu in ga poljubi na obe lici. Potem nekaj potegne iz torbice.

IRENE TURIN: Nova trenirka, prosim, vrzi staro stran. Si kaj pil?

GOSPOD TURIN: Irene, včeraj nisem pil nič. Popolnoma nič.

IRENE TURIN: Vedno ko se tvoji stavek začne z mojim imenom, lažeš. Čisto vedno.

Irene odloži trenirko na stran in se usede na rob postelje. Poboža Turina po licu. Nato vstane, si sleče jakno in jo obesi na kavelj na vratih. Črn puli se ji odlično poda. Irene ima danes lase strogo počesane nazaj in spete navzgor.

IRENE TURIN: Četrtekov sestanek z notarjem bova verjetno morala odpovedati.

GOSPOD TURIN: Nikakor, to pa ne pride v poštev!

Irene se spet usede na rob postelje. Sedi zelo vzravnano, njen hrbet je povsem raven. Občudovanja vredno, kako dolgo je Irene zmožna negibno sedeti v tej elegantni drži. Ni lepše ženske od Irene. Kdor tega ne vidi, je slaboviden.

IRENE TURIN: Ti revež ti! Kaj lahko naredim zate?

GOSPOD TURIN: Dovolj mi, da te primem za joške, samo na kratko!

Irene se zasmеji. Z roko seže pod puli in ga previdno dvigne, da si ne bi uničila pričeske. Nato si odpne modrc. Športni neдрček nosi, odpira se spredaj. Gospod Turin že dolgo nič ne vonja, saj je njegov nos ves čas zamašen, njegove prstne blazinice pa še vedno vse občutijo. Tega trenutka Turin ne sme pozabiti. Verjetno je prav to najlepši trenutek pred njegovo smrtjo. Globoko vdihne in poskuša v svoj zamašeni nos ujeti Irenin vonj.

DUKAKIS: To počne iz usmiljenja. Ne misli si, da ji je všeč!

GOSPOD TURIN: Vseeno mi je.

Nenadoma se na vratih pojavi negovalec Bernhard. Ko zagleda Irene, ki sedi na postelji z razgaljenim oprsjem, se naglo opraviči in odide. Odvihra iz sobe in za sabo zapre vrata. Irene se zasmеji.

DUKAKIS: Ko si zaljubljen, si neznosen.

GOSPOD TURIN: Mogoče se spoznaš na nogomet, Dukakis. Na nogomet, politiko in Rolling Stonese.

Drugi del

2. Njegovi lasje

Gospod Turin opazuje drevo življenja in majhnega lesenega Budo, ki stoji ob drevescu v zemlji za lončnice. Nekdo potrka na vrata: za njimi se pojavi hribovka, vendar ne v običajni službeni uniformi, danes je oblečena v kavbojke, belo bluzo, čeznjo pa nosi volnen pončo. Videti je neprespana.

KATHARINA PAYER: Ste prepričani, da želite zraven?

GOSPOD TURIN: Stoprocentno. Gospodu Kelemenu moram nekaj povedati.

Katharina pristopi h gospodu Turinu. Tudi čevlji niso običajne bele superge. Turin sliši ropotanje. Katharina se postavi predenj, potem počepne in nasloni podlakti na kolena. Pogleda od spodaj navzgor, tudi to je popolnoma neobičajno, le brado dvigne kot običajno.

KATHARINA PAYER: Ničesar mu ne boste mogli povedati. No, seveda lahko govorite z gospodom Kelemenom, vendar vas ne bo razumel.

Katharina že več dni opozarja na stanje gospoda Kelemena, kot da Turin v tem domu ne bi vsak dan srečeval človeških bitij v nerabnem stanju. Katharina stopa pred njim. Pred dvigalom se Turin s svojim invalidskim vozičkom obrne za sto osemdeset stopinj in se nato vzvratno zapelje vanj. To Katharino fascinira.

KATHARINA PAYER: Prav dobro vam gre. Kako dolgo človek rabi, da se z joystickom nauči tako spretno krmariti električni invalidski voziček?

GOSPOD TURIN: Eh, to gre hitro. Na joystickse se spoznam.

Katharina v dvigalu kraljuje nad Turinom. Turin globoko vdihne, vendar ne zazna njenega vonja. Vse, kar vonja, so tiste kremne juhe iz kuhinje, ki imajo vse enak okus. Izstopita v šestem nadstropju in se sprehodita do sestrške sobe. Katharina predstavi gospoda Turina glavni sestri Dorothei, vodji oddelka 6.

SESTRA DOROTHEA: Gospod Turin, toliko sem že slišala o vas.

Jo naj doda na abecedni seznam sester? Do zdaj ni bilo še nobene sestre na D. Potem gredo v sobo gospoda Kelemena, ki leži v postelji in ni na invalidskem vozičku. Sprva Turin misli, da spi. Katharina ga ogovori, potem pa Turin vidi, kako samo leži, zavija z očmi ter tu in tam izjeclja kakšen nerazumljiv zlog, ki zveni, kot da bi hotel reči "ja".

GOSPOD TURIN: Gospod Kelemen, moja žena vas pozdravlja in vam sporoča, da si je zdaj res nabavila minikrilo. Mimogrede, pred kratkim so v ponedeljkovem kvizu spraševali po izumitelju minice, pa sem takoj pomislil: gospod Kelemen bi na to vprašanje odgovoril brez težav.

GOSPOD KELEMEN: Ja – ja – ja – ja – ja.

GOSPOD TURIN: Bodite veseli, da ne smete več v kafeterijo. Zdaj jo bodo dali v najem neki zunanji firmi, si mislite! Ne bosta več stregla gospod Marcus in gospod Dejan, ampak kar eni ljudje, ki so videti kot strežno osebje kioska s hrano. In vse se bo podražilo.

GOSPOD KELEMEN: Ja – ja – ja.

Katharina ves čas stoji za Robertom Turinom. V trenutku, ki ga ni zaznal, je položila roke na njegova ramena.

GOSPOD TURIN: Ali vaša nečakinja še kdaj pride?

GOSPOD KELEMEN: Ja – ja – ja. Ja – ja.

GOSPOD TURIN: Vidite, gospod Kelemen, srečo imam. V celi hiši je samo ena ženska, ki me posluša. Ampak je kruta, tako kruta kot kraljica gora. Vsak ponedeljek me sprejme v svojo posvetovalnico. Takrat se lahko z njo pogovorim na štiri oči. To je moj najpomembnejši termin v celem tednu. Zato v ponedeljek ne morem priti k vam, gospod Kelemen. Me razumete?

Katharina umakne dlani s Turinovih ramen.

GOSPOD TURIN: Bolje bi bilo, če bi molčal. Le pogledajte! Bedak sem. Če bi molčal, bi me ta lepa ženska še vedno držala za ramena.

V sobo stopi medicinska sestra. Gospod Turin jo je že večkrat videl v jedilnici, ampak ne ve, kako ji je ime. Sestra pokima Katharini, njen pozdrav ni tako zelo prijazen. Gospoda Turina ignorira. Nato se obrne h Kelemenu.

SESTRA: Zdaj vam bom kmalu prinesla hrano, ane? Kmalu bo. Kmalu.

KATHARINA PAYER: Sestra, a hodi logopedinja h gospodu Kelemenu?

SESTRA: Ja. Vsak dan po petnajst minut.

GOSPOD KELEMEN: Ja – ja – ja.

SESTRA: Ja, točno tako, ane? *Ja* še lahko rečemo, ane?

Medicinska sestra odide. Preden gre iz sobe, z dlanjo udari ob podboj. Sliši se plosk.

SESTRA: Ja, tako je to, gospod Kelemen, ane?

GOSPOD TURIN: Vaša soba je zdaj moja, gospod Kelemen. Upam, da se strinjate s tem. Ditscheinerci se je čisto sfuzlalo, bodite veseli, da niste več na oddelku 4. Celo noč je gledala poročila iz Amerike, o volitvah. Govori samo še o Donaldu Trumpu in njegovih laseh. Če vprašate mene, bi morali tastaro že pred leti premestiti na psihiatrični oddelek.

GOSPOD KELEMEN: Ja – ja – ja – ja – ja – ja.

Ko Katharina in gospod Turin odideta, je hribovka videti potrto. Nič ne reče. Tudi ko gresta mimo sestrskeske sobe, sestra Dorothea Katharini le na kratko pomaha. Tudi v dvigalu Katharina molči.

GOSPOD TURIN: Bi viski?

KATHARINA PAYER: Viski? Kje?

GOSPOD TURIN: V moji sobi. Redbreast, irski viski. Vrata v sobo lahko tudi zapreva, če hočete. Ja, zdaj je rastlinica, gospod Kelemen.

KATHARINA PAYER: Rastlinica?

GOSPOD TURIN: Človeška rastlinica. Ampak njegovi lasje!

KATHARINA PAYER: Njegovi lasje?

GOSPOD TURIN: To je malo drugače kot pri Trumpu. Sedemdeset let, pa tako lepi bujni lasje!

7. Pivovska dieta

Irene molči. Molči tudi gospod Turin. Ko ga Irene vpraša, kako mu je teknilo kosilo, na kratko pojasni, zakaj ga ni mogel niti okusiti. Potem je spet tišina. Tale oddelek tukaj ima popolnoma drugačen zven. Včasih se sliši neki čuden alarm, trikratna ponovitev piskanja nekega stroja. Irene je s sabo prinesla šopek vijoličastih tulipanov in išče vazo. Potem vpraša ostale v sobi, ali imajo kaj proti, če postavi vazo na okensko polico. V odgovor na obeh straneh sobe ne dobi nič drugega kot godrnjavo mrmranje. Potem se Irene usede k Turinovi postelji. Pove mu, da ima zdaj opravka predvsem z japonskimi poslovnimi partnerji. Naučiti se je morala, kako z Japonci komunicirati in se pogajati. V določenih situacijah, v katerih bi Evropejci ali Američani začeli nakladati, je namreč pomembno molčati. *Činmoku* se imenuje ta vrsta molka, ki je za Evropejca dolga in mučna, Japonec pa jo čuti kot vljudno. Nekdo, ki blekne to, kar je na dlani, je vreden manjšega zaupanja kot tisti, ki tako situacijo spelje s *činmokujem*.

Gospod Turin mora priznati, da ne ve, s čim se Irene poklicno ukvarja. Ve, da dela v nekem podjetju, ki iz različnih kovin proizvaja dele za tehnično opremo in robote, tudi izdelke po meri za prototipe; vsaj tako je to vedno razumel. Pred petimi leti pa se je Irene odločila, da bo sprejela ponudbo svoje firme za napredovanje v srednji menedžment; prej je take ponudbe vselej zavračala, verjetno z mislijo na morebitne potomce. Naslednji karierni skok se ji je zgodil lani. Od takrat Robert Turin ni več na tekočem in Irene tudi ne sprašuje več, kaj točno dela. Pred meseci ga je gospod Kelemen enkrat povprašal po tem in, da ne bi izpadel butasto, je Turin trdil, da je Irene odgovorna za vodenje procesov v nekem podjetju s strojno opremo.

IRENE TURIN: Bi požirek veltlinca?

Gospod Turin je tako presenečen, da ne more izustiti niti besedice. Irene iz torbice potegne aluminijasto stekleničko, ki jo vedno nosi s seboj. Običajno je napolnjena z vodo, ker tako kot se beduini bojijo, da bi se utopili v puščavi, se sodobni pisarniški delavci bojijo, da bi umrli od žeje. Irene vstane, izprazni vsebino Turinove skodelice z dulcem v umivalnik, se vrne in mu naliže. To je dejansko vino.

GOSPOD TURIN: Ne smem. Tukaj velja stroga prepoved uživanja alkohola.

IRENE TURIN: Saj te ne bojo ubili. In verjetno itak ne bi imel nič proti.

Gospod Turin se zasmеji, in ker je že naredil požirek, se mu ta zatakne. Škoda je tega prvega požirka.

GOSPOD TURIN: Nič ni narobe z mano. Zdravnica pravi, da lahko že jutri odidem.

IRENE TURIN: To si mi že napisal.

GOSPOD TURIN: Drži. Torej ti ne morem povedati nič novega.

IRENE TURIN: Kaj pa je rekla sestra Barbara?

GOSPOD TURIN: Brez podrobnosti!

IRENE TURIN: Prosim, nehaj! Veš, da te zgodbe ne morem več slišati.

GOSPOD TURIN: Zavezala me je k molku. In tebe tudi. V zapisniku o nesreči piše, da sem se prevrnil pri manevru z invalidskim vozičkom. Če se ne bom držal te različice, me bo prestavila na psihiatrični oddelek.

Čeprav se gospod Turin danes ukvarja zgolj sam s sabo in ga le malo briga za okolico, opazi, da je Irene videti sproščena. Čeprav zamišljeno gleda v lonček s kavo, ki ga je vzela iz kavnega avtomata na hodniku, iz nje sije nekaj zelo samozavestnega.

Irene molči. To lahko pomeni kar koli. Gospod Turin si predstavlja, kako Irene molči pred nekim Japoncem, nekim vodjem razvoja ali svetovalcem. Bi bil presenečen, da Irene obvlada *činnoku*? Ali je zato Irene bolj zaželena pri Japoncih ali pač samo zgleda bolj običajno? Ali res hodi na poslovna kosila z Japonci? Na japonskih poslovnih kosilih se po navadi požlampa neverjetne količine alkohola. Pivo in viski. Verjetno jo začnejo Japonci pecati šele, ko so pijani.

GOSPOD TURIN: Ali res hodiš na poslovna kosila z Japonci?

IRENE TURIN: Seveda. Področje, za katero sem pristojna, je KJK. Torej Kitajska, Japonska, Južna Koreja. Saj to veš.

Gospod Turin pije. Čaka na učinek veltlinca, namesto tega ga muči tišina. Pravzaprav sploh ni tišina, saj Turin sliši dihati brezdomca in sliši, kako šuštijo nogavice, ko Irene drgne nogo ob nogo.

IRENE TURIN: Pravzaprav sem ti hotela to povedati v drugih okoliščinah ...

To gospoda Turina vznemiri. Japonci imajo prav s tem svojim *činnokujem*. Pogovor, ki je nastal iz pomanjkanja tem za pogovor, je zdaj dosegel neprijetno točko.

IRENE TURIN: Decembra naj bi šla na službeno potovanje. Za šest tednov. Ampak zdaj to ni več mogoče. V stanju, v kakršnem si ...

GOSPOD TURIN: To nikakor ne pride v poštev. Šla boš!

IRENE TURIN: Kaj pa bo s tabo?

GOSPOD TURIN: Kaj naj bi bilo z mano? Saj sem v domu. Zame bo poskrbljeno.

IRENE TURIN: Pravkar smo videli, kako dobro skrbijo zate.

GOSPOD TURIN: Moraš iti na pot, Irene.

IRENE TURIN: Beba te lahko obišče vsako soboto in nedeljo.

Vse ženske v Irenini družini imajo kratko ime. Njihovo mamó so klicali Nana, čeprav je bila v resnici Magdalena. Irene je Didi, njena sestra Christiane pa Beba. Gospod Turin teh imen nikoli ni maral in je Irenino sestro vedno klical Christiane. Turin še danes obožuje svakinjo, vendar mu je prenaporna. Da bi jo Irene poslala k njemu na obisk iz slabe vesti, mu nič ne diši.

GOSPOD TURIN: Ne sili je. Tu je ni bilo že pol leta. Na stotine žensk tukaj v domu skrbi zame.

IRENE TURIN: In potem se na invalidskem vozičku zapelješ skozi okno.

GOSPOD TURIN: Za to niso krive medicinske sestre.

Spet *činmoku*. Turin lahko pri Irene razbere olajšanje, olajšanje, da bo lahko odpotovala na Japonsko. Tudi veltlinec, ki ga znova naliže v Turinovo skodelico z dulcem, verjetno ni po naključju vzela s seboj. Turin ni jezen na ženo, celo vesel je, da lahko stori kaj zanjo. Saj sliši, kaj mu hoče povedati, tudi če molči.

GOSPOD TURIN: Kaj naj zdaj še rečem? Melissa bo že lačna.

IRENE TURIN: Ne, to je zadnji stavek. Pred tem moraš reči nekaj drugega. Irene ga prime za roko in si jo položi na prsi.

GOSPOD TURIN: Kdaj pa greš?

IRENE TURIN: Od 15. decembra do 23. januarja.

Nenavaden datum za poslovno potovanje. Ali Japonci potemtakem delajo tako na božič kot na novo leto? Poleg tega ima gospod Turin 23. decembra rojstni dan.

GOSPOD TURIN: Pa Melissa?

IRENE TURIN: K Bebi gre. Tako rada ima mačke. Melissa ima že dvanajst let, zdaj pa se bo morala prvič v življenju navaditi na novo bivališče. To bo tragedija.

GOSPOD TURIN: Kaj pa, če bi se Beba za en mesec preselila v tvoje stanovanje?

IRENE TURIN: Na to sploh nisem pomislila. Dobra ideja.

GOSPOD TURIN: Pa lepo pozdravi Christiane. Kaj pa kaj počne?

IRENE TURIN: Eh, saj veš, vsakih nekaj tednov nekaj novega. Zadnjič mi je povedala, da je na pivovski dieti.

GOSPOD TURIN: Dieta s pivom?

IRENE TURIN: Dieta s pivom. Da bi se zredila. Aja, seveda: pridobila si je licenco za jadranje po celinskih vodah, zdaj pa dela licenco še za morje.

Prevedla Tanja Petrič

Razmišljanja o(b) knjigah

Richard Jackson

Metamorfna vizija Uroša Zupana

Bilo je na pisateljskem festivalu Vilenica, menda proti koncu osemdesetih let, morda leta 1990. Prijatelj Tomaž Šalamun mi je pokazal impozantno postavo, ki je stala ob strani, in rekel: "Ta bo eden najpomembnejših evropskih pesnikov svoje generacije. Moraš ga spoznati." Bil je Uroš Zupan. In seveda je imel Tomaž prav. To je bilo nekaj let, preden sem zares spoznal Uroša in ga kot gostujočega pisatelja povabil v Chattanooga, kjer si je med študenti in pisatelji hitro pridobil privrženca. Ob neki drugi priložnosti sva se vozila iz Pirana v neko mesto na vzhodu, med potjo okušala hrano in se pogovarjala o poeziji. Spet tretjič je sodeloval na našem univerzitetnem festivalu. Še vedno ga poznam kot pomembnega pesnika v svetovnem merilu in še vedno me preseneča njegovo poznavanje poezije z vseh koncev sveta. Zdelo se je, da na mnogo načinov diha poezijo, in seveda je tako še vedno:

Zame so verzi, divji dolgi verzi,
ki dirjajo kot konji v popotnikovem hrepenenju,
kot kristalna hladna voda, v katero se spuščam gol,
verzi, ki mi jih daruje zrak,
verzi, ki jih zabijam v papir za vekomaj.
Verzi merijo čas, moj čas, naš čas,
edini so, ki postavljajo obcestne kamne našemu minevanju.

Psalm – magnolije v aprilskem snegu

Razpon pogovora je segal od O'Hare do Valleja, Hölderlina in Whitmana, predstavil mi je, tako kot Tomaž in Iztok Osojnik, številne slovenske pesnike. Nekaj pesmi sem že prebral v prevodih in bil očaran nad vzajemnim preobražanjem morja, zemlje in diha. To je, kot sem kmalu izvedel, odprta poezija, ki se pogosto začne z bežno opazko: "Prava tema je vedno v bližini," piše v *Pisanju trajnih pesmi*.

In res so trajne, od njegove prve knjige do teh fantastičnih izbranih pesmi, zmerom tekoče, zmerom nam govorijo z osebnim glasom, kot bi si sedeli nasproti v dnevni sobi, hkrati pa širijo ta svet v Kozmos. Na misel mi hodi ideja Gastona Bachelarda o "intimni neizmernosti". Vplivov je veliko, to lahko vidimo v Zupanovih znanih pesmih, kot sta na primer *Hölderlinski stolp* in *Zapuščanje hiše, v kateri sva se ljubila*. Toliko se jih začne v zaprtih prostorih – leže v postelji, sede za mizo – in se potem spiralno razpirajo navzven. Da bi to dosegle, tečejo v lahkotnem pogovornem tonu: "Upočasni svet, uglašen s koraki jutra." (*Valium*).

Toda pogledjmo en primer поблиže. *Jesensko listje I* se začne takole:

Avgustovsko jutro še vedno počasno, polno tihih zapisov,
zunaj nepremična drevesa, košate postave. Listje
začenja rumeneti po zgornji strani.

In nas popelje skozi več permutacij, ki se nanašajo na druge pisatelje, zgodovino, filme, ženino nosečnost, umetnost, ugibanja o še nerojenem sinu (ki deluje kot refren), kar se vse sestavi tri razdelke pozneje v vrsticah, ki spominjajo na Coleridgeevo *Zmrzal opolnoči*, kjer so povezani letni časi, kozmos in otrok (tukaj tudi Zupanova žena):

Tvoj trebuh kot polna luna, priraščena k telesu,
ponoči sije v temi. Moje roke niso nikoli utrujene. Nezadržno se bliža
čas.

Ta vizija je nekakšna metamorfoza, kjer ne samo da podobe predstavljajo druga drugo kot metamorfoze, ampak se tudi zlivajo v nekakšni metamorfozi, ki je popolno nasprotje "hermetične poezije", kakršno Zupan v pesmi zavrača. Kot vidimo v drugih pesmih, so morje, veter, gore, sobe, okna itd. odmevi drug drugega, so kot pogledi na širši svet.

Mnoge pesmi torej potekajo tako: začnejo se z imenom ulice, vodo na oknu, mirno reko – in se končajo s kozmično vizijo. *Jantar* se na primer začne z besedami: "Insekt se je ujel v jantar. Hiša je zamrznila / v času. Od

tod se vse začinja.” In ko se avtor potem zave, da bi to lahko bil tudi konec, in se tako pozicionira – kar pogosto stori – med preteklost in prihodnost, naprej razglablja o različnih vidikih časa – večeru, pozabljanju, odmevih, spominjanju na obliko kakega telesa, letnih časih –, nato pa postavi sebe in še nekoga na neko prizorišče, z besedami, s katerimi sproži vizije, ki nato odmevajo nazaj, vendar odmevajo s spremembo, s tujostjo. Na ta način nam pesem govori, kakor govori jantar, staro in novo, ponavljajoče se in drugačno, in pesnik doseže “milino”, o kateri govori prej v pesmi:

Obsedela sva v mraku in predajava
besede oddaljenim prostorom, ki se potem vračajo kot
odmev, kot glasovi ljudi, ki jih nisem nikoli poznal.

Kmalu na začetku v *Milu* dejansko ironično omeni: “Slovenci imamo oči naravnane na / transcendenco, podvojitve, ogledala in / kozmos.” In v *Štiriintrideset* začne: “Prestopil sem mejo. Nič ni bolelo. / Nobene razlike ne čutim.” In konča:

Vizum v pasošu kot sapa potnika
na oknu kupeja ekspresnega vlaka, ki ga
jemlje noč, iz dneva v dan vse bolj blede.
A moj pogled sega do zvezd.

Ključno pri tem je, da Zupanova metamorfna vizija ne pomeni metamorfoze ali izgube sebe. V resnici mora imeti človek za pisanje takih pesmi močan občutek identitete. Pravzaprav mu občutek identitete omogoča preizkušanje drugih glasov in pogledov, kar tudi pojasnjuje široko pahljačo referenc celo znotraj posameznih pesmi. V *Avtobiografiji* govori, kako je “ob sebi čutil še neko drugo prisotnost”, ki obstaja v “zasmrtju besed”, in konča pesem z verzi:

Moje besede so besede nekoga drugega.
Moje telo je telo nekoga drugega.
Moje ime je več kot heteronim.
Zdaj, čeprav ne vem,
kje je moja ljubljena Itaka,
govorim kot Odisej.
Jaz sem Nihče.

V *Umetnostni zgodovini za začetnike* (Paul Cézanne govori skozi moja usta, jaz skozi njegova) se kaže Zupanov občutek za razvoj umetnika – in samega sebe. Tu odvrže teorijo in akademske interpretacije umetnosti in poezije ter prepusti razlago Cézannu in sebi:

Važno je vedeti,
da je teorija mrtva, da sem prišel oznanjat diktaturo
svetlobe in zelišč in da sem s tistim platnom pokril kurnik,
ne zato, ker slika ne bi dosegla popolnosti in ker naj bi me
potegnila v mistično trpljenje, ampak zato, da so kure ostale suhe.

Tu imamo zabaven zapis razmišljanja v slonokoščenem stolpu, praktično vizijo, ki jo vidimo v poznejših pesmih, navdihnjenih z družinskim življenjem. Pozornost si zasluži tudi tista vrsta duhovitosti, ki se kaže tu in še v nekaj drugih pesmih. "Jaz je nekdo drug," je nekoč zapisal Rimbaud in Zupan je v marsičem stvari in ljudje, ki naseljujejo njegove pesmi. Tudi ta njegov občutek stabilnega jaza, ki se lahko tudi vrže v različne načine delovanja v svetu, je podlaga za njegovo metamorfno vizijo.

Pri nekaj sekstinah je seveda očitno, da so tudi same po obliki metamorfne, ampak vzemimo kratko pesem *Premog*, ki se začne: "V sobi so zaživele vse luči, naredile svetlobo, / ki se je počasi razlezla po oknu, globoko modro." Pesem se brž pomakne naprej k oblakom, ki so tankerji, k Bachu, posmrtnemu življenju, mimovozečemu avtu, glasovom, otroškim raketam, konča pa se s širšo vizijo, da "[č]edalje večje kose bleščečega se / črnega premoga nekdo pazljivo prizidava k nebu". Ta premik iz z lučjo razsvetljene sobe k temnemu nebu razkriva ne samo metamorfno tehniko, ki stoji za pesnikovo vedno širšo vizijo, ampak tudi občutek bližajoče se teme, ki preveva knjigo. Toda to je tema, proti kateri se ves čas bori. Eden od načinov, da doseže tovrstni premik, je povezava perspektiv skozi sinestezijo, kar stori v pesmi *Napolnjenost z besedami*: "Ure so mehke / in upogljive in ti zastajajo na koži in / v zapestju." Jezik sam je tisti, kot bomo videli v nadaljevanju, ki vleče pesnika za sabo, celo, kot pravi Charles Simic, v popolnoma nepričakovane kraje:

napolnjenost z besedami,
ki same od sebe začenjajo obnavljati
izginuli svet, tudi če jih vztrajno
prepričuješ in usmerjaš drugam?

Ali je to drugo mesto? Edino resnično
mesto? Mora biti. Mora lebdeti v zraku
kot tolažba in neminljiv odsev. Kot vonj cvetja,
ki te je označilo, da ga zdaj prepoznaviš
kot edino veljavno cvetje.

Druga tehnika, kot pri pesniku Franku O'Hari, je napolnjenje pesmi z odmiki, ki pravzaprav niso zgolj odmiki, ampak vsi povezujejo, četudi z navidezno nesmiselnimi argumenti, preskoki, skoraj nadrealističnimi asociacijami, neprepričljivo povezanimi referencami, naključnimi dogodki. Zupan to tehniko pojasni v kratkem eseju:

Ko se določena pesem piše, in tudi ko je napisana, je v njej v nekakšni energetski, kinetični obliki shranjeno marsikaj, kar pesnika v določenem trenutku obkroža, seda vanj in ga obseda. Tu je določen duh časa, duh okolja, v katerem pesnik piše in živi, tu sta njegovo življenje in njegovo individualno počutje; s kom se družijo, s kom spi, kakšno je vreme zunaj, koliko je star, s čim se prehranjuje ... in tu so seveda še neizogibna branja – hrana –, ki pesnika dvigujejo v določeno višino, ga postavijo na določen položaj. Tu so tisti pesniški in tudi nepesniški (esejistični, prozni, filozofski, mistični ...) glasovi, ki jih pesnik na novo premeša, sestavi skupaj, spoji, jih vrže v lonec (pisanje je analogno kuhanju) in jih s pomočjo in z dodatkom lastne senzibilnosti kot odločilne začimbe spremeni v individualen in edinstven glas.

Bube, gosenice, metulji – oddaljeni pogled

Tisto, proti čemur se ta tehnika bori, ustvarja osrednjo napetost v knjigi: naval Časa. Tu je občutek izgube – staršev, prijateljev, neke vrste nedolžnosti –, pa vendar tudi ponovno rojstvo skozi domišljijo, skozi samo poezijo:

Žalujem za tistim, kar se izgublja.
Moje srce udarja in prepričujem se,
da je pomembna predvsem domišljija, ki vstopa na
polje neoznačenih stvari. Zadovoljstvo se je
zbujati v njenem vrvežu, se soočati
s premori, ki se širijo po njej kot
tih smeh, spran od sončne svetlobe.

Slovo od filozofije

Ta napetost ustvari moč, ki je v Zupanovem delu tako očitna. V pesmi *Žalost vedno bo* se osredotoči na Prešerna (1800–1849), velikega utemeljitelja slovenske poezije, čigar delo je po dvesto letih še vedno nepreseženo in neprekosljivo, čeprav je umrl frustriran in nepriznan: “V tisti leseni postelji, premajhni zanj, a dovolj / veliki za narod, je umrl Prešeren,” začne Zupan, nato hitro prenese to podobo še na nekaj pesnikov. Obžaluje domnevno izgubo njihove vizije, da so “[v]se bitke in kratkotrajna / zmagoslavja [...] mehko in sprijaznjeno / prepuščeni redkim bralcem in neslišni pozabi”. Ironija pri tem je, da Zupan sam rešuje njihovo delo pred pozabo, vsaj v pesmi. Nato razširi pogled na vprašanje, kaj to pomeni za naše lastne vizije: “Nikoli ne bomo do konca izvedeli, / kaj nosimo v sebi: sanje ali slepila.” Toda potem, ko omeni

... strmo
pot sonca, ki nas od nekod spremlja in raste
skupaj z našimi telesi, vse premešano in podarjeno
v nedoločenih in skrivnostnih zaporedjih ...,

pesem naenkrat ubere novo smer, kajti “[ž]alost vedno bo. Vedno blizu. Vedno / naslonjena na zrak.” Pesem se tu nanaša na prostranstva, na zvezde, besede, sanje. Konča se z rešitvijo lastne žalostne vizije v verzih, ki udejanjijo prav tisto rešitev spomina, ki jo lahko doseže poezija:

Z izgovarjanjem besed si prilaščamo
sen, ki ga ljubimo, a nadzemni šepet
nas bo dohitel in se oglasil le v budnosti –
odpri oči in se z njimi mehko dotakni sveta.

“Izgovarjanje” – to je tu ključ. Dokler človek lahko govori, dokler pesnik lahko piše, je to zmagoslavje nad časom. Pobitost se sprevrže v zmago, vsaj do naslednje pesmi. Z nadaljevanjem knjige postaja ta boj vse očitnejši. V začetku so pesmi o ljubezni, raznih hišah in pisateljih, potem pa zbirko vedno bolj naseljujejo oče, žena, otroci. Zdi se, kot da že njihova navzočnost prinese tisto, kar je Frost imenoval “trenutni branik pred zmedo” ali čemur je Wordsworth rekel “otoki časa”.

Ko Zupan piše o melanholiji in depresiji, ironično pove: “To vožnjo s kočijo po s soncem obsijanih jesenskih drevoredih sem preskočil, kajti ko sem prestopil na temno stran, sem spregledal žarenje jesenskih barv in vstopil direktno v depresijo.” In vendar zapiše, tako kot Wordsworth, ki je pisal

in meditiral na svojih slavnih dolgih sprehodih: "Ure dolga hoja s psico skozi gozd me je ločila od prostora in časa, me zavarovala pred njima." Mračnejši trenutki so redki, nadaljuje, in potem: "Bil pa sem nostalgichen, in to pogosto. In čedalje pogosteje sem nostalgichen." To natanko sovpadе z vedno bolj nostalgичnimi pesmimi v teh izbranih pesmih, posebno tistih o njegovi družini. Pa vendar se tudi temu pesmi upirajo, kajti prepustiti se nostalgiji pomeni postati sentimentalен, živeti kratko malo v preteklosti. Potem Zupan pojasni:

... ker je nostalgija, kot je napisal moj vrstnik, majhna prevara uma. Majhna prevara uma, ki nam z neomajno vztrajnostjo prišepetava, da smo bili srečni in da nas ta sreča, resnična ali pa izmišljena, ki nas je nekoč držala za roko in se je potem preselila na nemogočo razdaljo, lahko še vedno greje in boža. Greje in boža tudi s te nemogoče razdalje. Greje in boža tukaj in zdaj. V trenutkih, ki so nam dani na razpolago. V trenutkih, v katerih živimo. Živimo – srečni.

Melanholija, ali pa sploh ne. Majhna prevara uma

Ta vizija me spominja na Paveseja, ki se tudi, in spet tako kot Wordsworth, ukvarja z značaji in dogodki, ki bi lahko pristali v sentimentalnosti, vendar razširijo svojo vizijo tako, da dosežejo nekakšno estetsko odmaknjenost. Tehniki asociacije in odmika, ki sem ju že omenil, razprostranita nostalgijo v globoka in kompleksna občutja.

Idealna forma za izražanje kakršne koli stopnje nostalgije je sebstina, ki jo Zupan uporabi v *Večernem vlaku*, kjer sanja, da zapuša domače mesto, na poljskem vlaku in na poti v preteklost, kljub temu pa oblikuje živahno sedanost. "Moje misli meša izmišljen veter," zapiše. Nostalgija se sprevrže v občutek zmede: "Vlak nima voznega reda. V njem so tisoči ogledal," ko se elementi prizora začnejo razblinjati in spreminjati, kjer "[p]olnočno sonce sije na Trbovlje". Za trenutek smo v nadrealističnem svetu, pesmi pa nemudoma sledi *Atlantida* in tedaj začutimo, da prehajamo v nadrealistični mit. Toda čeprav se pesem spet začne v sanjah – ki so eden glavnih Zupanovih načinov vstopanja v preteklost –, so to sanje o stanovanjskem bloku, ki uteleša njegovo lastno preteklost:

Na stopnišču srečujem neznance
in pred vrati stanovanja, kjer smo nekoč
stanovali, vidim, da to ni naše stanovanje,
da sta se oče in mati odselila,

da sta potovala med mladostjo in starostjo
tako daleč, da je stolpnica ostala samo krhka sanja,
ki je nekoč z zemlje izrinila drevesa in travo.

Potem sanja, kako je zunaj s prijatelji iz tiste preteklosti, ko imajo vsi svoje obraze iz otroštva, samo on ne. Zato lahko vpraša: "Kaj je za vedno izgubljeno? / In kaj se v popačeni obliki vrača /.../?" Tu smo prestopili od nostalgije k spraševanju o resničnosti in minevanju časa. Tako se zave, da se je "[s]am [...]" premikal skozi sanje, / ki so bile samo moje sanje," in da živi v sedanjosti, v "nocoj", kot na koncu trikrat ponovi skupaj z "vselej", tako da sedanjost zajame ves čas in ves čas zajame sedanjost: še en primer tistega, kar Wordsworth imenuje "otoki časa". Skratka, nostalgija trči z realnostjo sedanjega trenutka.

Ena od pesmi bolj na začetku knjige se začne kot nostalgična prošnja za pomiritev z očetom: "Pregrizniva okove ukletim besedam, oče, staliva / ledeno goro molka, ki je zrasla med nama," vendar kmalu postane bolj oznaka govorčevega jaza, drugačnega od očeta. Še več, pesem nosi naslov *Psalm – magnolije v aprilskem snegu* in se spremeni bolj v molitev kot v preprosto prošnjo, v up vizije, v kateri bo oče pozabil na svojo bedno preteklost in razumel sina:

če boš nekje sam pil pivo in se bo vse
okrog tebe drobilo v prah in si boš prvič
v življenju rekel, naj gre vse k vragu,
naj vse počaka,
in boš imel prvič v življenju občutek,
da obstaja še nekaj drugega, nekaj nenavadnega,
neki krajec lune nad nami in neki svetli trenutki,
ki se nam odpirajo kot tiste magnolije
v mojih sanjah, magnolije, ki se odpirajo v aprilski sneg.

To je za pesem neverjeten obrat. In opozarja še na druge pesmi. V *Lokomotivah* se Zupan spominja, kako sta ga "[o]b poletnih popoldnevih ... / ded ali pa oče včasih peljala na dnevni kop gledat lokomotive", stare, zapuščene. Sprašuje se, ali je plezal po njih, skoznje gledal svet, toda spomini se "mešajo" in njihova resničnost se je izgubila. Tako se potem prestavi v sedanjost, v kateri se vrača v tisto preteklost in prostor, ki sta zdaj korenito spremenjena. Spomni pa se tudi pesnika, ki pravi, da bi se

morale pesmi premikati naprej kot vlaki (vlaki imajo v Zupanovem delu pomembno vlogo). Tako se lahko izogne preprosti nostalgичni preteklosti, ko pride pesem do osupljivega zaključka:

... Nihče se še ni vrnil z druge strani, da bi pričal. A zdi se mi, da je pesnik v tisti pesmi izkoristil moč umetnosti in si izbral svoj prizor, ki se je iz njegovega življenja preselil v njegove sanje in iz njegovih sanj v neko trajnejšo substanco in obliko, v njegove verze.

Spet je jezik, poezija tisto, kar pesniku omogoča kompleksnost vizije, da se lahko odmakne od sebe. In seveda so trenutki nostalgije kot tisti v *Jesenskem listju I*, ko si zaželi: "Ko je bil oče v bolnišnici, sem si želel, / da bi nekoč videl mojega otroka." Mnogo je tudi nežnih trenutkov, kot je ta z ženo in otrokom: "Topla sapa najinega sina se je spogledovala / s tvojo kožo." Tu so spomini, ki mu vzbujajo čudenje, občutja izgube in občutja upanja, občutja do ljubljenih in prijateljev, ki jih je dobil in izgubil. "Najprej je umrla teta in za njo ded," piše v *Nezemeljskem sadju*, toda izguba teh dveh je poplačana, ko "so se zastrti glasovi nakopičili v sobah / in so luči gorele" ter ustvarjale vizijo, v kateri "[p]rihodnost še načrtuje". Zupan v vsakem primeru s čudovitim jezikom svojih pesmi, mojstrskim jezikom, ki raste z vsako njegovo knjigo in je na ogled tukaj, najde način, kako umestiti svoja osebna občutja v širši, transcendirajoči kontekst.

Predzadnja pesem, *Psica in poletje*, se začne z občutkom statičnega ponavljanja, ki ga zaznamuje "vsako leto". V takšnem brezčasnem pastoralnem okolju "[s] hčerko leživa vsak na svoji strani postelje. / Pri nogah nama počiva psica". Ne bi si bilo mogoče zamisliti verjetnejšega nostalgичnega prizora. Toda vsak živi v svojem svetu: psica jima liže noge, hčerka bere na telefonu, Zupan bere knjigo. Pravzaprav se zdi tako zatopljen v knjigo, kot bi bil v nekem drugem, namišljenem času. Toda po zanj značilnem obratu se naslednja kitica premakne v zunanjo resničnost, kjer "virus zavzema planet in živi svoje dvojno življenje". Dvojno življenje – tako kot onadva, ki sta skupaj in vsak v svojem svetu. In potem nastopi še en kontekst – glasba Glenna Goulda in *Goldbergove variacije*. Povezava ni naključna. Gould, sklonjen tik nad tipke, brunda, kot da je vstopil v Bachov svet, vstopil v samo glasbo, postal glasba. In tako "iz temne globine mi pred notranje oči priplujejo verzi," pravi Zupan, ko sam sinestetično vstopi v glasbo. Ko razmišlja o prihodnosti in smrti, ki nas vse čaka, sklene:

Iščem, kaj je najmočnejše nasprotje smrti.

Mislím, da glasba. Baročna glasba.

Moja hčerka tega še ne razume. Jaz razumem čedalje bolj.

In psica in poletje?

Onadva si s tem nikoli ne belita glave.

Še vedno obstaja tista distanca, vendar besedica "še" namiguje na prihodnost, ko bo razumela. In zadnji dve vrstici sta mojstrski, saj tu odloži skrb in se osredotoči na nepomembno zdajšnjost, na vsakdanje življenje. Ostane samo še zadnja kratka pesem, *Skrivno življenje*, kjer ga opazujejo sanje, sanje pesnika, tako kot je on opazoval skozi to knjigo.

Še nekaj je treba dodati: te pesmi morate brati pozorno, vstopati vanje, kot Gould in Zupan vstopata v glasbo. Obogatile vas bodo. Pripeljale vas bodo, kot pravi Wallace Stevens, do novega razumevanja resničnosti. Vse vaše bitje bo doživelo metamorfozo, kakršno sprožajo pesmi.

Prevedla Maja Kraigher

Sprehodi po knjižnem trgu

Alenka Urh

Tatjana Plevnik: Vabe.

Maribor: Litera, 2023.

“Branje ni v bistvu nič drugega kot vaba za pisanje, ki se sproži takoj, ko odložite knjigo,” beremo v kratkoproznem prvencu Tatjane Plevnik, diplomirane pedagoginje, ki se je pisanju menda posvetila šele po upokojitvi. Kljub temu so že njeni prvi pisateljski koraki presenetljivo suvereni in neoklevajoči, za svoje zgodbe je na raznih natečajih prejela številne nominacije, nagrade in priznanja. Med drugim je njena zgodba z naslovom *Varuh*, ki jo najdemo v zbirki *Vabe*, leta 2021 prepričala žirante natečaja za najboljšo kratko zgodbo, ki ga vsako leto razpisuje pričujoča revija. Avtorica in strastna bralka je torej v vabo, ki jo bralcem nastavljajo knjige, zagrizla relativno pozno, kar se vsekakor pozna v preudarnem, ubranem in mestoma (samo)ironičnem pisateljskem slogu, ki spretno krmari med različnimi temami in poudarki. “Pisatelji so kot cvetovi. Eni zacvetijo zgodaj, te pogosto pomori že prva uredniška slana, drugi razprejo svoja barvita cvetna odevala ravno ob pravem času, tretji pa šele pozno v jeseni, ko jim že grozi pozeba. Pozimi je cvetja bolj malo, je pa zato vsak cvet toliko bolj občudovanja vreden.” Avtorica že v prvi zgodbi z naslovom *Poznocvetoča roža* našteje znane pisatelje, ki so “zacveteli pozno”, a zato toliko bolj sijajno: Daniel Defoe, denimo, je prvi roman, *Robinson Crusoe*, izdal pri šestdesetih, Mary Wesley po sedemdesetem, Laura Ingalls Wilder je prvo iz serije knjig o hišicah izdala pri štiriinšestdesetih, Millard Kaufman pa je bil ob

izidu svojega prvenca star devetdeset let. Tudi Ecovo *Ime rože* je izšlo, ko je imel slavni pisatelj skoraj petdeset let. Ob premisleku navedenih primerov in ob branju pričujoče zbirke postane očitno, da se potrpežljivo čakanje marsikdaj obrestuje, saj zgodbene klice preprosto potrebujejo čas, da se razrastejo, dozoriijo in omedijo. Poleg tega si bo ta ali oni bralec bržkone oddahnil, češ, *še je čas, morda pa tudi sam tam nekje okoli sedemdesetega uspem napisati ...* Vaba za bralce je torej vsekakor mikavna, toda če pogledamo stanje na (globalnem) knjižnem trgu, je jasno, da je vanjo ugriznil marsikdo, ki mu tega res ne bi bilo treba, po drugi strani pa je morda ni zagrabil kdo, ki bi jo lahko, a tega kajpak ne bomo nikoli vedeli. Naj bo tako ali drugače, *Vabe* prinašajo pester nabirek tridesetih zelo različno uglašanih zgodb, v katerih avtorica med drugim posredno ali neposredno tematizira različne postopke pisanja, pa naj gre za manifestacijo *poklicanosti* ali zgolj za krčevit poskus oblikovanja poslovilnega pisma. Pestra je tudi formalna struktura zbirke, v kateri najdemo trideset kratkih zgodb, od katerih je vsaka uokvirjena s kratko refleksijo, kontemplativnim drobcom, ki je bolj ali manj trdno zvezan s temo bodisi predhodne bodisi naslednje zgodbe. Pisateljica denimo pred bralca razgrne intimno in iskreno pripoved o najglobljih dilemah, strahovih in samoizpraševanjih "starajoče ženske", tik za tem pa se v obzgodbenem komentarju od zapisa spretno distancira, ga zrelativizira s subtilno samoironijo in že vnaprej ovrže morebitne očitke, da svojo (literarno) osebo, vključno z njenim pisateljskim poslanstvom, jemlje preveč resno. Liniji razmisleka lahko sledimo vse do točke, na kateri postane očitno, da bralci pač nikdar in v nobenem primeru ne bomo brali zgodbe, kakršno je zapisala avtorica, pač pa neizbežno neko drugo, lastno verzijo, usklajeno z našo notranjo govorico, našim lastnim, s spomini zaznamovanim prevodom zapisanega. Zanimivo je, da avtorica v vmesnih obzgodbenih komentarjih večinoma nagovarja piske, pisateljice, bralke – skratka ženski del bralskega občestva, tudi večina pripovedovalk je ženskega spola, ob peščici moških junakov pa velja omejiti še mačka, ki se v spretni mačji maniri giblje po zgodbi *Ko v ranem jutru ptički*. Samoiro- nično držo se da zaznati že v podnaslovu *Zbirka nepovezanih zgodb, v kateri vsaka stoji in pade samo zaradi svojih zaslug*, in čeprav naj bi bile zgodbe nepovezane, nekatere vendarle dajejo vtis nekakšne organske povezanosti, če ne prek pripovedne osebe, pa prek tem in upovedanih motivov. Tako smo denimo bralci dvakrat pripuščeni v najbolj notranje kotičke zavesti ženske oziroma dekleta, ki namerava končati svoje življenje, nadalje se v (vsaj) dveh zgodbah zdi, da prebiramo drobce avtoričine mladosti, nekaj zgodb v zadnjem delu zbirke pa je združenih pod krovne razdelke *Razgled po dogajanju, Patogene zgodbe in Znanstvena fantastika*.

Ena bolj očarljivih potez zbirke je način, kako Tatjana Plevnik prefinjeno prepleta niti, v fino svilo spredenih skozi dolga leta nabiranja bralske kilometrine (hm, morda bralnine?), ki so se jim v zadnjih letih pridružile zlate niti pripovedovalske spretnosti. Zgodbe bralca soočajo s tehtnimi, intrigantnimi vprašanji, toda hkrati se da v njih slutiti nekakšno samoobrambno držo, ki se, nemara paradoksnost, prav nič ne zažira v živo in živahno narativno tkivo. Tatjana Plevnik zna bralce na vsakem koraku presenetiti z dobršno mero iskrive in premetene duhovitosti, ki je utemeljena na podobnih principih, kot jih najdemo pri mojstrih tako imenovane *stand up* komike – ne gre za to, da bi pripovedovala ne vem kakšne kolosalne vice, prej za to, da zna na vsakdanje situacije pogledati z drugim, sproščeno smejavim očesom. “Kupila sem si kolo, ki je skoraj takoj izpustilo zadnjo dušo, čez par dni pa še prednjo,” je le eden od primerov izvirne humorne uglasenosti, ki med siceršnjim prepletom resnih, tudi tragičnih tem vsakič znova preseneti. V svojih obzgodbenih razmislekih pogosto ovzrže kakšno bralsko zablogo, na primer: “Avtorica, ki piše v prvi osebi, bo težko prepričala bralce, naj je ne enačijo s pripovedovalko, zato se niti ne bo trudila.” Kljub temu pa določene zgodbe nosijo precej razviden avtobiografski pečat. V zgodbah *Jasnovidni pesnik* in *Slovo od hoochie mame* denimo lahko prepoznamo avtorico sredi študentske scene poznih šestdesetih let preteklega stoletja, ko so se formirale pesniške skupine in krožki in je bil zrak gost od boemstva, svobodne ljubezni in družbene kritike. Tovrstni zapisi predstavljajo pomemben dokument tistega časa, ki med drugim razkriva, da so bili tedanji literarni “krožki” in skupine v veliki meri moška domena. “Alkalaj, Bulič, Dekleva, Dolenc, Duša, Gradišnik, Hanžek, Jesih – nobenega dekleta – Kocbek, Ovsec, Pungartnik, Rogelj, Švabić, Štrajn, Šuligoj, Valenčič, Vidmar, Zorn, Zajc, Zlobec. Oni vsi rojeni za Besedo, jaz pa pogreznjena globoko na dno temnega tolmana, v katerem čepijo ženske okrog zarjavelega kotla in v njem mešajo žabjo slino in sladke koreninice.”

Vabe so kot rečeno v vseh pogledih razgibana in raznovrstna zbirka, tako po formalni, slogovni kot po tematski plati – tudi z iskanjem ustrezne lege in načina pripovedovanja Tatjana Plevnik ne skopari, pač pa se pogumno prepusti razgrinjanju različnih tem, problemov, aktualnih dilem in večnih univerzalnih vprašanj. Pripovedni slog niha med izbrušeno lucidnim, odrezavim ter pretirano gostobesednim in preobloženim, a nikdar brez globlje utemeljitve – *Vabe* so torej tudi spretne vaje v slogu, ki igrivo menjajo govorne položaje in moduse pripovedovanja. Temu se izjemno prilega žanrski sinkretizem, ki niha med realnostjo in fantastiko, resničnostjo in fikcijo. Junake pogosto srečamo na prelomnih in prepadnih

točkah življenja, ko bi se nemara najraje skrili očem slehernega opazovalca, avtorica pa jih brez oklevanja postavi bralcem na ogled, ali pa jih zalotimo ukleščene v dolgočasni primež vsakdanje rutine, zaradi česar vezi z njihovimi bližnjimi razpadejo in se prelevijo v gnus ob cmokanju, žvečenju, molčanju, dihanju, govorjenju in kar je še takih osnovnih in vsem nam skupnih telesnih funkcij. Ja, "na daljavo je lahko imeti rad vse ljudi, nekaj drugega pa je ljubiti človeka, ki živi z nami v isti hiši," beremo parafrazo boleče resnične misli, ki se je nekoč nekje zapisala Dostojevske-mu. Iskrenosti skratka v pisanju Tatjane Plevnik ne bomo pogrešali, piše namreč s peresom, ki je na eni strani ostro kot rezilo ter na drugi nežno in mehko kot labodji puh. Posebej eksperimentalni sta zgodbi *Sto razlag pustote* in *Sedeminpetdeset poklonov družini očeta in mame* s podnaslovom *Odlomek iz pripovedovalskega slovarja*, ki skozi oči prvoosebne pripovedovalke, zaposlene kot sestavljavke pripovedovalskega slovarja, zapisuje različne pomene besede "pust" oziroma "dar". V *Sto razlag samote* se sprejemljive slovarske definicije vse bolj umikajo osebnim asociacijam, porojenim iz globoke življenjske krize pripovedovalke, v toku asociativne verige pa se bralcem zasvitajo tudi razlogi za krizo, med glavnimi lahko detektiramo globoke občutke zapuščenosti in zlorabo, ki se je odvijala kje drugje kot v daljnem naročju primarne družine. Čeprav so zgodbe kratke in gre mestoma za svobodne variacije na temo, protagonistom Tatjane Plevnik ne manjka živosti, telesnosti in globoko v človekovi notranjosti porojene karakterizacije, zato je pričujoča kratkoprozna zbirka nedvomno ena zanimivejših tovrstnih zbirk tega leta.

Sprehodi po knjižnem trgu

Lucija Stepančič

Ana Pepelnik: To se ne pove.

Ljubljana: LUD Literatura, 2023.

Zbirka Ane Pepelnik se pričinja z najrahljejšimi, kar najbolj krhkimi verzi: "tisto o pesmi // kako se // začne // če se sploh kdaj / konča" Zaključi se z dokaj kompaktnimi pesmimi v prozi, vmes pa se najde še tisto, kar v oblikovnem smislu predstavlja nekaj vmesnega. Kot bi tovrstno stopnjevanje skozi tanko, 60-stransko knjižico zajelo pravcato genezo pesniške oblike. Difuzna in neulovljiva misel se vseskozi pretaka skozi proste verze, še dodatno osvobojene z opuščanjem ločil, z zatipki in vsakovrstnimi nepravilnostmi, celo prečrtanimi besedami, kar poudarja hipnost, bežnost, predvsem pa spontanost pisanja. Sem spadajo tudi pogovorni zapisi besed, ki namigujejo na vsakdanjost govorice in skupni prostor komunikacije, občasno celo na samogovor. Misel je hitrejša od pesniške oblike, ki si jo vsakokrat izposodi le za hip, kot burja, ki vstopa skozi okna in vrata prostorov, da jih potem takoj spet zapusti, tako kot vrečka, "ki je zgrešila obraz za 3 centimetre ker je preprosto obvisela zataknila pripela nekam na zrak zašumela nad listjem se vrtil na vogalu določene stolpnice od poznega ne poletja ampak avgusta".

Najnovejša poezija Ane Pepelnik v resnici spominja na veter, ki pobira kar najbolj raznovrstne produkte naše civilizacije "da se primejo / te podobe še preden se čist sestavijo ali razpadejo". Rezultat je hipnotična mešanica meditativnega in najsodobnejšega, domala futuristično občutje,

ki sega tako pod površino našega skupnega sveta kot tudi pod površino bralnih navad in miselnih avtomatizmov.

Že res, da lirskega subjekta, ki bi zaverovano razglašal svojo dragoceno enkratnost in neponovljivost, že dolgo ne pričakujemo več, radikalnost, ki jo srečamo v tej zbirki, pa je kljub vsemu osupljiva. Pesnica se noče v ničemer razločevati od begavega pulziranja svojih razpršenih podob, kot bi bila tudi sama le še ena od njih, nič pomembnejša od katere koli druge. V svoji poeziji je komajda prisotna, njen obstoj je le od časa do časa nakanen s kakšnim glagolom v prvi osebi ednine, in še ta se ponavadi hitro zateče v znižano pogovorno obliko, ki obide vsa slovnična pravila, pri čemer poudarja vsakdanost in naključnost. Še raje pa se kar pri priči zrelativizira: "izhajati iz teme / prostor podoba jaz ki je obenem ti / čisto ugibanje ne rime nič se ne prime" Vseskozi se odpoveduje vlogi stvariteljice in se omejuje na to, da spremlja nekakšen samodejen proces izrekanja, mu pomaga, da ne izzveni v nepovrat, da samo nalahno nakaže smer. Svojo spontanost poudarja z nenehnimi prelomi in celo z napakami, ki jih nikakor ne briše in ne popravlja do brezhibnosti zapisa, ampak jim priznava konstitutivnost, saj sta razsrediščenost, pa tudi odsotnost sleherne hierarhije v njenem pesniškem kozmosu bistvena: "tam vmes med to ko sem budna ali pa že spim čeprav v resnici ugasnem ne zaspim se mi je pisalo tole | ampak nekaj drugega | začetek je bil led ampak nimam več konteksta" In na nekem drugem mestu: "na jesen sem povsem nepripravljena na vse kar izginja in izginja z vsakim momentom nisem pripravljena na tole kar pišem kot nisem pripravljena na karkol bo sledilo" Vseskozi se ohranja vtis, da so se pesmi zapisale same, in to na podoben način kot dežuje ali kot odpada listje ali, še raje, kot se iz megle izvijajo delci vlage.

Izbira prve osebe množine se pri tem zdi kar najbolj naravna, pri čemer pa se ne razširja le na vse preostalo človeštvo, ampak tudi na ves neživi svet. Poezija je nekaj, kar ves čas nastaja samo po sebi, pri čemer se niti ne razlikuje od procesov iz narave, tistih dobro znanih, še raje pa tistih, ki jih šele odkrivamo, ali pa tistih, ki bodo morda tako kot neugotovljivo število neznanih naravnih zakonov za vedno ostali nedostopni človeškemu raziskovanju. Nekaj podobnega je s svojim *Naravnim romanom* pred leti poskusil bolgarski romanopisec Georgi Gospodinov in odprl nove možnosti, ki pa so za večino avtorjev še vedno pred časom. O njih je sicer razmišljal že Flaubert, nezadovoljen z umetnimi postopki fabuliranja, saj prozo zaznamujejo s priokusom umetnega, režiranega in preračunanega, pri čemer je ugibal o možnosti pripovedi, ki stoji sama od sebe, od notranje sile sloga, in jo primerjal z Zemljo, ki stoji v zraku brez kakršne koli opore.

Pri Ani Pepelnik tovrstna prizadevanja zvenijo takole: "skupaj smo zaznamovani smo / s svetlobo čez te nevidne relacije ki je ta moment / neopisljiva ne da se prijet obrnit zastret sam sij / v vsem vmes z vsako besedo"

Potem ko se je poezija kar nekaj tisočletij trudila, da bi upesnjevala najprej epske dogodke, zatem pa notranji svet avtorja, je zdaj izjemno logično dosežena udarna jama, *ground zero* ustvarjalnih prizadevanj kot tudi hrupnega dogajanja na površini sveta: "zakaj ne pisat o stvareh | jih gleda od blizu tud če so blizu razpolavlja prši briše na vse možne načine preden eksplodira se razprši razblini zgine ko je vmes že globlje od implozije" Bralec, na sledi avtoričini negativni perspektivi, pogledu skozi obrnjen daljnogled, se mora vsaj do neke mere vživeti tudi v njen samoizbris: "bereš ampak si brez telesa si govorim s tabo bereš tiho bereš počas počasen si oblak je oblaki so tudi nevidne niti" In to " | preden se vse razgradi / ali razpade v prostor sredi tišine // | da nikogar / ne sam mene ni"

Celotni vtis te zbirke, sestavljene iz samih fragmetov, pa nikakor ni razdrobljen; vse te posameznosti, ki s svojo izmuzljivostjo namigujejo na naključnost zaznavanja, izkušnje, pa tudi spomina in izrekanja, povezuje slutnja globlje konsistentnosti, morda celo namig na skrivnostno življenje najmanjših delcev, ki so vsepovsod, neskončno blizu, a obenem neskončno daleč, zaznavni le z visokospecializiranimi znanstvenimi postopki. V poeziji se nedoumljiva dimenzija njihovega obstoja ravno nasprotno dosega z opustitvijo vsakršne privajenosti, z opustitvijo pravil in sistemov, ki nam sicer pomagajo pri udomačevanju tega sveta. Komaj katera druga govorica kot pesniška si lahko privošči, da svoje zaznavanje razprši prav do neobremenjenosti prvinskega zaznavanja: "pisat nekaj kot brnenje drobnega mesta ponoč iskat drugo besedo za odraščanje kar ne pomen drugega kot odkrivanje ali spoznavanje minljivosti ni da je sam ponavljanje prepoznanje" V razpršenost se potapljamo kot v vodo, z namigi na potapljanje pa pridemo pod površino vseh pomenov. Rezultat je svojevrstna sublimnost.

Nenazadnje to poezijo prežema prežarjenost s svetlobo, a ne katero koli, ampak s sila konkretno in spremenljivo v skladu z minevanjem časa, če ne kar z večnimi cikli narave. Tako kot "poletje kot pojav ki ga ne prenese ker kar traja ker zmer pride neizogibno skratka poletje nadaljuje z vsem tem svojim početjem obstajanjem trajanjem ampak zares je zdaj jesen ljudje povsem srečni pustijo tej toploti da ne rečemo vročini november je noč ob 5 / ampak poletje / ampak ljudje / vse to še kar poteka se še kar nadaljuje se nahaja v kozarcih nahaja v flašah se nahaja je prisotno je prisotno in še kar naprej prisotno na obrazih v pikanju komarja na obrazu poletja na obrazu nekoga čist poljubnega nekoga ki je ta moment izbral to mesto

katerokol mesto stol v njem zid v njem cesto v njem senco drevesa senco stavbe v njem in da za ta isti moment ne ve točno kaj je čas kaj je prostor / da je tam / da se sam nahaja”

In kaj je tisto, česar *se ne pove*? “kako pisat kako pisat zadnjo pesem pisat to se *ne pove* s katero besedo da bo mirna za moment”

Sprehodi po knjižnem trgu

Nada Breznik

Saša Pavček: Živi ogenj gledališča.

*Ljubljana: Mladinska knjiga
(Zbirka Kultura), 2023.*

Živi ogenj gledališča je zbirka esejev, zapisov in portretov slovenskih igralk in igralcev, ki jih je Saša Pavček pisala tekom let za različne priložnosti ali zgolj za svoj spomin. Zbranim in urejenim v knjigo dodajajo presežno vrednost spomini na avtoričino lastno otroštvo, šolanje in zorenje v igralko. Njeno pisanje iskreno in srčno, s tenkočutnostjo in naklonjenostjo pripoveduje o vseh, ki so ji bili na njeni poti v oporo kot mentorji, učitelji ali vzorniki. Predvsem pa Saša Pavček bralcem nazorno približa gledališče, posebno ozračje, ki v njem vlada, tisti nalezljivi fluid, vrvež in vonj.

Vzporedno s številnimi utrinki in anekdotami pa skuša avtorica sama pri sebi odgovoriti na številne dileme, analizirati zaplete in ovire na svoji profesionalni poti in pri osebni rasti. Ali je interpretativna umetnost res samo prenos izvirnih avtorskih zamisli in besedil skozi telo in glas igralcev? Ali ni tudi v tej prisotna edinstvena kreativnost, ki dramska besedila privzdigne na še višji nivo, v sinergiji med igralci in gledalci pa ustvari vsakič znova in vsakič drugačno skupinsko umetniško izkušnjo, ki se odraža s stopnjevanjem napetosti, s čustvenimi odzivi in s svojevrstno katarzo, ko pade zastor?

Obdobje pandemije je bilo kljub izolaciji, zaustavitvi dinamike življenja in prekinutvi živih stikov z ljudmi dragocen čas za še bolj poglobljene

premisleke, za nizanje spominov, za preverjanje lastnih stališč, morebitnih zmot, za uvide v nepomembnost in puhlost mnogih navideznih uspehov in zmagoslavij. Saša Pavček si je v tem času ogledala mnoge arhivske posnetke gledaliških predstav, osredotočala se je na male in velike vloge preminulih slovenskih igralcev, se veselila, da je tehnologija omogočila shranjevanje tega gradiva, njegovo predvajanje in celo izboljšave. Navduševala se je nad izvrstnimi predstavami, igralkami in igralci. Spoznanje, da vse, kar imamo – tudi gledališka umetnost in igra –, raste iz preteklosti, da od tam črpamo znanje in vzore, se je kot varovalka pred prevzetnostjo naselila vanjo. Njeno navdušenje je seglo še dlje, pomislila je, kakšno polje bi se odprlo, če bi se združili gledališka in filmska umetnost. Hvale vredno je, kako v svojih esejih sega dlje od golih podatkov k razmislekom, predlogom in novim zamislim, ki jih ubesedi in tako ustvarja zametke razvoja. Seveda kot gledališka igralka ugotavlja, da je vzdušje živega igranja pred občinstvom nemogoče primerjati s predvajanjem na utripajočih in hladnih zaslonih ali velikih platnih, zato že v naslovu svojega dela z *živim ognjem* podčrtuje strast, iskrenje in toplino kot nezamenljive attribute, ki jih lahko ponudi le igra pred publiko.

Poklic igralca je neločljivo povezan z besedno umetnostjo, z dramskimi in drugimi literarnimi besedili. A odnos do besede goji vsak na svoj način. Vsak na svoj način časti, dojema in vrednoti besedo. Saša Pavček izvrstno opiše svoj odnos do besede, da je zlahka mogoče razumeti, kako jo posvoji in prevede v telo in glas, da jo lahko preda naprej. To je proces, ki ni za površneže, proces, ki ga je, kot je iz esejev razvidno, izvrstno ozavestila kot igralka in kot pesnica. Da na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo predava umetniško besedo, je samoumevno nadaljevanje njenega dela.

Kdor jo je gledal na odru – in takšnih je najbrž med bralci veliko –, pozna njene številne in prepričljive transformacije, ki jih zgolj na prvi pogled, v prvem hipu zaznamujejo različni kostumi in šminka, transformacije namreč segajo v njeno fizično telo, preoblikujejo njeno obrazno mimiko, kretnje in način premikanja po odru – v komični monodrami sama napolni oder tako, da dobijo gledalci občutek, da je tam ves čas gneča, v tragediji pa blede, sključena in zamišljena hira pred njihovimi očmi. Ta vrhunska igralka pa se ni zadovoljila “zgolj” z igro, temveč je z vztrajnim razčlenjevanjem in samoopazovanjem od gledališke igre prestopila k pisanju poezije in esejistike. Da so v njenem oblikovanju pomembno vlogo igrale vztrajnost, celo jeza in svojevrstna trma, saj je že od zgodnjega otroštva premagovala zadrege, travme in poniževanja zaradi disleksije, poroča v svojih esejih, pripoveduje o svojem doživljanju institucionalne vzgoje in izobraževanja

od vrtca do srednje šole. Zavidljiva in presenetljiva samovzgoja, ki so jo v pravem trenutku podprli izkušeni mentorji, kaže na njeno odločnost in močno voljo, da sledi poslanstvu, ki ga je izbrala, ki jo je, kot včasih radi rečemo, samo poiskalo.

Ko opisuje soigralke in soigralce, vsakega od njih predstavi nadvse toplo. Za vsakega izbere toliko lepih besed, da se nehote čudimo, kako ji ne presahne izvir zanje, kako da se ne ponavlja v pohvalah njihovih lastnosti, spretnosti, talentov. Saša Pavček v svojem pisanju izhaja iz odrskih poznanstev in prijateljstev, iz izkušenj nešteti vaj, premier in ponovitev, iz nasledstev, gledališke dediščine, ki jo je disciplinirano proučevala iz vseh dostopnih virov. Ko temu doda še pretanjen psihološki čut, ustvari portrete, ki se jim lahko samo klanjamo. Tudi če predstavljene ljudi tako ali drugače že poznamo in cenimo, jih znova vzljubimo. Njen namen, odkrito ga priznava tudi sama, je več kot dosežen.

Avtorica v besedi in s fotografijami dokumentira tudi nagrade in priznanja, ki jih je tekom let prejela sama, njeno pisanje pa izkazuje hvaležnost zanje; občudujemo lahko njeno odprtost, razumevanje in občudovanje karizmatičnih igralcev in režiserjev, od katerih se je učila, njeno toleranco in obzirnost; lastnosti, ki jih je gradila skozi mnoge izkušnje, tudi boleče. Kot poustvarjalka dramskih besedil, mnogih usod in na novo prebujenih življenj je na svoji poti doživljala mnogotere izkušnje. Privilegij, da jih je lahko izkusila na (v) svoji koži, je lahko tudi nevaren. Igralci morajo ves čas ohranjati svoje jedro, svojo osebnost, značaj in temperament. Ta čut je bil pri njej intuitivno prisoten že od malega. Reklo *Bodi kot vsi ostali*, ki ga je pogosto slišala, je pri njej naletelo na gluha ušesa. Poskusom v vrtcu in šoli, da bi jo ukalupili v enoten, vzorčni model otroka, se je intuitivno upirala, saj je samo sebe, zadržana, občutljiva, malce odmaknjena, a domišljije polna, doživljala kot povsem zadostno in dovolj dobro. Disleksije kot učne težave v njenem otroštvu niso prepoznali, kar je znatno otežilo njeno zmožnost branja in pisanja, toda že kot šibko dekletce je premogla dovolj vztrajnosti in trme, da se je začela uveljavljati tudi na področju, kjer ima prav branje prevladujoč pomen. Ko se ozira nazaj na krivice, ki so se ji dogajale, zlasti v togem šolskem sistemu, namesto upravičene kritike predlaga izboljšave, prilagoditve in več posluha za individualne posebnosti, čemur bi morali prisluhniti pedagoški in svetovalni delavci ter snovalci šolskih reform. V šoli se je začela uveljavljati s šaljivim nastopaštvom, s komičnim posnemanjem učiteljev in profesorjev, kar so bili prvi zametki njene igralske kariere. Pionirski dom je bil prvi korak, ki je vodil naprej v amatersko Šentjakobsko gledališče, k vpisu na Akademijo za gledališče,

radio, film in televizijo, k študiju in naprej do profesionalnih odrov Mladinskega in Mestnega gledališča ter Drame. Zgodaj je izkusila čar in napore gostovanja, zgodaj je postala dobitnica nagrad, prezgodaj je doživela tragično izgubo. Vse to bi morda pri kom drugem napredovanje zavrlo, toda Saša Pavček je znala vse dobro in slabo brez velikih odklonov zdržati.

V knjigi *Živi ogenj gledališča* se nekaterih soigralk in soigralcev, režiserk in režiserjev, odrskih delavcev, frizerk in maskerk zgolj ljubeče dotakne, o drugih se na široko razpiše, pisani mozaik pa nam omogoči tudi spoznavanje skrivnega življenja gledališča in njegovih junakov. Predstavi nam tudi naporno in napeto življenje igralke, katere bioritem je povsem drugačen od običajnega, kljub temu pa se mora v vsem prilagoditi večinskemu vsakdanu in izpolniti enaka pričakovanja, ki jih ta običajni vsakdan postavlja pred vse nas. Ko odrske luči in reflektorji ugasnejo, se konča tudi tako opevano zvezdnitstvo. Saša Pavček v svoji knjigi razbija mit o slavi s tem, ko o njej pravzaprav ne razmišlja niti ne piše; namesto tega nam približa trdo delo in učenje, čakanje in boj za vloge, tudi poniževanja in posmehovanja, ki so jih (ali pa jih še vedno) nekateri brezsravno uporabljali.

Živi ogenj gledališča je dragocen in pregleden prikaz nekega obdobja s portreti umetnic in umetnikov, ki so ga zaznamovali, z nizom uprizorjenih dramskih del, z utripom skrivnostnega življenja pred odrskim zastorom in za njim, življenja, ki se nam, "navadnim smrtnikom", morda zdi tako vznemirljivo, boemsko in malce nerealno, pa je v resnici še kako resnično, včasih poetično, drugič komično in tretjič tragično, kot je življenje samo. Med branjem bomo zagledali avtoričin odsev tudi v portretih ljudi, o katerih piše, njeno mladostno in zrelo podobo razmišljujoče, čuteče, strastne in ustvarjalne ženske. V knjigi so številne fotografije s predstav, osebne in družinske fotografije, nekatere avtoričine pesmi, vanjo je prelita osebna in profesionalna zgodba igralke, pesnice in esejistke, dragocena zaradi neomajne vere v dobroto ljudi in v poslanstvo umetnosti. Kljub različnim slogovnim oblikam, preskakovanjem in vračanjem k nekaterim temam in ljudem, deluje delo kot monolitna celota, ki prinaša zelo privlačno in poučno branje.

Sprehodi po knjižnem trgu

Gašper Stražišar

Sebastijan Pregelj: Beli konjiček.

Novo mesto: Goga, 2023.

Osmi roman Sebastijana Preglja se sprva zdi kot še eden od mnogih romanov o vojni. O temi, ki za avtorje in avtorice ostaja neizčrpen vir navdiha. Vendar pa *Beli konjiček* prestopa meje klasičnega zgodovinskega romana, ki daje prav eni ali drugi strani, saj v epsko pripoved zajema pred-, med- in povojni čas.

V romanu spremljamo dve zgodbi, prepletata se dva dogajalna časa, sedanost in preteklost. Okvirno pripoved predstavlja prvoosebni pripovedovalec, pravnuk babice Marije, ki slednjo, preden se izteče njen čas, obiskuje vsako nedeljo in posluša njeno življenjsko zgodbo. Prek pravnuka v življenje ženske, ki je videla in preživela marsikaj, vstopa tudi bralec. "Moja prababica Marija je večkrat rekla, da so ljudje po vsaki vojni slabši. Ona je vedela. Preživela je dve svetovni in osamosvojitveno vojno, preživela je cesarja, kralja, regenta in maršala. Ko so v Sarajevu odjeknili streli in se je razplamtela prva svetovna vojna, je bila deklica, stara enajst let. Mir je dočakala kot dekle [...]. Ko je izbruhnila druga svetovna vojna, je bila ženska pri osemindesetih, z možem in tremi otroki. [...] V času osamosvojitvene vojne jih je imela osemnosemdeset. Imela je sina, hčer, tri vnuke, vnukinjo in dva pravnuka."

Prav okvir zgodbe je tisti, ki bralca na neki način odmakne od osrednje zgodbe zgodovine. Ker gre za roman z že večkrat obdelano vsebino, bi

morda pričakovali kakšen nov pristop, toda Pregelj vztraja pri ustaljeni tehniki in formi, okvirno zgodbo pa zreducira na minimum in jo uporabi le takrat, ko bralec potrebuje odmik od zgodovinskega dogajanja oziroma prababičinega pripovedovanja, s tem pa mu tudi ponudi možnost, da na opisane dogodke pogleda z distance in o njihovi resničnosti presodi sam. Tisto, kar Preglju s to formo odlično uspe, je, da tako na nevsiljiv način vplete osrednjo pripoved – pripoved o življenju ženske, ki je morala prestatiti dve svetovni in osamosvojitveno vojno. V drugem poglavju namreč prababica začne pripovedovati kar sama od sebe: “Veš,’ me je pogledala prababica, ‘vojne je bilo enkrat konec.’ Prikimal sem, čeprav nisem vedel, katero vojno ima v mislih. ‘Še malo pred tem se je zdelo, da se nikoli ne bo končala,’ je nadaljevala [...]” Bralec nenadoma postane poslušalec. Prav zaradi slednjega se zdi, da Pregljeva pripovedna tehnika nenadoma dobi malce pravljičen ton. Prav po tem pa se Pregljev roman razlikuje od vseh tistih, ki govorijo o drugi svetovni vojni kot o času, ki se dogaja pravkar (*Druga preteklost, To noč sem jo videl, In ljubezen tudi ...*). Prababica namreč o preteklosti pripoveduje s površnostjo spomina. Dogodke povzema in bralcu se včasih zazdi, da morda ne ve več prav dobro, kaj se dogaja in kdo kam sodi (okvirna pripoved, ki služi kot nekakšno vezivo, bralca sicer vedno znova usmeri na pravo pot), poleg tega pa odmaknjenost časa in obledelost spomina odvzameta nekaj živosti opisom grozljivih dejanj in dogodkov ter bralcu omogočita, da zadiha. Pregelj torej skozi prababičino pripoved govori o že ničkolikokrat obravnavanih temah, o okupirani Ljubljani, prepovedi radia, partizanih, nacionalizaciji, ker pa o tem spregovarja s prababičinimi okruženimi spomini in s tolikšno mero distance, ne obsoja nikogar. Pokaže tudi, da je prababičina zgodba na neki način zgodba slehernika, saj opisuje težke življenjske preizkušnje in osvetljuje odnose med ljudmi ter njihov vsakdan v turbulentnem 20. stoletju, pripoveduje o ljudeh, ki so v času vojne predvsem skušali preživeti. Prababica nam daje vedeti, da stvari še zdaleč niso bile tako črno-bele, kot si predstavljamo danes: “Danes govorijo, kot bi bilo od samega začetka vse črno-belo in bi se od prvega dne vedelo, da so eni na pravi strani, drugi pa ne. Veš, večinoma smo se bali obojih.” Roman torej ne obsoja nikogar in nikomur ne daje prav. Predstavi zgolj slehernika v času dveh svetovnih vojn in to, kako je prisiljen tavati med dobrim in slabim, če želi preživeti.

Pregelj torej spretno preseže ideologizacijo in pred bralca postavi dejstvo, da je vojna enako huda za vse. Opiše denimo povojni čas, v katerem nihče ne slavi in v katerem se vsakdo spopada s samim seboj in s posledicami vojne, ki vplivajo tako na posameznika kot na celotno družbo.

Pri tem je avtor kritičen do prav vseh, do partizanov, kolaborantov, komunistov, do povojnih socialistov ... In kako to doseže? V ospredje postavi žensko. Žensko, ki skozi viхро 20. stoletja večkrat ostane sama oziroma sama z otroki, žensko, ki je primorana ne glede na okoliščine ostati močna in preživeti. Včasih bo zaradi tega storila kaj, kar bi se nam danes zdelo sporno, a jo je takrat rešilo. Drugič bo storila tisto, česar si nihče ne bi upal, da bo nekomu pomagala. Gre za žensko, ki v vojni nima časa za politično korektnost, kaj šele za politično-ideološke boje, v danem trenutku pa mora biti zvesta sebi in svoji etični presoji. Tudi tu se Pregelj izvrstno izogne spraševanju, "kaj bi bilo, če bi bilo". Pred bralca namreč postavi gola dejstva. In prav distanca ter obledelost spomina mu omogočita, da roman vzpostavi in poveže s posplošenimi opisi preteklosti, "pravljичnost" pa romanu doda pridih epskosti nekega časa in nekega življenja, medtem ko razrešitev konkretnih dilem prepušča bralcu. Že pravnuk v okvirni zgodbi sproti večkrat preizprašuje babičine trditve in tako bralcu omogoči tudi premislek o resničnosti nekaterih dogodkov.

Vsebinsko roman sicer ne ponudi nič novega, vendar obravnavano temo, vsaj v slovenskem literarnem prostoru, predstavi na drugačen način. Sebastijan Pregelj namreč izvrstno ustvari časovno distanco in bralcu pravzaprav ponudi odgovor na mnoga vprašanja s preprosto trditvijo, da spomin sčasoma zbledi ter da gre za preteklost prednikov. Poleg tega nas z virtuožno izpiljenim slogom, mnogimi metaforami in vloženimi zgodbami potegne v svet svojih likov. Kljub epskosti in dolžini romana prav nič ne dolgozezi, in ko se bralcu ravno zazdi, da ima vojne dovolj, pripoved prekine z okvirno zgodbo. In ko nas dovolj sprosti, nas spet povleče v zgodovino. Če se torej vprašamo, zakaj napisati tak roman danes, ko je od vojne minilo že skoraj sto let, nam odgovor ponudi prvoosebni pripovedovalec oziroma pravnuk: "Kaj ostane za ljudmi, potem ko odidejo? Ročna ura, obleke, srajce, kravate, čevlji in copati, nogavice in spodnje perilo. Ostanejo knjige, ki tem, ki jih dobijo, ne pomenijo dosti, tako kot jim ne pomenijo dosti vinilne plošče in kasete, prenosni televizor, radio s kasetofonom in trije debeli albumi značk. Nekaj teh stvari, ki jih je človek zbral skozi življenje, konča pri sorodnikih, prijateljih in znancih, oblačila, ki so kot nova, na Rdečem križu, tisto, česar nihče noče, pa v zabojniku za smeti. Ljudje odidejo in so še vedno tu. Nanje nas spominjajo malenkosti. Pomislil sem, kaj bo ostalo za prababico, in se ob misli zdrznil." Ostal je *Beli konjiček*.

**Mlada
Sodobnost**

Gaja Kos

Sabina Fras Popović: Prava hokejska banda.

Ilustriral Darko Grkinić.

Spremna beseda Andreja Holsedl.

Maribor: Pivec (Mladinsko branje), 2022.

Pravzaprav ne preseneča, da je prvenec Sabine Fras Popović prav mladinski športni roman, saj je njegova avtorica med drugim nacionalna koordinatorica projekta #športajmoinberimo, ki spodbuja branje med mladimi športniki in športnicami. Poleg tega je zelo očitno, da ji je svet športa, natančneje hokeja, dobro znan, saj sta tako sama igra kot tudi dogajanje v garderobi, na tribunah in za štirimi stenami domov mladih športnikov in njihovih staršev opisana zelo prepričljivo. Vsekakor sem mnenja, da je branje odlična protiutež ali, še boljše, dopolnitev športanju in da to ne velja le za knjige, ki si šport vzamejo za svojo temo, pač pa za vse kakovostne knjige, ne glede na zvrst, žanr ipd. Je pa res, da prve morda hitreje ali bolj na prvo žogo pritegnejo mlade športnike; tudi avtorica precej obsežne spremne besede, športna psihologinja Andreja Holsedl, takole povabi mlade bralce med platnice *Prave hokejske bande*: "Športnike in športnice vabim, da jo berejo tako, da si postavljajo vprašanja o sebi, svojih mislih in občutkih v opisanih situacijah." Pretirano usmerjanje, kako brati določeno knjigo, zna biti seveda kočljivo, ampak kar želi povedati avtorica besedila *Pismo športniku, trenerjem in staršem* je to, da lahko v knjigi vsak najde kaj zase – tako mladi bralec kot tudi trenerji in starši. In tudi ona zapiše: "Naj

ne bo šport izgovor, da ni časa za branje. Le prave knjige je treba najti.” Naj dodam: ena ni nujno prava za vse, gotovo pa obstaja za vsakogar ena (in seveda ne le ena!).

O čem, razen o hokeju, seveda, torej govori *Prava hokejska banda*? Predvsem o odnosih. Med trenerjem in športniki, med starši in otroki, med otroki, med starši in trenerjem, med enimi in drugimi starši. In seveda je to tudi roman o odnosu vseh naštetih do športa. Knjiga ponudi pestro paleto pogledov, kar ji uspe že z vpeljavo dveh trenerjev, ki se po načinu dela zelo razlikujeta. Prvi, Matej, je ambivalenten lik; z grožnjami, kaznimi, poniževanjem igralcev in podobnimi neprijetnimi in tudi neumestnimi prijemi je precej negativen, a v kakšnem mnenju in pogledu se z njim vendarle lahko tudi strinjamo. Recimo ko otrokom pravi, da naj hokej, če ni *njihova* izbira, nemudoma opustijo, saj se zaveda, da nekateri otroci le hranijo ambicije svojih očkov in mamic. Kar je nekaj, kar je vsekakor treba nasloviti, tudi v mladinski literaturi, in kar – mimogrede – najdemo tudi v slikanici Mihe Mazzinija *Čudežne besede*, ki mi je po naključju prišla v roke prav v času, ko sem brala *Pravo hokejsko bando*. V njej avtor prav na primeru športa, tokrat tenisa, zelo plastično prikaže, kako na otroke vplivajo velika pričakovanja staršev in njihovi, včasih tudi nezavedni, pritiski.

Če je torej filozofija prvega trenerja, da je treba mlade igralce zlomiti, da se jih lahko nato na novo sestavi, novi trener Miha ubere drugačen pristop, ki ne temelji na dekonstrukciji, pač pa na pozitivni motivaciji. Če je prvi kričal in grozil, drugi vodi in spoštuje. Zaveda se, da je strah ali cvikanje, po domače, največji sovražnik igralcev oziroma da je glava tista, ki je lahko največji problem in najhujša ovira. Kar je točno to, kar v pogovoru z novinarji pogosto pride iz ust izkušenih športnikov. V romanu se trener Miha tega zaveda bolj kot odraščajoči fantje. “On je tukaj, da jim pomaga priti do nepozabne izkušnje! Ne sme dovoliti, da ima ta izkušnja vonj po strahu in predaji.” Iz njih poskuša izvleči najboljše: “Sploh ni pomembno, ali vas drugi spoštujejo in kaj si mislijo o vas. Večji bo problem, kaj si boste sami mislili o sebi.” In tu, no, v resnici že prej, pridemo do točke, ko (spet) ugotovimo, da med športom in življenjem lahko potegnemo več vzporednic, nenazadnje je življenje, tako kot hokej, “eno samo sprejemanje odločitev”. In kot v življenju nasploh tudi v hokejskem mikrokozmosu najdemo najrazličnejše like: samovšečne mulce, kakršen je Črt, ki goji prepričanje, da so drugi na ledu le zaradi njega, starše, ki vidijo le rezultate, fante, ki vedo, kaj je kolegialnost, brutalne in razumevajoče trenerje ... V ospredju pripovedi je sicer ves čas golman Tine, a to, kar pogrešam, so nekoliko bolj izdelane predstavitve fantov, njihovih značajev, morda njihovih družinskih

ozadij, vsaj tistega dela ekipe, ki gre čez lužo (več o tem v nadaljevanju), saj bi to bralcu omogočilo, da bi jih še bolj začutil in do njih razvil tesnejši odnos, ki za seboj vedno potegne tudi dobrodošel čustveni angažma. Res je, da roman, ki nima poglavij, ampak se v športnem duhu začne s prvo "sezono" in nadaljuje s četrto ..., stavi na ekipo. Ki ne nastane tako, da postaviš na led nekaj fantov, temveč jo je treba počasi in skrbno vzgojiti. V ekipnih športih ni prostora za posameznika, njegov ego in soliranje, a na začetku vsake ekipe so vendarle posamezniki.

V *Pravi hokejski bandi* se prava ekipa oblikuje na misiji Amerika, njihov mariborski klub je namreč povabljen na mednarodni hokejski turnir v Lake Placid. Izkušnja tujine, prizorišče s težo, veliki tekmeči in trener na mestu fante slednjič povežejo v pravo bando, v *vsi za enega, eden za vse*. Misija je torej uspela, in to dvakrat – ne le da je trener Miha uspel ustvariti pravo ekipo, za katero skoraj ni ovir, ta ekipa ima za vratom tudi medaljo! Roman, v katerem je morda nekoliko nedosledno oziroma neenakomerno odmerjeno mariborsko narečje (a je na pamet tudi težko reči, kaj bi prava mera sploh bila), je celo še bolj kot v opisih tekem napet v opisih dogajanja v garderobi, kjer prihaja do soočenj, pravih malih psiholoških vojn in merjenja moči, kjer torej vzdušje ni samo pregreto, ampak večkrat tudi naelektreno. V tem je knjiga prav gotovo zanimiva za širši krog bralcev, saj, kot pravi avtorica spremne besede, to ni le športna zgodba, pač pa "se v njej odkriva mlado življenje, ki je izbralo šport za način svojega življenja". Tistim bralcem, ki so sami storili enako, bo zgodba verjetno zanimiva prav zaradi domačnosti, drugim morda iz ravno nasprotnega razloga – zaradi oddaljenosti, kot vpogled v nekaj drugačnega in neznanega, a fascinantnega zaradi koncentracije strasti in predanosti, ki jo kateri od bralcev morda usmerja v druga področja, kdo drug pa nemara (še) nikamor. Vsekakor pa je *Prava hokejska banda*, ki se ji menda obeta tudi nadaljevanje, univerzalna v svojem sporočilu – treba je verjeti vase. Ne tako, kot to (sprva) počne Črt, temveč ob spoštovanju ostalih, najsi gre za ekipo, za družino ali kakršna koli druga razmerja.

Gledališki dnevnik

Matej Bogataj

Zamenjave, ponavljanja

Simona Semenič: *žbam!* Slovensko mladinsko gledališče, spodnja dvorana, režija Vito Taufer.

žbam! je igra, ki je nastala iz ostankov ene prvih uspešnih in prebojnih iger Simone Semenič *5 fantkov.com*. V igro Semenič je vpisano, da odrasle ženske igralke igrajo otroke, ki se igrajo otroške nasilne igre in preigravajo odnose doma, med starši, predvsem, če rečemo nogometno, med materjo in očetom, pri tem pa na podlagi otroških igrin in stripovske ikonografije slutimo precej potlačenega in neizrečenega, a vendar vseprisotnega nasilja. Igra Semenič naj bi bila tako vpogled v svet otroške mitologije, tudi tiste, ki jo dobimo in staknemo na vsakem koraku, tiste, ki nam jo servirajo mediji in proizvodnja mitov, ki nas skozi stripe, filme, slikanice in podobno učijo in vzgajajo v pravih zahodnih vrednotah, manihejstvu, zmagi dobrega nad zlom, vsesplošni družbeni mobilizaciji in militarizaciji. Toda ko so za tokratne režijske potrebe poskušali *5 fantkov.com* predelati v igro za odrasle igralce, jo torej prilagoditi in odmakniti od igralk deklet, se prenos vlog ni izšel brez preostanka. Zato je Semenič napisala *žbam!*, verzijo o ženskih igrah za moške igralce, pri čemer so, kakor beremo v gledališkem listu, potem s črtanjem Emila Filipčiča, dramaturga uprizoritve, in ob podpori članov igralske ekipe ter za njihove potrebe tudi marsikaj dopisali.

V *žbam!* gre za igro, v kateri pet žensk igra variacijo na češko pripovedko oziroma legendo iz 8. stoletja – takrat se recimo dogaja *Pod svobodnim*

soncem, Prešernov *Krst* pa malo pozneje – o ženskem upor, o nekakšnem protofeminističnem in emancipatoričnem upor, o ženski in zamenjavi vlog, ko so ženske namesto žlic in skled iz lipovine rezljale in izdelovale puščice in loke, se tako oborožene uprle moškimi in po nekaj uspešnih bitkah boj tudi izgubile, z veliko žrtvami, pravi legenda, ki je osnova za igro v igri. Zdi se, da gre za točko preloma in preobrata, za iskanje tistega prevrednotenja moči, ki verjetno razkriva, da patriarhat, ki je zdaj močno na udaru, ni (bil vedno) samoumeven, da je potekala proti njemu vsaj podzemna, htonska in prikrita struja, iz katere se je napajala mitologija o enakovrednosti žensk na vseh področjih, da je slednjo ta mitologija tudi podpirala ter ženski akciji in emancipaciji in zamenjavi družbenih vlog vlivala upanje, dajala pogum. Sploh pa je boj med moškimi in ženskami že tema *Lizistrate*, komedije o ženski nepogrešljivosti in zvijačnosti, tam se ženske proti svojim možem, ki pridejo iz vojne, borijo s spolno abstinenco in ima zadeva izrazito pacifistično noto, gre za antični poziv, naj se vojne vse končajo, ali pa boste moški nepotešeni in zblojeni preživljali preostanke lastnih bednih življenj.

žbam!, ki ga v angleščino prevajajo kot *bang!* – sem pogledal v nadnapise –, je tako igra o petih amaterskih igralkah, ki delajo eno od sodobnih priredb oziroma sklicevanj na “divci valka”, na zgodbo o upor, o ženski, in potem srednjeletne do zrele tete odigrajo nekatere prizore, na primer pogovore o energetskega mrku oziroma krizi zaradi vojne v Ukrajini, potem prizor posilstva z drogo za posilstvo, ki ga zagrešijo ugledneži, stebri družbe, pa prizor iz sanj, ko se ena od njih izpostavi, nakar druga recitira lastno poezijo, vmes pa je tudi oborožen boj z moškimi, prav amazonsko kostumirano in s kopji, pri čemer so upornice v svojih zahtevah različno radikalne, tudi različno krviželjne. *žbam!* je igra o amaterkah, igralskih šmirantkah (polne so izraznosti iz žajfnic), ki igrajo igro o dekliški vojni proti moškimi, pri čemer zdaj ženske igrajo moški, ki potem kot ženske igrajo lastne moške. Taufer je že preoblačil igralce, vsaj trije od teh iz predstave so že igrali ženske in dekliške vloge: Ivan Godnič je bil Elvira, Orgonova žena v *Tartifu* 2001 Andreja Rozmana Roze, Dario Varga je bil Marijana, njegova hči in Valerova zaročenka, in Uroš Maček njena mlajša sestra. Seveda nosi takšna zamenjava vlog komičen, včasih tudi emancipator in potujitveni naboj: moški kar naenkrat ne le kostumsko, tudi z zaradi visokih pet spremenjeno hojo, z glasom in dikcijo oponašajo tisto, kar se jim zdi tipično za žensko izražanje telesnosti, in tokrat se igra v igri v igri še zaostri, ko moški kot ženske igrajo svoje moške, torej moške, z vsemi tipičnimi in stereotipiziranimi gestami, temami govorjenja in sploh vsem, kar gre k moškemu svetu: vmes je tudi prizor, ko moški, opremljeni z maskami z nosovi

in očali v stilu bratov Marx, posilijo povabljeni na *afterparty* po tem, ko jo zadrogirajo, in takrat ugledamo brutalnost nekonsenzualnega odnosa skozi ta isti trojni filter, skozi trojno potujevanje; vse to deluje nekako komično, vendar je ravno posilstvo streznitveni moment; kljub smešnosti in stilizaciji početja je to nedopustno, surovo izživljanje pritlehnih strasti in dominacija nad nedolžno in naivno žrtvijo.

Dogajanje je postavljeno v spodnjo dvorano Mladinskega gledališča, glavni rekviziti na odru so stoli, ki jih potem sestavljajo v improviziran kavč, pa seveda torbice in igranje ob sprotnem komentiranju in razlaganju besedila, ki ga občasno berejo, in v vseh teh mnogostopenjskih gledaliških postopkih se igralci različno znajdejo: eni, recimo Sebastijan Starič, stavijo bolj na moško moč in okorno, tudi agresivno hojo v petah, manj na morebitno posnemanje ženstvenosti, drugi, recimo Ivo Godnič, z do konca prignano in široko gestiko nakazujejo samo delni prehod z ene ravni igre na drugo. Uroš Maček je pravzaprav najbolj feminilen, ne le s piskanjem na flavto (vsak od igralcev je v enem od prizorov opremljen tudi z inštrumentom), temveč tudi kot žrtev posilstva in s siceršnjim vsesplošnim navdušenjem nad njihovim, torej tudi lastnim celovitim in celostnim igralskim entuziazmom; seveda je eden od izgovorov za njihovo gledališko poustvarjanje tudi prerokovanje iz kart, ki ga opravlja ravno tista, v katero je zaseden. Najbolj natančna v preobrazbi sta Dario Varga, ki direktorjevo ženo odigra s precizno omejenimi in tako nekoliko bolj kontroliranimi in premišljenimi sredstvi, in Jure Drevenšek, ki je kot nekakšna dramaturginja in pojasnjevalec, da gre za gledališče v gledališču, in ki predstavlja za stopnjo manj naivno članico *ad hoc* gledališke skupine. Vse skupaj izzveni dvoumno in ves čas ruši horizont pričakovanja; iz komičnih pretiravanj in travestije kot dveh izpostavljenih orodij komedije potem prehajamo do grenkih spoznanj o družbeni moči, patriarhatu in zlorabi.

Taufer se teme loteva brezkompromisno, na način, ki ga pri njem poznamo že od različnih potujevanj in drugostopenjskosti iz komedij iz zgodnjega obdobja, torej od travestije in neskončnega niza – v gestiki, dikciji, kostumih – približevanj Drugemu in obupnih poskusov, da bi ga razumeli.

Vinko Möderndorfer: *Druga preteklost*. SLG Celje, režija Luka Marcen.

Druga preteklost je najprej obsežen Möderndorferjev roman, ki je izšel leta 2017 in ga v samem romanu pisatelj imenuje freska, pri čemer se sklicuje na murale Diega Riviere, ki je v mehiški prestolnici in sicer slikal

zgodovino predkolumbovskih ljudstev, pa tudi posledice kolonizacije in zatiranja, izpostavljaj zgodovinske osebnosti svojega časa in pozival k uporabi in ozaveščanju zgodovine zatiranih, zraven pa se sklicuje tudi na mozaike, ki krasijo parlament in nekatere protokolarne objekte in ki jih tisti, katerim prikazovanje narodnoosvobodilnega boja, posebej zmagovito in heroično, ni povšči in bi ga raje demonizirali, pred tujimi gosti, četudi prihajajo iz zmagovitih držav z močno antinacistično tradicijo, zakrivajo. *Druga preteklost* obsega čas nekje od tridesetih let prejšnjega stoletja do tranzicije in vključuje vse glavne spremembe v ideologijah in vsakokratno stanje predstavnikov narodnih skupnosti; gre namreč za območje, ki ga naseljujejo nemški in slovenski veljaki, pa tudi reveži in obstranci. Roman govori o ljubezenski zgodbi in zakonu hčere lokalnega nemškega mogočnega in vplivnega iz ozadja, radoživega in naskočnega grofa in vdovca fon Einchheina, s sinom lokalnega župana in gostilničarja Novaka; usodi obeh narodnostnih skupnosti se tako verižita tudi na primeru izpostavljenih pripadnikov teh skupnosti; zadnji, tranzicijski del se odvija v prepletanju pripadnikov različnih ideologij, tistih, ki so jih vzgajali vojni zmagovalci, in tistih, ki so bili vzgajani v sovraštvu do njihovega početja in besednjaka.

Dogajanje je postavljeno v kraj, imenovan Dolina; iz te se potem nekateri osrednji literarni junaki, pravzaprav večina junakov, ki jih roman ohrani v fokusu, preseli v mesto, ki ga lahko ohlapno prepoznamo kot Celje; torej je dogajanje postavljeno v enega od okoliških zaselkov oziroma trgov, v katerem dominirajo nemški kapital in njegovi nosilci. Ti so že na začetku časovnega izseka v strahu pred starojugoslovansko agrarno reformo kraljevine, ki bo odvzela del njihovega premoženja in s tem pridobljene privilegije in moč, močan socialni dejavnik je Cerkev v obliki zapitega župnika, zraven so nekakšni predstavniki lokalne skupnosti, kakor jo predstavlja župan in hkrati lastnik centra socialnega življenja, gostilne. Razmerje moči je tako skoraj cankarjansko, vendar pa, podobno kot sicer v svoji prozi in dramatik, Möderndorfer svojo pripoved preplete in poživi z neposrednimi opisi spolnih praks; eros je pri njem bolj povezovalen, nekakšna podzemna in nehotna, strastna povezovalna sila, ki ruši in uravnava tisto, kar se dogaja vsem na oči. Pravzaprav na vseh ravneh, naj gre za istospolni par nemških oficirjev med okupacijo ali hitre kopulacije ob smrekah in kozolcih, ki se godijo med razrednimi antagonisti, sindikalistom in članom komunistične partije ter nemško gospodično, popiše obiske kupleraja v bližnjem mestu z vsemi lizaškimi akcijami ob žmohtnem naslajanju nad ob tem izločenimi produkti. Ob narodnostni razdeljenosti je tako, primerno socialni prozi in še bolj pesnjenju iz tridesetih, tudi razredni

antagonizem, izkoriščanje delavcev in prizadevanja vladajočih, da bi z dajanjem daril in s palico delavski revolt obšli ali ga zatrli. *Druga preteklost* v skladu z avtorjevo občutljivostjo in siceršnjim angažmajem spregovarja tudi o drastičnih socialnih razlikah, nemški veleposestnik tako ošlatava svojo slovensko deklo in straši njenega, morda tudi svojega nezakonskega sina, ko si ta sposodi knjigo, in fant gre seveda potem med komuniste in potem med partizane. Vmes je tudi linija lokalnih delavskih vodij, ki jih po odpustitvi zaradi sindikalističnega delovanja pot zanese v kovačnico razrednega boja, v šolanje o konspiraciji in delavski pravovernosti v Moskvo, medtem ko pri drugem, nemškem oziroma simpatizerskem delu prebivalcev Möderndorfer zasleduje postopno rast nacizma, vere v rasno in nacionalno večvrednost, pričakovanje osvoboditve s strani nepremagljive nemške armade kot nosilke duha narodnega prebujenja in razcveta zatiranega manjšinskega življa.

Sledi obdobje okupacije in kolaboracije na eni ter oboroženega boja, izdaje in žrtev na drugi strani, in ko pride do naključnega streljanja ob napadu na žago, ki naj bi v partizane zvabil nekatere omahujoče lesne delavce, ob tem ustrelijo ljubimca okupatorskega oficirja, čemur sledi streljanje talcev in izgnanstvo ob pasivni pomoči župana; tega in ženo potem ob osvoboditvi odpeljejo neznano kam, za njima izgine vsaka sled. Ob nesojenem napadu na provizorično bivališče nemške soldateske padejo vsi borci, razen tistega, ki ga ujamejo – sledi nekaj mučnih in verističnih prizorov mučenja in sadizma ob pomoči lokalnih kolaborantov, ki kot da so komaj čakali, da od mrcvarjenja kur preidejo na bolj odzivno, človeško meso.

Zadnji del je ljubezenska zgodba, ki govori o tem, kako se zaljubita in preživljata zakon v osemdesetih eden od posvojenih nemških otrok, ki ga je vzgojila mati narodnega heroja, in hči nekdanjih moskovskih revolucionarjev, tudi hči udbaša in vodje taborišča za sovražnike delavskega razreda. Čeprav se zdi, da je preteklost s svojimi driblarijami in nestrpnostmi minila, se pojavita njegova nemška brata in zahtevata, da se odreče svoji preteklosti, češ da je ponarejena; da kliče svojega tasta oče, čeprav je nedvomno kriv za izginotje njihovih staršev, se jima zdi nesprejemljivo in nepietetno do izginulih staršev, zahtevata, da prepozna zlaganost NOB-ja in socialistične ideologije, ki jo je že načela pluralizacija. Zgodba se zaključi spravljivo, s prav krščanskim seganjem v roke in odpuščanjem, ko vsi številni liki iz romana s hriba zrejo čez dolino (solz in nasilja) nekam naprej, v prazno, in se zdi, da so grozne stvari 20. stoletja vsaj začasno pozabljene. Ali vsaj ne več tako skeleče, da bi zahtevale obračun in maščevanje in sovražstvo. S tem prizorom se celjska uprizoritev začne, s sopojavljanjem

tasta in zeta in njegovih nemških bratov in njihovim seganjem v roke, in potem v retrospektivi pripelje do ponovitve tega istega prizora.

Vendar je v Möderndorferjevem romanu še ena plast, pisateljska in (meta)zgodovinska; na pobudo prijatelja, ki mu sugerira, da mora razgaliti svinjarije, ki so se dogajale med vojno in po njej, se pripovedovalec s strastjo zgodovinarja zakoplje v stare fotografije in arhivsko gradivo, in potem pisatelj premišljuje o razmerju do zgodovine oziroma o reviziji zgodovine, ki se dogaja pod takšnimi ali drugačnimi ideološkimi predpostavkami pravzaprav ves čas, neprestano, kakor se menjajo dopustne in včasih radikalne ideologije. Predvsem pa razmišlja o razmerju med literaturo, kakor jo iz svojega poznavanja človeške nravi izpisuje na podlagi nekakšne generične in z vseh vetrov napaberkovane zgodovinske resnice pisatelj, in zgodovino, ki ji ravno literatura daje narativno plat, jo širi s pripovedjo in literaturi lastnimi prijemi ter jo s tem osvobaja statistike, števil, datumov velikih dogodkov in preobratov. V gledališkem listu k uprizoritvi *Druge preteklosti* je zgodovinar in poznavalec razmer in dogajanja na Celjskem in širše dr. Tone Kregar primerjal Möderndorferjevo – in tisto sicer romanu zvesto dramatizacijo, ki sta jo priskrbeli režiser Luka Marcen in dramaturginja Tatjana Doma – literarno videnje dogodkov v Dolini s tistim, kar se je res zgodilo. Ugotavlja, da je pisateljevo videnje načeloma točno, da pa ni bilo tako drastičnih represalij nad talci s strani nemških okupatorjev, da je začetno dogajanje s svojo nacionalno bipolarnostjo in razdeljenostjo na nemštvo in slovenstvo morda bolj stvar prejšnje, avstro-ogrske države in da so Nemci načeloma doživeli manj drastično maščevanje osvoboditeljev, da so sicer številni izginili, vendar se jih je veliko tudi izselilo ali jih je bilo izgnanih po začasem presejanju v taboriščih osvoboditeljev.

Režija Luke Marcena uvede dogajanje v Dolini po sklepnem prizoru, ki se na koncu skoraj dobesedno ponovi in nadgradi, v slogu ljudske igre; najprej se predstavi igralska ekipa in povedo, koga igrajo, da bi nam bile bolj jasne njihove medsebojne povezave, in v Dolini so seveda povezani vsi, tako ali drugače. Dogajanje je postavljeno v gostilno, tam se odvija ljudska igra, ki požene dogajanje, tam prepevajo in se nalivajo, tam zganja svoje mračne rituale nemški veleposestnik s svojimi, tam se odvijajo zakulisni boji za oblast. Izhodišče za takšen režijski pristop je v romanu in dramatizaciji skicirana anahronistična ljudska igra, v kateri igralsko zasedeni socialni sloji v aktu karnevalizacije in sprevračanja vlog zamenjajo svoje siceršnje družbene vloge in se zgodi tudi usodno srečanje med županovim sinom in nemško gospodično, tokrat poudarjeno karikirano v stilu lutkovnega gledališča z veliko tepežkanja in suvanja v rit; naprej se prvi

del, do okupacije, odvija ob prikazu vsakdanjega življenja vasi ob nekako za čas tipični glasbeni spremljavi, petju in plesu, družabnih srečevanjih – skladatelj je Mitja Vrhovnik Smrekar, ki je kot glasbeno podlago uporabil nekatere prepoznavne, tudi že prej uporabljene in s tem učinkovite, včasih za koga s spominom na uprizoritve, ki so postavljene v to obdobje, tudi že malce zdrsane napeve.

Okupacijski del se začne v banji in nadaljuje z verističnim, s partizanskimi in nemškimi borbenimi pesmimi, s pravim jurišem, kopico mrtvih in nekaj od njih je odrsko metaforiziranih, kot polet v smrt in med padle soborce – nasploh so skupinska dinamika in množični prizori, pa tudi vzvišena noblesa nemške soldateske tisto, zaradi česar je drugi del najbolj odrsko učinkovit; nekateri prizori recimo spomnijo na uprizoritev Borovih *Raztrgancev* v režiji Sebastijana Horvata. Ker gostilniško fasado gledamo z druge strani – scenografka uprizoritve je Sara Slivnik –, je dogajanje, vojni primerno, eksterier, ki potem zlahka prehaja v stilizirane notranjosti, od zasežene meščanske vile do gestapovske mučilnice. Scenografija priskrbi gladke prehode, enkrat je to napadena žaga, drugič preddverje gostilne, ki smo jo prej gledali od znotraj. Tretji del je postavljen v tipično bleščavo in pisano, tudi kostumografsko – prispevek Ane Janc – ustrezno stanovanje iz sedemdesetih, iz časa gradnje blokovskih naselij in postopne rasti standarda, stanovanje pa je dovolj abstraktno, da je lahko tudi javni prostor, recimo tak, na katerem slavnostno postavljajo spominske plošče.

V Marcenovi uprizoritvi nekaj več kot ducat igralcev preigra kakšne tri ducate vlog, kar prinese pomenljive dodane pomene; Branko Završan je tako v predvojnem času oholi in samovšečni graščak, odigra ga z vso suverenostjo in brezprizivnostjo, ki gre zraven, v drugem delu pa razčustvovani in malce tudi naliti in temu primerno uporni ljubimec nemškega okupacijskega poveljnika. Tudi Andrej Murenc ustvari dve vzporedni in pomenljivo prezrcaljeni miniaturi, najprej kot okupatorjev pomočnik, ki lahko v vojnem času polno izživi svoj prej na kurah zapravljeni sadistični talent, in potem kot rahlo zapiti in melanholični mitraljezec, ki se v tranzicijskih časih in v postanem miru ne znajde najbolje. Tudi predvojnega komunista, ki dejansko nekaj ima s hčerjo nemškega veleposestnika – subtilna vloga Lucije Harum –, ki rodi presenetljivo kmalu po poroki, in nestrpnega in revanšističnega nemškega brata odigra isti igralec, Jakob Šfiligoj, da potem ob njegovi igri, ki ji ne manjka ostrine in mestoma vznesenosti, prepoznamo isti vzorec, isto nestrpnost, isto ihtavost na obeh straneh, likvidatorski in tisti, ki si prizadeva – za politično, ne le človeško – rehabilitacijo žrtev, čeprav so seveda tudi te v svojih ravnanjih

sporne in času primerno dezorientirane. Urban Kuntarič izstopa v vlogi novega župana, sina starega, opazujemo postopno usihanje njegove volje ob vse glasnejši in na svoje nemštvo vse bolj ponosni ženi; s tem postaja pravzaprav alegorija mevž, ki so tiho in morda sprva po naključju in nehoti drsele v kolaboracijo. Veleposestnikovega sina in mučenega partizana, pa tudi nemškega posinovljenca partizanske matere – ki jo s postopno samozavestjo dninarskega sloja, pozneje pa z napredujočo demenco zastavi Barbara Medvešček – odigra Žan Brelih Hatunić, oboje z nekakšnim idealizmom in oblito s pristno naivnostjo in vero v ljudi in pravičnost. Na drugi strani sta opazna odločnost in vzvišena ideološka drža Luke Bokšana v vlogi nemškega oficirja oziroma še prej prinašalca luči nacistične glorijske in veleposestnikovega sina, ki potem pade nekje v vzhodnih prostranstvih. Ravno z veriženjem in prezrcaljenjem vlog dobi uprizoritev poseben odtenek, zdi se nam, da gledamo ene in iste like – obraze, pojave – skozi čas v njihovem spreminjanju glede na vsakokratno zgodovinsko situacijo, da so eni vedno žrtve, drugi voditelji in tretji zaslepljenci, ne glede na stran in ne glede na zmagovalce. Pogled v sklepnem prizoru, ko si stojijo ob strani nekdanji nasprotniki in so zdaj skoraj pomirjeni, njihov pogled nekam čez Dolino je nekako zamegljen, s tem pa so nekoliko nejasna tudi vprašanja pomiritve in sprave, je seveda dodaten komentar k Möderndorferjevemu monumentalnemu romanesknemu delu, ki si tudi v gledališču nanudi čas in se uvrta v aporije preteklosti, morda tudi prihodnosti.

Jubilej

Dušan Šarotar

Vrtiljak

***Stavek na hrbtni strani fotografije ali voščilo za velikega pesnika
Borisa A. Novaka***

Pogosto gledam serijo fotografij, si zapisal na začetku pretresljivo lepe pesmi *Zadnji smehlaj*, posvečene spominu na tvojo mamo; tudi sam vedno pogosteje kopljem, premetavam in zlagam fotografije, ki jih čuvam v starih škatlah še iz časov, ko so bile vse fotografije razvite na papirju, tako kot pesmi. Iščem vztrajno, a še vedno brez načrta, upajoč, z nerazumljivo vnemo, ki me povsem presega, da bi nekoč naposled našel tisto fotografijo, ključno, bistveno, najlepšo, čeprav je njena podoba v mojem spominu že povsem zbledela, ostal je le njen skopi opis, ki tli, saj zdaj se spomnim samo še: *kje* in *kdaj*. Tudi po tem, ko slika zbledi v spominu, obraz se izgubi v megli časa, vonj razpiha veter davnine, ostane samo žametni šal žalosti, mehek, topel, a dušеч. Takrat se poraja pesem, pesen, kot praviš, Boris, pesen, ki obnavlja izgubljeni, zato večni sen. Podoba na papirju se je morebiti že izgubila, založila med selitvami, preperela v vlažnem kovčku, verjetno je nisem nikoli osvetlil v temnici, kar zdaj že vem; tolažim se, da je še kje shranjen zviti rjavkast negativ, na katerem je tisti posnetek, ki sije vedno močnejše in globlje samo v moji domišljiji. Vendar si ne morem odpustiti niti pozabiti, zato zdaj pišem, da bi povrnil, obnovil, kar se zares restavrirati ne da. Obstaja podoba iz spomina, ki se prenaša na valovih jezika, potuje skozi

dneve, leta, tisočletja, kot kaplja vode, stisnjena iz tišine na dan po velikem poku, *ki ga z besedami ne znam izreči, glas / tišine, moj najzgodnejši spomin*, kot si zapisal, Boris, v pesmi *Prvi in poslednji dom*. Beseda reka še danes potuje skozi nas in naprej vse do roba veselja, sije iz kozmičnega ozadja. Za to ste pesniki še vedno na tem svetu, dragi Boris, ... *in pritisnem na sprožilec, / da bi ujel svetlobo, ki prši na rojstni kraj, / a po naključju ujamem le tvoj smehljaj*.

Ob prvem branju tvojega veličastnega epa *Vrata nepovrata* – iz tvojega posvetila na prvi strani, Boris, razberem, da bo tega kmalu deset let – sem bil povsem očaran, tako rekoč oslepljen s silo privlačnosti, težnosti tvojega magičnega jezika, ki zmore oživljati žive in mrtve, da so živi še bolj živahni in mrtvi še naprej spokojni. Torej, verjel sem, kot verjamem velikim pesmim še danes, da bo tvoj ep, Boris, ustavil vse vojne; saj, v času, ko v spominu vstajajo vsi živi in mrtvi, starši, sorodniki, žene in otroci, vojaki in pobiti junaki, ljubezni in samote, ko se obnavljajo jeziki in tišine, takrat ni vojn, je čas, da se odložijo žlice, puške in peresa. Zdaj vidim, da svet zares vse manj in vedno bolj počasi bere; spet se tolažim, ko odpiram tvoja *Vrata*, da mnogi še ne vedo, da nekje je kraj *Nepovrata*.

Odprem knjigo na strani 430, berem:

*Že leta romam sém, svoj tempelj v Parizu.
Strmim v carrousel, ki razsvetli večer,
in v vrtečem se, veselem nizu
konjičkov in otrok spet vidim svojo hčer
in sina, o smeh otroškega obraza
...*

Spominjam se prizora, podobnega, skorajda identičnega, kot ponovitev, pesniška simetrija, ki zmore jo sila jezika, porojenega iz pristnega spomina; stojim s svojo hčerko pod stolpom.

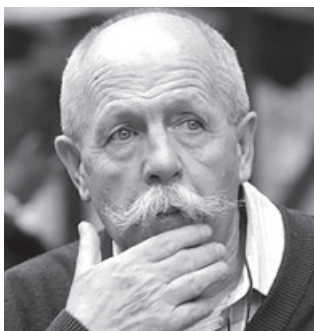
*Eifflov stolp, pošast jeklene volje,
pa me sploh ne zanima – pod njegovo senco
se skriva droben, pisan vrtiljak ...*

V tistem trenutku za hip spustim hčerkino roko in dvignem telefon, postavim kader *in pritisnem na sprožilec, da bi ujel svetlobo*, tako kot ti, dragi Boris, da bi ujel svetlobo, ki jo zmorejo zares obvarovati samo besede, pesmi.

Pod Eifflovim stolpom stoji majhen vrtiljak, tako kot v epu Borisa A. Novaka, čudim se, ko ga gledam, saj stoji še vedno tam, saj vem, da to ni *tisti* vrtiljak, ki ga je opisal pesnik, zdaj so ga nadomestili z nekim drugim, vendar je še vedno *isti*, natanko tisti, ki živi samo v veliki pesmi. In tam bo stal in razveseljeval očete in njihove otroke, dokler bo na svetu še kdo, ki se bo zmoget čuditi.

Naj se vrtil, dragi Boris, vse najboljše!

Jubilej

Milan Dekleva

Ob sedemstoletnici Borisa A. Novaka

Med mnogimi umetniki sta mi prekrizala pot tudi dva trubadurja: Tomaž Pengov in Boris A. Novak. Boris je, tako kot je bil Tomaž, zaljubljen v zvenenja pomenov in pomene zvenenj. Spominjam se, kako iskreno je Tomaž cenil preteklost. Ne kot nekaj, kar je minilo in umrlo, ampak kot to, kar ostaja živi humus človekovega znanja in njegove eksistencialne izkušnje. V tihi zemlji preteklosti čaka nepreseženo pričakovanje rojstva. Preteklost torej ni nič drugega kot posteljica razpirajoče se sodobnosti. Na takšen način vsebine, ki se prenašajo iz roda v rod in kristalizirajo v oblike modrosti, čisla tudi Boris, saj ve, da je v starožitnosti zakopana Pandorina skrinjica in v njej skrita prihodnost.

Boris A. Novak ni samo *vrtnar tišine* (lahko pa bi rekel tudi obrezovalec jezika), ampak tudi čuvar spomina. Poezijo je imenoval *hči spomina*. Po pravici, saj jo je rodila Mnemozina, mama vseh muz. Mnemozina je bila, kot to imenitno pove Alenka Jovanovski v premisleku Borisove poezije, "podeljevalka imen", urejevalka vzrokov in posledic, torej je bila lektorica (če že ne urednica) časa. Mnemozina je brezobličnosti brezčasa vdihnila sklenjeno obliko. Bila je prva *informatorka*, ki je ubesedila človeško minljivost (če besedo in-formacija razumemo kot porajanje oblike). Tega bi se morali skrbno zavedati danes, ko nismo več gospodarji, ampak sužnji informacij in brezmejnega silicijevega, strojnega spomina.

Boris A. Novak v resnici ni imel druge izbire, kot da postane trubadur in se (med številnimi drugimi jeziki) nauči okcitanščine. V tem starodavnem jeziku, iz katerega (poleg mnogih drugih) Boris prevaja, so bili trubadurji *najditelji* in *iznajditelji*, ustvarjalci pesmi in melodij. Bili so tudi orači, *obračevalci* in preobračevalci besed. Predvsem pa zaščitniki Popolnosti, svoje nedosegljive ljubezni. Že pred sedemsto leti je bila popolnost redka rožica, ki je zaradi izumirajoče izjemnosti obnorela trubadurje in jih spremenila v popotnike, pustolovce in blodneže. Kasneje, ko je bilo uhojenih poti vse več, zemlje, ki bi jo lahko orali, obračali in preobračali, pa vse manj, so začeli izumirati tudi trubadurji. Avanturisti so se spremenili v turiste, iznajditelji pa v dvorne norčke in družabna omrežja. Ampak ne čisto vsi.

Med preživelimi trubadurji je brez senčice dvoma Boris A. Novak. Trma-sti pesnik, ki ne pristaja na zmagoslavje anihilacije vsega, kar nas presega in česar se hočemo polastiti. Popolnosti, ki se je dokončno raztelesila in skrila med nevidnosti, se noče odpovedati. Res je, da se popolnost vse bolj spreminja v spomin, a prav zaradi tega *vrača* poeziji izvorno naravo. Zaradi tega *vitalnega klica* začne Boris iznajdevati nove pesniške oblike in preobračati klasične, ki so postale časovne zanke, gravitacijski valovi temporalnosti. Boris je erudit in zakladnik znanja, a mu kljub temu ni pod častjo prazniti kante odpadkov, s katerim je človeška brezbržnost nastlala svet. "Pesniki smo komunalna služba sveta," pravi v enem od pogovorov o poeziji. "Živimo od tega, da pobiramo izgubljene poglede in dotike, lepoto hipov, ki jih drugi odrinejo v pozabo, lepoto tihih, malih besed, ki se zdijo drugim zanemarljive ..." Poezija postaja higiena duše.

Boris A. Novak je človek, ki ne mara kompromisov. Če svet spreminjamo v smetišče, če človek postaja preračunljivec, algoritem, ki iz sveta kuje dobiček in ga po uporabi zavrže kot smet, je naloga pesnika, da razumu spodmakne oporo in mu pokaže, kako prazen je njegov narcisizem. Zanj smisel razuma ni utemeljen v ničemer, je zgolj nesmisel zagledanosti vase in očaranosti nad samim sabo. Pesnik mora iz nadutega čaščenja ega stopiti nazaj, v temo neznanske neznčnosti, začutiti mora dediščino, ki sega od simbolistov in romantikov do grških tragedov in Homerja. Nasprotje pozabe je stvaritev novega, pesniškega univerzuma, je korak skozi *vrata nepovrata*. Tisto, kar je v zgodovini človekove zavesti prezrto, se vrača, obrača in presnavlja v ep, gazelo, rondo, haiku ... lepih, tihih, malih besed. In – s svojim etičnim nagonom – postaja most do sveta, ki je v diktaturi razuma postal matematična abstrakcija.

Foto: Tihomir Pinter

*Odpiram se: kot bi mi smrt odprla žile,
da od mene kapljajo nageljni in hihi. –
Odpiram se: kot bi vame vstale vse sile,
da še enkrat ugledam svoj obraz v šipi. –
Odpiram se: kot bi šele zdaj slišal spev
žuželk, tihi ritem tvoje hoje, kraj dežja. –
Odpiram se: kot bi šele zdaj zares živel,
skozi solze pijem slepečo svetost sveta. –
Odpiram se: kot bi potoval, potoval,
prvič in zadnjič v življenju zares potoval ...*

Na mostu, kjer se pesnik odpre svetu, se zapusti in preseže v drugem, se pokaže tudi paradoksalnost pesniške besede. Tisto, k čemur pesništvo potuje kot romar in česar ne more izreči, je oblika vseh oblik, je *resnična* popolnost, ki je tudi Mnemozina ni poimenovala. Neizrekljivo ni nič drugega kot *vsebina* pobranih izgubljenih pogledov in dotikov, lepote hipov, ki jih drugi odrinejo v pozabo. Poezija je govorica meje, kjer se oblika prezrcali v vsebino. Ali, če povem z besedami Verlaina, Borisu ljubega pesnika, ki ga je virtuosno prevedel v "planinski jezik", torej v slovenščino, Novakovo drugo materinščino:

*Tvoja pesem bodi avantura,
V zguban veter jutra posejana.
Z vonjem mete, z vonjem timijana ...
In vse drugo je literatura.*

Trubadur Boris, zagledan v zoro sveta, otrok nastajajočega sveta, bi ga dopolnil s širokim nasmehom:

[In]

jaz sem en bla

blabla

Jubilej

Helena Koder

Glasnik

Boris A. Novak, sedemdeset let? Zmeraj se me dotakne, celo gane me, ko ljudje, ki so bili zame zmeraj mladi, ker so pač toliko mlajši od mene, s slavljenjem jubilejev kar naenkrat pridobijo nekakšno težo let. Saj je navada, da jubilate počastimo, lepa in hvalevredna, a zame je Boris A. Novak še vedno tisti sloki mladenič, ki ga že dolga leta od daleč videvam, kako, za glavo višji od večine mimoidočih, nekam hiti, hiti, kot da prinaša dobro vest. Hiti *s prožnim korakom dobrega glasnika*, kot bi dejal njegov pesniški kolega Milan Jesih, in – ko ga videvam od blizu – pri tem zelo prijazno, bolj, kot je to v navadi, s prirojeno vljudnostjo in z nekakšno blagostjo v nasmešku, odzdravlja znancem ali jih pozdravlja, ko jih spotoma srečuje. Milina, ki jo izžareva Novakova podoba v vsakdanjem življenju, je komaj združljiva z ostrino njegove besede in pogleda, kadar se je treba v javnosti odzvati na nestrpnost, zlobo ali preprosto na neumnost. “Vse je še isto. / Zlo je še isto. / Zlo je še zmeraj isto,” zapiše v Petinštiridesetem spevu *Zemljevidov domotožja*, prve knjige svojega kolosalnega eposa *Vrata nepovrata*.

Pesnika Borisa A. Novaka sem spoznavala zlagoma, kakor so literarne revije objavljale njegova zgodnja dela. Najpogosteje v reviji, ki jo prav zdaj berete, pa tudi v Novi reviji. Kateri so bili v njegovih začetkih “moji pesniki”? Pripadam generaciji, ki so jo v šoli učili, da je Prešeren največji slovenski pesnik in da je Oton Župančič največji živeči slovenski pesnik. In ko je Župančič umrl, je bil že med mojim šolanjem nekako umaknjen

vstran, kot da ne bi več natančno vedeli, katero mesto na slovenskem Parnasu mu pravzaprav pripada. Vsekakor pa so do konca moje srednje šole ostali pesniki moderne nekakšen nepresežen vrh, nekje v bližini pa je kot še nedoraslo drevo obstal Kosovel – dotlej so bile objavljene samo njegove “neoporečne” pesmi –, komaj kakšno omembo pa so si v čitankah zaslužili pesniki izpred druge svetovne vojne, oba Vodnika, Gradnik, Udo-
vič, Kocbek, Vodušek. Slednji je bil že takrat zgodba zase, pa tudi pri marsikaterem drugem so se našli neliterarni razlogi za to, da je bil malo umaknjen izpred budnega očesa javnosti; seveda pri tem posebej pomislim na nesrečnega Balantiča. Bolje so jo v šoli odnesli tako imenovani partizanski pesniki, s čimer nikakor ne želim zmanjševati njihove literarne odličnosti: slovenska partizanska poezija je šla skozi sito ostrih presojevalcev, ki so se rodili daleč od vojne, in je prestala vse mogoče teste. Da se jim je takratna oblast klanjala, ne zmanjšuje njihovega pomena, pove pa, navsezadnje, tudi nekaj o oblasti. Vsaj to, da je imela poezija nekakšen pomen za državo. Saj nisem prepričana, da so v to resnično verjeli, a že to, da so želeli ustvarjati tak videz, je za status poezije – in umetnosti nasploh – veliko pomenilo. Danes se vsak oblastnik lahko požvižga na umetnost in kulturo, kaj šele na poezijo. Zaradi tega se mu nič ne zgodi in mu nihče ne bere levit. Le tu in tam se oglasi kdo in vije roke, da je kultura pa vendar pomembna za tolikanj želeno promocijo države, in kdo, ki benti, da se vsak evro, vložen v kulturo, sedemkrat povrne. In da torej tiskanje poezije spremlja žvenket kovancev. To je edina pesem, ki kaj velja.

Vse to pravzaprav pišem brez tehtnejšega razmisleka, nesistematično, toliko, da naslikam nekakšno bralsko pokrajino, v kakršno so vstopali pesniki, rojeni v petdesetih letih 20. stoletja. Malo prej, malo kasneje. Takrat sem bila ravno prav stara, da sem začela dojemati poezijo malo globlje in drugače kot dotlej: proti koncu gimnazije in v naslednjih letih se vsa mladostna občutljivost zlije s povsem novimi življenjskimi izkušnjami, marsikdo nenadoma odkrije v sebi dar pesnika in začne kovati rime – ker takrat so bile rime nujna lastnost pesmi –, kdo drug, in jaz sem bila med temi, pa začne poezijo bolj resno brati. Prepričana sem, da je tudi za branje poezije potreben nekakšen dar, podobno, kot je potreben dar tudi za poslušanje glasbe. Domišljam si, da nekaj tega daru imam in da sem ga odkrila šele, ko sem sama našla pot do poezije.

Seveda so mi že takrat prišle v roke *Pesmi štirih*, začutila sem, kako je s teh listov zavel svež veter, a zares sem vzljubila poezijo šele na fakulteti. Spominjam se pokojnega profesorja dr. Stanka Škerlja, kako je povedal nekaj verzov iz Danteja, zgodbo o nesrečni ljubezni med Paolom in

Francesco, in kako je potem zaprl oči in se, kot v transu, podal na potovanje po *trecentu*. Ali kako je, leta kasneje, profesor Niko Košir bral Petrarco in ob tem natrosil toliko drobnih detajlov, ne samo o zgradbi pesmi, temveč o zgodovini, umetnosti, vojnah med italijanskimi državnicami, o cerkvah in papežih, Rimu in Avignonu, da smo s predavanj odhajali zamaknjeni in se nam je še ponoči sanjalo o Firencah in zlatu na slikah Fra Angelica. Takrat, in ob študiju francoske poezije, sem začutila potrebo, kar nujo po slovenski poeziji. Seveda se to ni zgodilo zavestno, šele zdaj, ko skušam "zgodoviniti" razvoj svojega odnosa do poezije, ki se ji zadnja leta bolj kot kdaj prej posvečam in jo tudi bolj potrebujem, vidim v tem "razvoju" nekakšno logiko. Ali si to vsaj domišljam.

Ko so v moj pesniški svet vstopili Boris A. Novak in pesniki njegove generacije, sem se že navduševala nad tistimi, o katerih v šoli še nismo mogli nič slišati. Ob "štirih" in Minattiju so se mi začele odpirati tudi pesnice, Ada Škerlj in Saša Vegri, pozneje Berta Bojetu Boeta, prihajali so Zajc, Strniša, Taufer, kdo bi našteval, Fritzeve nove pesmi smo čakali z nestrpnostjo, zdelo se mi je, da z njim "sanjamo po slovensko", občudovali smo njegove razvezane in vezane rime, uživala sem v njegovih poigravanjih z rimo in v tem, kako je s tisto na -es jadral od *nebes* do *čudes* in *bedres*. No, in potem so prišli "tamladi" in z njimi Boris A. Novak, ki mu posvečam to besedilo, v katerem se vsa druga imena, kot znova poudarjam, znajdevajo nesistematično, naključno in izključno kot sobesedilo. On in vrstniki so bili naša prva pesniška generacija brez izkušnje vojne. Hodili so že v drugačne šole, v njih so že spoznavali drugačne pesnike, bili so že drugače literarno informirani, bolj kritični do avtoritet, z drugačnimi pogledi na sodobno umetnost, predvsem pa so bolj odločno kot generacije pred njimi zahtevali svoj prostor pod soncem zdaj in ne šele, ko naj bi prišel čas za to. Zahtevali so javni prostor, revije, v katerih bo prostor tudi in predvsem zanje. In bili so uporniški. Tudi če so se njihovi starši razglasili za stvaritelje novega sveta, so spregledali, da novi svet v resnici razpada, da se ideali sprevračajo v svoje lastne karikature, in brez milosti so jim pokazali, kako rja od znotraj najeda lesketajočo se površino. Vem, zelo zelo poenostavljam, a tako smo doživljali drugo polovico sedemdesetih let.

Boris A. Novak je hitro "dobil ime". Kaj to pravzaprav pomeni, katere lastnosti so – če imamo pesniški dar za samoumevni in nujni predpogoj – za to potrebne, ne vem in je verjetno skupek različnih, ne samo literarnih, temveč tudi osebnostnih, rodovnih, нравnih in značajskih lastnosti, nekakšna skrivnost pač, a Novak se je – vsaj tako se nam je zdelo – hitro uveljavil. Ni pa se uveljavil samo zato, ker je pesnik, ampak tudi zato, ker

se je že v ranih letih izpostavil kot javni intelektuallec. Ta položaj nalaga veliko odgovornost, veliko mero preudarnosti, predstavlja tudi tveganje za mirno, lagodnejše življenje in predajanje intimi in ustvarjalnosti, a Borisa A. Novaka si brez tega dela njegove osebnosti sploh ne morem predstavljati. *Svoboda je glagol*, pravi, in zato tudi pozicije javnega intelektualca ni mogoče ločiti od položaja pesnika. Vse to pri njem najbrž izhaja iz očetovih naukov in predvsem iz vsakdanjega življenja v družini Novak: oče Ante je bil za osebo Borisa A. Novaka tako nepresežen vzor, kot je bil za pesnika Borisa A. Novaka nepresegljiv vzor Dante. In ta oče je učil: najprej narod, skupnost, potem rod, družina, bližnji, nazadnje pa ti, mali mož Boris A. In tako je Ante govoril tudi, ko je bil Boris A. že za glavo ali več višji od njega. Bil je pač človek najvišjih idealov. Boris A. Novak je ganljivo zgodbo odnosa med očetom in sinom v svojem epu opisal s pesniškimi besedami, in ta zgodba je tudi hrbtenica njegovega vélikega epa.

Na mizi pred mano so druga na drugo naložene tri knjige. Kubus meri v višino malo manj kot dvajset centimetrov. Precej več kot dva tisoč strani, več kot štirideset tisoč verzov. Sprašujem se, kje na svetu je v 21. stoletju pesnik napisal tako vseobsegajoči ep. "Kaj je napisal *ta* Novak!" sem zaklicala, ko sem pred kakimi desetimi leti pritekla vsa vznemirjena domov s prvo knjigo *Zemljevidi domotožja*. Že v knjigarni me je osupnila, kar še in še bi brala. Ne vem, kako zdaj v šoli poučujejo zgodovino, a v moji šoli so bili to predvsem véliki zgodovinski dogodki, opremljeni z letnicami, ki so posamezni in nepovezani viseli nekje tam daleč v prostoru-času, velepomembni, in vedno me je motil ta togi, odtujeni pogled na preteklost. Tudi Novak nekje v epu izraža podobne občutke. Kajti ep, tudi Novakov, je po definiciji "zgodovinski". V 20. stoletju je zgodovinska znanost razprla krila in odprla drugačne, širše in hkrati bolj fokusirane poglede. Razkrilo se je, kar smo imeli ves čas pred očmi in je tako samoumevno, da je zgodovina kot veda to preprosto ignorirala: zgodovino ustvarjamo ljudje, vsak dan, vsak trenutek, s svojimi ravnanji in dejanji, s svojimi besedami, morda celo s svojimi mislimi in fantazijami. Tudi če smo samo igračke v rokah zgodovine. Takrat mogoče še najbolj usodno vplivamo na tisto, kar bo sledilo in bo morda pogubno. Novakov ep se premika gor in dol po celotnem 20. stoletju in čez, vse do včeraj, sega pa seveda tudi daleč nazaj, tja do Danteja in Homerja – če že govorimo o epu – in mnogih drugih. Kaj je dalo Novaku toliko moči, da se je spopadel s to maso gradiva in se ji hkrati popolnoma predal, je njegova velika skrivnost. Strast zagotovo, in strast potrebuje gorivo. Ljubezen v vseh pomenih besede. Da je nad delom bedel

znanstveni um, je odveč poudarjati, saj vsi vemo, da je Novak univerzitetni profesor in raziskovalec. A naj ostane zapisano, ker je pomembno.

Mene seveda ni očarala zgodovinskost Novakovega epa. Zame je to umetniško delo, ta *oeuvre d'art*, zgodovina doživljanja zgodovine, čustvena zgodovina 20. stoletja, nekakšen slovenski *novecento*, kot ga imajo Italijani, na primer, z *Novecentom* ali *Amarcordom*. Samo obsegajoč veliko več. V Novakovem epu nastopajo člani njegove ožje in širše družine, njegovi predniki, od *Praorganista*, *prvega znanega pradedu*, / *ki se je pritepel v svojih potomcev rojstni kraj*; nastopajo strici, tete pa bratranci, nastopajo ljudje z imeni in priimki pa tudi brez njih, poklici z vseh vetrov; pa Vera in Nadžida, skupaj vkljenjeni, ko stopata na Goli otok in Nadžidi na spolzki brvi spodrsne, da ..., nastopa prijatelj Josip Osti, mimo pride Susan Sontag, spregovorijo duhovi umrlih, pilota povozi vlak, pianistu izrujejo nohte, njegovo zapuščino, v klavirju skrite partiture njegovih skladb, zadene tista bomba, ki je ob koncu vojne padla na Mirje, in *deklica zlatih las in čudno blede kože*, petletna, podoba angela, poleti v nebesa. *Ves svet je stal. / Čas je obstal. Edino njena mati, / je padla na tla, ko so majhno krsto / spustili v večnost.*

Nemogoče je in prav bedno se počutim, ko si želim opisati, o čem govorijo *Vrata nepovrata*. Seveda je ta ep Novakovo življenjsko delo, toda hkrati je to njegovo življenje. Življenje, kakor se je razkrilo Proustu, ko je razmišljal, o čem naj sploh piše, da bo imelo njegovo pisanje smisel. Nenadni zvok, ki je do njega prišel od daleč, mu je prišepnil, *življenje, tvoje življenje, to naj zapiše tvoj svinčnik*. Ta pogled z razdalje je dragocenost in unikatnost Novakovega eposa. In to, da v bralcu ustvari občutek, da Novak živi tudi v tistem trenutku, ko piše. To se čuti iz ritma besedila, ki je zdaj elegičen, zdaj *andante*, zdaj *accelerando*, pa *furioso*, *triste*, *appassionato*. V ritmu človeškega srca. Za to uporabi vse svoje pesniško znanje, navsezadnje je velik, morda največji slovenski raziskovalec verzifikacije. Torej uporablja vse mogoče pesniške oblike od prostega verza do soneta in sonetnega venca, vse, kar je vmes in še čez. Tudi prozo dokumentov. To je "njegova" glasba.

Kje se dogaja Novakov ep? Dogaja se v njegovi domovini, ki nima geografskih zamejitev. Včasih so kraji celo imenovani, Maribor, Ljubljana, Zadar, Sarajevo in mnogi drugi "*na ovim prostorima pa i šire*", pa seveda Beograd z rajskim vrtom otroštva. Od tu *najzgodnejši med mojimi spomini / je slika lepe ženske temnih las / in mehkih črt obraza, njen čisti glas ...* Toda prava, resnična, neodtujljiva pesnikova domovina ni označena na nobenem zemljevidu. Novakova domovina je jezik, ne kateri koli, njegova domovina je slovenski jezik. Toda:

*Moj glas je vse šibkejši, čas pa tuje hrupen in hitrejši.
Dom, ki sem ga sezidal v jeziku, že prerašča dvom.
Prednike, ki sem jih priklical iz pozabe z najsladkejšim
tkanjem podob, bo znova zadušila "domovina", k tlom
za vselej sklonjena kotlina majhnih duš, ki žive meje
razumejo kot srž življenja.*

Jezik je pesnikova svoboda. Je kot svoboda glagol. Iz venca besed, ki so mu ga zapustili predniki, jemlje po pameti in razumu, igra se z njimi, jih prevrača, razgrajuje, dodaja drugačne pomene in si jih, ne oziraje se na jezikoslovce, izmišlja: *in otrok strmim v gozd, gost, teman in prostran, prost ran*. Ali: *vrtinec vrtnica globin*. Ali: *Diktature. Diktat ure*. Ali ... Kjer koli boste odprli knjigo, vas čaka presenečenje. Novakove pesmi niso zmeraj pesmi. Velikokrat so *pesni*. In pesnik je *pesnikovalec*. Morda *pesni kovalec*. In dostikrat se nam približa Dante. In velikokrat vstopimo v *inferno d'Ante*. In mnogokrat je bolje, da mi, ki vstopamo, vsak up pustimo zunaj.

V tem epu nastopa tudi Mo. Včasih v svoji najlepši oblekici, ki jo je nade-la samo zato, ker sta danes sama in se torej ve, da jo je oblekla samo zanj, za pesnika. Ugibam. Mo je pesnikova ljubezen, muza, Beatrice, z njim je na stolpu, ko z ladjo plujeta k *Bivališčem duš*. Naj se oprem na verze iz pesmi *Tvoje telo*, ki jo je Andrej Ilc uvrstil med *Nezbrane komade*.

*(...) S prsti
in dlanmi hlastam po morjih, tleh in nebu
tvojega telesa, a je lepote
preveč in mojih urnih rok premalo,
da bi izrazil dolžno spoštovanje
za sleherno oblino in obalo,
za vse skrite kote, temne do toplote,
in vse tvoje bitje, zdajšnje in brezdanje.*

Ta ep je res prefinjeno tkanje. Spominja me na čarobne tapiserije iz Clunyja, če bi jih viharji in neurja strgali na koščke in bi jih neutrudna roka spet sestavila. Ta ep se bere po delih. S presledki. Skozi mesece, skozi letne čase, skozi leta. Ali v eni sapi, kakor kdo. Za namen tega pisanja sem morala v knjižnico. Treba je s telesom občutiti to težo: skoraj tri kile. Ko sem kubus razložila po mizi, sem šele opazila, da so knjige že kar izdelane. Robovi so malo oguljeni. Listi nimajo ravno ušes, a vogalčki so že malo zaobljeni. Ponekod je nekdo podčrtaval. Razveselila sem se. Upam, da se

ta podatek razume tudi kot moje darilo slavljencu, zavezancu resnici in njenemu glasniku. V moje misli zavrta hipotetično vprašanje. Ravno kar smo izvedeli, da je v letu 2022 pismenost slovenskih petnajstletnikov v primerjavi z evropskim povprečjem krepko upadla, še bolj pri fantih kot pri dekletih. Ali bodo današnji petnajstletniki v naslednjih letih v šoli kaj slišali o *Vratih nepovrata*? Se jim kaj sanja o tem, da imamo Slovenci tak monumentalni ep? Ali je celo možno, da bi o tem eposu – ali njegovem delu – pisali na maturitetnem eseju? Najbrž bi bilo to preobsežno, pretežno in prezahtevno za mlade možgane, ki še nimajo toliko življenjskih izkušenj. Pa tudi: ali jim *novecento* v življenju lahko pomaga? Koristi? Na pedagogiko se res ne spoznam. Učni načrti so mi španska vas. Samo nekaj mi je jasno: s ChatGPT-jem si pri tem ne bi mogli pomagati. Kvečjemu bi se jim ob tem sesul program.

6. decembra 2023

Letno kazalo 2023

Uvodnik

Gradišek, Nika: Skuhana študentarija	339
Močnik, Teja: Hvala za juho	1279
Peršak, Tone: Jezik – kultura – narod – država	627
Pišek, Mojca: Poskus redefinicije kulturnega šoka	1575
Pregl, Slavko: Literatura in denar	195
Stergar, Katja: Slovenija, glavna gostja na sejmu v Bologni – veselje ali frustracija?	3
Travnik Vode, Majda: Otroci, knjige in nasilje	1431
Vrščaj, Tina: Črkarska pravda	1135

90 let

Flisar, Evald: 90 let najstarejše slovenske literarne revije	495
Leben, Stanko: Ali je potrebna nova revija?	483
Sedanji in nekdanji sodelavci Sodobnosti	500
Vidmar, Josip: Duhovna služba narodu	488

Mnenja, izkušnje, vizije

Blatnik, Andrej: Nagrade, napetosti, somerja	203
Bračič, Ajda: CAPTCHA	642
Koder, Helena: Hoja z materinščino	348

Koder, Helena: O cestarju, tehnologiji in poeziji	1587
Petrovič, Nara: Religija je večna prihodnost	11
Rugelj, Samo: Izdajanje (poljudno) znanstvenih knjig: med vizijo, iluzijo in realnostjo	1297
Stepančič, Lucija: 128 kratkih zgodb	503
Urh, Alenka: Slovenska mladinska fantazijska književnost, kam pa kam?	1440
Valetič, Žiga: Vzlet sodobnega stripa za mlade in najmlajše	1451
Vidmar, Nastja: Zadnji človek na otoku	1145
Zupan, Uroš: Kontrolirana lenobnost	1288

Pogovori s sodobniki

Alenka Urh z Mirtom Komelom	21
Cvetka Bevc z Miriam Drev	1158
Gašper Stražišar s Sebastianom Cavazzo	212
Kristina Jurkovič z Jožefom Muhovičem	511
Kristina Jurkovič z Rado Lečič	1599
Kristina Jurkovič z Vasjem Bratino	361
Maja Murnik z Alojzom Ihanom	654
Mojca Kumerdej s Suzano Tratnik	1308
Tina Kozin z Mašo Ogrizek	1464

Sodobna slovenska poezija

Bedrač, David: V tem(p)elj	232
Berger, Aleš: Skice z Orlove	225
Gombač, Borut: Pregledni učinek	664
Gornik, Katja: 26	371
Jelenko, Aleš: Puhati oblake besed	1627
Jesih, Milan: Burjin prš	1612
Komelj, Miklavž: To noč bom terjal od tebe tvojo dušo	524
Koršič, Petra: Ciprese	1171
Košir, Manca: Iz neba do dna	35
Mikolič, Vesna: Koprške reminiscence	1622
Mirkac, Lucija: Drsenje dni dišeče daljave	378
Möderndorfer, Vinko: Samota	44
Ogrizek, Maša: Pesmi	57
Šarotar, Dušan: Cirkus	1477
Šarotar, Dušan: Nikomah poroča	1322
Veber, Tom: S trebuhom, polnim kresnic	1332

Vuga, Jure: Širi se opna srca	67
Zupan, Uroš: Fragmenti iz neke davne pomladi	1184

Sodobna slovenska proza

Čater, Dušan: Dežela ZOO	401
Dekleva, Milan: Lepa Vida, sferična pesem in močerad	1341
Dragoš, Bojana: Starec in pes	1199
Horvat, Jože: Sedem življenj	251
Kamaladevi Mihelj, Kristina: Pozdrav, oče	1344
Kodrič, Zdenko: Strup	1635
Konc Lorenzutti, Nataša: Jutri bom siten kot pes	1483
Koželj, Alenka: Francoski konzul	386
Simoniti, Veronika: Balada o izmeri sence	535
Stepančič, Lucija: Tango Drakula	75
Straus Istenič, Mojca: Materina strategija	1346
Šala, Miša: Bel martini	1193
Štefanec, Vladimir P.: Naš človek na nebu	672
Tratnik, Suzana: Slovensko srce	542
Zver, Neva Lučka: Bele čaplje in glineni golobi	245
Zver, Neva Lučka: Po ramadanu bo poroka	1650

Sodobni slovenski esej

Kušar, Meta: Recepti iz moje garaže	1206
Njatin, Lela B.: Kočevje je ime za tisto, kar je nevidno, a deluje	686
Petrovič, Nara: Svoboda izbrati nesvobodo	563
Pišek, Mojca: Konec zgodovine, komajda začetek	553
Šmid, Igor: Družina, kolodvor in vlak sreče	414
Travnik Vode, Majda: Skrivnost in trn – Štirideset let po izidu Torkarjevega <i>Umiranja na obroke</i>	1353
Verč, Peter: Springsteenovo drevo	264
Zupan, Uroš: Piškoti s sporočilom	85

Sodobni slovenski potopis

Zupanc, Peter: Štirje obiski jezera Lugu, 2007–2022	273
---	-----

Sodobna slovenska dramatika

Kuclar Stiković, Nina: deklici	979
Lipoglavšek, Manca: Zamrzovanje	850
Möderndorfer, Vinko: Zabava na Titaniku	1074
Novak Anjuta, Anja: Tekst telesa	771

Novak, Boris A.: Konferenca živali	1550
Zupančič, Matjaž: Te igre bo konec	912

Spomini

Pavliha, Marko: Mato Lita	1375
Rezman, Peter: Upor rabe umetnosti	103
Žiberna, Marjan: Polhi	1508

Tuja obzorja

Baltasar, Eva: Boulder	1364
Juránová, Jana: Ničvrednica	422
Lindgren, Barbro: Loranga	1498
Ristović, Ana: Roke v rokah	577
Scheuermann, Silke: Vampirja	289
Siegel Carlson, Barbara: Kaj je naplavilo sem	695
Sotiropoulos, Ersi: Kaj je ostalo od noči	1223
Van de Velde, Roger: Pokajoče lobanje	116
Wisser, Daniel: Kraljica gora	1657

Graditelji sveta

Zweig, Stefan: Dostojevski	130
Zweig, Stefan: Dostojevski, 2. del	297
Zweig, Stefan: Dostojevski, 3. del	434
Zweig, Stefan: Dostojevski, 4. del	707
Zweig, Stefan: Dostojevski, 5. del	1238

Razmišljanja o(b) knjigi

Bedenk Košir, Mateja: Beg pred nevzdržnostjo občutij	718
Jackson, Richard: Metamorfna vizija Uroša Zupana	1666
Koder, Helena: Zrcaljenje <i>Znamenj v kroženju</i>	143
Koren, Majda: Naključne tri	1521
Svetina, Peter: Pečati, ne štipiljke: biti s knjigami zaznamovan na trikrat tri konce	1516
Šuklje, Helena: Preboden s sladko sulico, ti, ki bereš	445
Tratnik, Suzana: Trije kosi ženske garderobe	1526
Urh, Alenka: Smo vsi trgovci z dušami?	1384

Sprehodi po knjižnem trgu

Bogataj, Matej: Andrej E. Skubic: Pa čeprav buldožer	311
Bogataj, Matej: Vesna Lemaic: Trznil je, odprla je oko	730

Breznik, Nada: Aksinja Kermauner in Silvester Vogrinec: Orfejeva lira	1540
Breznik, Nada: Anja Mugerli: Pričakovanja	1255
Breznik, Nada: Feri Lainšček: Petelinje jajce	316
Breznik, Nada: Janja Rakuš: Tri barve za eno smrt	1402
Breznik, Nada: Roman Rozina: Tujintuj	606
Breznik, Nada: Saša Pavček: Živi ogenj gledališča	1684
Burkeljca, Sabina: Maša Ogrizek: Vseh sort starši in otroci	1535
Geršak, Ana: Vinko Möderndorfer: Gledališče Möderndorfer	594
Murnik, Maja: Jure Gantar: Eseji o komediji	598
Murnik, Maja: Zala Dobovšek: Gledališče in vojna	1398
Stepančič, Lucija: Aleš Šteger: Bogovi se nam smeji	163
Stepančič, Lucija: Ana Pepelnik: To se ne pove	1680
Stepančič, Lucija: Katja Gorečan: Materinska knjižica	307
Stepančič, Lucija: Tomaž Brejc: Čas prebujenja	1247
Stražišar, Gašper: Agata Tomažič: Čmrljev žleb	602
Stražišar, Gašper: Dušan Merc: Picerist	1406
Stražišar, Gašper: Sebastijan Pregelj: Beli konjiček	1688
Štesl, Katja: Žiga X. Gombač, Jaka Vukotič: Cukrarna	1531
Travnik Vode, Majda: Ana Marwan: Krota	726
Travnik Vode, Majda: Katarina Marinčič: Ženska s srebrnim očesom	458
Travnik Vode, Majda: Samo Rugelj: Soncu naproti	172
Urh, Alenka: Boštjan Videmšek: Vojni dnevnik	1251
Urh, Alenka: Lovro Matič: Mali črv Oto in druga golazen	1543
Urh, Alenka: Mirana Likar: Ženska hiša	454
Urh, Alenka: Tatjana Plevnik: Vaba	1678
Valetič, Žiga: Aleš Šteger: Na kraju zapisano	1394
Valetič, Žiga: Carlos Pascual: Nilski konji v puščavi	159
Valetič, Žiga: Esad Babačić: Navijaj v sebi	462
Valetič, Žiga: Miklavž Komelj: Hierarhija in drugi eseji	738
Zajc, Ivana: Ambrož Kvartič: Rimana kaša	1547
Žugman, Manja: Cvetka Bevc: Sled ognjenega svinčnika	167
Žugman, Manja: Tanja Špes: Nedaleč stran	734

Mlada Sodobnost

Blažič, Milena Mileva: Miroslav Košuta: Trije žrebci	1413
Blažič, Milena Mileva: Vinko Möderndorfer: Romeo in Julija iz sosednje ulice	176
Breznik, Nada: Sebastijan Pregelj: Coprnica pod gradom	742

Burkeljca, Sabina: David Bedrač: Igravčki	469
Burkeljca, Sabina: Žiga Kosec: Sonce in zmaj	1409
Kos, Gaja: Bina Štampe Žmavc: Skrinjica sinjega maka	1263
Kos, Gaja: Majda Koren: Čarobna kost	615
Kos, Gaja: Sabina Fras Popović: Prava hokejska banda	1691
Travnik Vode, Majda: Gaja Kos: Nočni obisk	320
Travnik Vode, Majda: Peter Svetina: Krušno mesto	611
Valetič, Žiga: Marko Kravos: Deva iz Devina in trije junaki	1259
Valetič, Žiga: Primož Krašna: Domov: Naslednja postaja Maribor	324
Zajc, Ivana: Andrej Predin: Arlan pod preprogo	466
Zajc, Ivana: Boštjan Gorenc Pižama: Si že kdaj jezdil morskega konjička?	180
Zajc, Ivana: Žiga X. Gombač: Adam in tuba	745

Gledališki dnevnik

Bogataj, Matej: A si ti tudi not' padel?	472
Bogataj, Matej: Oblast in njena senca	328
Bogataj, Matej: Umazane in pretirane igrice	618
Bogataj, Matej: Zamenjave, ponavljanja	1694
Bogataj, Matej: Zlata trideseta in indiskretni šarm moči	183
Murnik, Maja: Narava. Človek	748
Murnik, Maja: Nevarna razmerja družbe	1418

In memoriam

Novak, Boris A.: Šarm, gospa in duša: Zvočni spomin Rosande Sajko	192
Novak, Boris A.: Poslovilni govor za Vena Tauferja, pesniškega Telemaha	755
Gal Štromar, Maja: Od drugod doma. Moji spomini na Marjana Tomšiča	1266

Jubilej

Dekleva, Milan: Ob sedemstoletnici Borisa A. Novaka	1706
Koder, Helena: Glasnik	1710
Novak, Boris A.: Oda ob osemstoletnici Luka Paljetka	1424
Šarotar, Dušan: Vrtiljak	1702

Pomladno srečanje Sodobnosti 2023	765
-----------------------------------	-----

Letno kazalo	1717
--------------	------

NAGRADA ZA NAJBOLJŠO KRATKO ZGODBO 2024

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za nagrado za najboljšo kratko zgodbo leta 2024. Nagrada znaša **1000 evrov** in bo podeljena ob navzočnosti sodelavcev revije in drugih uglednih gostov na prireditvi v Ljubljani. Nagrada je zgodba in šest nominiranih besedil bo objavljenih v reviji Sodobnost. Poslana besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, naj pošljejo **s šifro opremljena besedila v treh izvodih najpozneje do 15. marca 2024** na naslov: **SODOBNOST, uredništvo, Ulica padlih borcev 9, 1000 Ljubljana**. Besedilom naj v posebni zaprti ovojnici (**označeni z isto šifro**) priložijo svoje podatke: ime in priimek, naslov, elektronski naslov ali telefonsko številko. Zgodba ne sme biti daljša od ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki). Vsak avtor sme sodelovati največ z dvema besediloma. Avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora revije Sodobnost. Nagrada vključuje tudi honorar za objavo zgodbe. Za objavo nominirane zgodbe bodo honorirane.

NAGRADA ZA NAJBOLJŠI SLOVENSKI ESEJ 2024

Revija Sodobnost razpisuje natečaj za najboljši slovenski esej leta 2024. Zmagovalec bo prejel nagrado v znesku **1000 evrov**, ki bo podeljena ob navzočnosti sodelavcev revije in drugih uglednih gostov na prireditvi v Ljubljani. Šest najboljših esejev (vključno z nagrajenim) bo objavljenih v reviji Sodobnost. Besedila bo ocenjevala tričlanska žirija. Avtorji, ki želijo sodelovati, morajo svoja besedila v treh izvodih poslati **najpozneje do 15. marca 2024** na naslov: **KUD Sodobnost International, Suhadolčanova 64, 1231 Ljubljana**. Besedila avtorjev, ki ne bodo upoštevali vseh pogojev, bodo izločena. Pogoji so: a) besedila je treba opremiti s šifro, b) v posebni ovojnici, označeni z isto šifro, je treba priložiti ime, priimek, naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, c) esej naj bo splošne oz. literarne narave; strokovnih esejev z opombami žirija ne bo upoštevala, č) avtorji smejo sodelovati z največ tremi prispevki, ki morajo biti poslani ločeno, d) avtorji ne smejo biti člani uredniškega odbora Sodobnosti, e) eseji ne smejo biti krajši od 20.000 in ne daljši od 40.000 znakov s presledki. Nagrada vsebuje tudi honorar za objavo eseja. Za objavo predlagani eseji bodo honorirani.